

DEJINY A ARCHITEKTÚRY
DEJINY FILOZOFIE
ETIKA A MORÁLNA FILOZOFIA
KLASICKÁ ARCHEOLÓGIA
SLOVENSKÉ DEJINY
SOCIÁLNA PSYCHOLÓGIA
SYSTEMATICKÁ FILOZOFIA

2019 DOCTORANDORUM DIES

DEJINY A TEÓRIA UMENIA A ARCHITEKTÚRY
DEJINY FILOZOFIE
ETIKA A MORÁLNA FILOZOFIA
KLASICKÁ ARCHEOLÓGIA
SLOVENSKÉ DEJINY
SOCIÁLNA PSYCHOLÓGIA
SYSTEMATICKÁ FILOZOFIA

DOCTORANDORUM DIES 2019

TRNAVA 2019

DOCTORANDORUM DIES 2019

- ZOSTAVOVATELIA:** Mgr. Mária Dėdov, PhD.
doc. Mgr. Ingrid Halászová, PhD.
doc. PhDr. Zuzana Lopatkov, PhD.
- RECENZENTI:** prof. PhDr. Marta Dobrotkov, CSc.
prof. Peter Halama, PhD.
prof. PhDr. Vladimír Rbik, PhD.
doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik
doc. Mgr. Miloš Marek, PhD
doc. PhDr. Eva Orbanová, PhD.
doc. PhDr. Marián Špajdel, PhD.
- VYDAVATEL:** Filozofick fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

© Filozofick fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019

Publikácia neprešla jazykovou korektúrou. Za jazykov úroveň príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-568-0389-9

OBSAH

Ingrid HALÁSZOVÁ , Predhovor.....	6
Michal GÁNOVSKÝ , SOKRATES A JEHO MORÁLKA VO SVETLE SÚČASNEJ PLURALITY.....	9
Eva SLÁDEKOVÁ , INFORMÁCIA, ZMYSEL A VÝZNAM.....	15
Jakub ŠVEC , LIBERALIZMUS AKO SOCIÁLNA DOKTRÍNA V KONTEXTE MYŠLIENOK JOHNA DEWEYHO.....	23
Simona ANDERÁKOVÁ , SUPLIKAČNÉ REGISTRE VO VATIKÁNSKOM TAJNOM ARCHÍVE.....	29
Kristína DANKOVÁ , MLYNY A MLYNÁRSTVO NA BECKOVSKOM PANSTVE V 16. – 17. STOROČÍ.....	36
Michal PETRÍČEK , MINCE A MINCOVNÍCTVO V ZÁKONCH ŽIGMUNDA LUXEMBURSKÉHO.....	40
Zuzana CHOVAŇÁKOVÁ , DIONÝZOS V RÍME	49
Milan HRABKOVSKÝ , RÍMSKO-GERMÁNSKE VZŤAHY V 4. STOR. VO SVETLE NUMIZMATICKÝCH NÁLEZOV.....	55
Veronika KOHÚTOVÁ , ŽIVOTNÁ SPOKOJNOSŤ A ZMYSEL ŽIVOTA VO VYBRANÝCH DEMOGRAFICKÝCH PREMENNÝCH.....	63
Mária ZELIK LEITNER , INTERPRETATÍVNA FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA: AKO SA ODCHÁDZA Z DETSKÉHO DOMOVA A VSTUPUJE DO SKUTOČNÉHO ŽIVOTA.....	70
Filip UHROVIČ , GEOGRAFICKÉ SÚVISLOSTI OSOBNOSTNÝCH ČŔT.....	75

Predhovor

V marci roku 2019 mi pripadla úloha otvoriť svojím príhovorom 9. ročník vedeckej konferencie doktorandov Filozofickej fakulty TU v Trnave, podujatie s už ustáleným názvom Doctorandum dies.

Pri príležitosti otvorenia doktorandskej konferencie Doctorandum dies 2019 som doktorandom ako študentom tretieho stupňa štúdia, ktorí sa na konferenciu prihlásili, prízvukovala veľký význam tejto etapy pre ich ďalší profesijný život. Doktorandské štúdium totiž vnímam ako veľmi špecifický prechodový článok medzi inštitucionálnym vzdelávaním a profesijnou praxou. Je tretím, teda posledným a pre prax nie nutným stupňom inštitucionálneho VŠ vzdelávania. To formálne pre doktoranda stále predstavuje obdobie „prijímania vedomostí“, ale súčasne je aj jeho prvou osobnou konfrontáciou s dvomi kľúčovými činnosťami akademických zamestnancov – s odovzdávaním získaných poznatkov študentom v nižších stupňoch štúdia a so samotnou vedeckou prácou. Doktorand sa tak ocitá na oboch stranách katedry – ako žiak i ako učiteľ.

Samotná vedecko-výskumná práca je spravidla vyskladaná z množstva drobných, niekedy aj na pohľad podružných a nezáživných aktivít, ktoré však v konečnom dôsledku tiež pomáhajú formovať doktorandovu osobnosť. Patrí tam cizelovanie odborného cudzieho jazyka, práca s vedeckými databázami, plánovanie si jednotlivých projektových úloh svojho výskumu a priebežné publikovanie jeho čiastkových záverov, ako aj prezentácia svojich zistení na konferenciách. Participácia doktoranda vo vyučovacom procese a na výskumných úlohách svojho školiaceho pracoviska sú skutočne zásadné prostriedky jeho vzdelávania.

Tretím, no určite nie menej dôležitým pilierom je „internacionalizácia“ doktorandského vzdelávania – teda možnosť využiť vysokoškolské štipendiá a absolvovať zahraničné stáže, vytvárať si postupne siete medzinárodných odborných kontaktov, sledovať smerovanie vedy v zahraničí a na základe aj týchto možností si postupne budovať svoj vedecký profil.

Od marca, kedy boli tu publikované texty prednesené na doktorandskej konferencii, prešiel zhruba polrok. Je to dostatočne dlhý čas na to, aby príspevky „dozreli“ do finálnej publikovateľnej podoby, s ktorou sú spokojní tak samotní autori, ako aj ich školitelia a posudzujúci recenzenti. Verím, že tento tvorivý proces prípravy textu k jeho vydaniu aspirantov náležite nadchol a zo srdca im všetkým prajem, aby sa zverejnený výsledok stal prvým ohnívkom v reťazi ich úspešnej a plodnej publikačnej kariéry.

Trnava, október 2019

doc. Mgr. Ingrid Halászová, PhD.

SOKRATES A JEHO MORÁLKA VO SVETLE SÚČASNEJ PLURALITY

Michal GÁNOVSKÝ

Abstrakt: Článok pojednáva o stave súčasnej spoločnosti, ktorá pod vplyvom postmodernej plurality, multikulturalizmu a axiologického relativizmu odvádza človeka od pravdy. Ľudia musia v 21. storočí nájsť samých seba a následne sa snažiť porozumieť svetu. V tomto smere môže byť inšpiráciou práve antický Sokrates, ktorého objektívno-axiologická cesta poznávania by mohla byť súčasným riešením pre mnohé otázky týkajúce sa identity, pravdy a ľudskej dôstojnosti. Text zdôrazňuje význam Sokrata ako stále aktuálneho morálneho vzoru pre spoločnosť, ktorého potreba je citeľná aj v súčasnom období, čo zároveň považujeme za najvýznamnejší výsledok práce.

Kľúčové slová: Sokrates; pluralita; spoločnosť; morálka; pravda.

Abstract: The article deals with the state of contemporaneous society which distracts the man from truth under influence of post-modern plurality, multiculturalism and axiological relativism. The people have to find themselves in 21 st century and subsequently to try to understand the world. Just ancient Socrates may be an inspiration in this direction of which objective and axiological path of knowledge could be a contemporary solution for many questions concerning the identity, truth and human dignity. Text emphasizes the Socrates' importance as still actual moral pattern for the society, the need of which is perceptible also at the present time that, at the same time, we consider for the most significant result of the work.

Key words: Socrates; plurality; society; morality; truth;

Úvod

Sokrates v západnej filozofii obrátil už v antike pozornosť na človeka a pre humanitné vedy je dodnes človek predmetom skúmania. V súčasnej postmodernej dobe, ktorá sa vyznačuje najmä pluralitou, je nutné venovať človeku zvýšenú pozornosť, nakoľko sa upúšťa od zaužívaných normatívnych definícií, stráca sa zmysel pre pravdu a univerzálne hodnoty strácajú na význame. Spoločnosť sa síce stáva otvorenejšou, ale zároveň zložitejšou. V dnešnej dobe, vplyvom plurality je svet značne nečitateľný a v tomto chaose sa človek musí dokázať zorientovať. Vďaka tomu bude schopný určiť svoju vlastnú hodnotovú orientáciu, svoje vlastné zásady a iné aspekty, ktoré robia človeka jedinečnou bytosťou. Pre Sokrata bolo najdôležitejšie poznať samého seba a zároveň byť schopný rozoznať pravdu prostredníctvom dialógu. Dialóg je *modus vivendi*, ktorou je možné dospieť jednak k sebaopoznaniu, ale tiež k pravde ako takej. Pre Sokrata bol dialóg navyše spoločnou cestou všetkých diskutujúcich, čo by mohlo byť spojivom pre dnešnú spoločnosť, ktorá je čím ďalej, tým viac atomizovaná a nesúrodá. Spôsob Sokratovho dialógu poukazuje na to, že je možné v rámci rozhovoru prospieť nielen sebe, ale aj iným. V rámci rozhovoru je človek konfrontovaný so svojim okolím a to pomáha aj jeho vlastnému formovaniu. Dnes je nutné pre ochranu človeka v dialógoch rozlišovať východiská a zamedziť presahu nerelevantného a narúšajúceho ľudskú dôstojnosť. V článku preto zanalyzujeme súčasný stav spoločnosti a za čias Sokrata, pričom budeme hľadať prieniky najmä vo vzťahu k pravde a hodnotám. Sokratovu morálku budeme skúmať z hľadiska jej aplikovateľnosti v súčasnosti a poukážeme na užitočnosť maieutiky aj v oblasti formovania identity.

1 Postmoderná realita

Svet v 21. storočí prešiel mnohými zmenami, ktoré sa signifikantne podieľali aj na zmenách, ktorými prešla spoločnosť. V rámci technologického pokroku sa prostredníctvom internetu stal svet dostupnejším, čo globalizovalo spoločnosť a rozvinulo pluralitu možností, myslenia a aj životných štýlov. Mnohé výhody, ktoré tento proces priniesol, pozitívne ovplyvnili spoločnosť a zjednodušili ľuďom životy, ale pluralita má taktiež svoje riziká. Ľudia sa k týmto novým vplyvom stavajú otvorene a tolerantne, čo prináša nóvum, keďže v minulosti bola opatrnosť voči neznámemu pre spoločnosť charakteristická. Dnes však v spoločnosti akceptujeme nové smery myslenia, či životných štýlov bez tejto obozretnosti, a zároveň ich prijímame bez náležitej kritickosti. V mnohosti, ktorá nás obklopuje, sa zdá byť čoraz viac dôležitejšie akcentovať nedostatok kritérií pre prijímanie nového, nakoľko doposiaľ vždy bolo súčasťou ľudskej prirodzenosti byť obozretný voči neznámemu. Ako uvádza René Descartes k poznávaniu nového: „*Ale ako človek, ktorý ide sám a v tme, som sa rozhodol ísť tak pomaly a byť vo všetkom tak obozretný, aby som sa, i keď budem postupovať len veľmi málo, aspoň uchránil pádu.*“ (Descartes 2016, s. 18)

V takejto otvorenej spoločnosti však dnes môžeme pozorovať dokonca i požiadavku, či až diktát postmodernizmu, akceptovať všetky odlišné myšlienky, názory, postoje jednoducho preto, lebo tu sú prítomné. Upúšťa sa od akcentovania pravdy, ako kritéria pre prijímanie nového, prípadne sa pripúšťa pluralita právd. V prvom prípade nie je pravda vzatá v úvahu a v druhom je prisudzovaná všetkému i napriek vzájomným kontradikciám. Táto benevolentnosť postupne v spoločnosti posúva hranice slobody až do bodu, kedy sa musíme uisťovať, či vôbec ešte nejaké limity sú. Často je totiž sloboda zvoliť si vlastnú pravdu, či sloboda ako taká, zneužívaná aj na obmedzovanie slobôd iných, narušanie základných demokratických princípov, nehovoriac o zasahovaní do iných dôležitých hodnôt, ako je ľudská dôstojnosť, či spravodlivosť. Bezhraničná sloboda je v podstate anarchizmom, čo značí deštrukciu spoločnosti a jej štruktúr. Zároveň to zasahuje aj ľudí, ktorí sa stávajú otupení voči extrémom, na čo upozorňoval aj Wolfgang Welsch: „*Kto síce postrehol, že diferencie formujú obraz skutočnosti, ale je trvalo neschopný rozlišovať, rád sa utieka k glajchšaltujúcemu „anything goes.“*“ (Welsch 1994, s. 164) Pri náraste plurality dochádza k tomu, že na jednu stranu je zvyšovaná globalizácia spoločnosti bezhraničným prijímaním všetkého nového, súčasne však, na druhú stranu, je kvôli nárastu odlišností spoločnosť atomizovaná a individualizovaná. Konkrétne v zmysle strate orientácie. Ako uvádza Jean-François Lyotard: „*Vlastné ja veľa neznamená, ale nie je ničím izolovaným, je zaradené do pradiava vzťahov, ktoré je zložitejšie a pohyblivejšie než bolo doposiaľ.*“ (Lyotard 1993, s. 115) To sťažuje poznanie vlastnej identity a rozoznávanie právd a hodnôt v morálnej oblasti. Spoločnosť a svet sa stávajú zložitejšími a štruktúry, či postupy už prestávajú byť determinované. Tým, že v rámci mnohosti sa môže každý človek formovať celkom jedinečne, je zvyšovaná odlišnosť každého človeka a spoločnosť sa stáva nesúrodou.

V oblasti morálky dochádza k etickému relativizmu, ktorý je navyše umocnený aj stratou hodnôt, cností, či morálnych autorít, ktoré by nám uľahčili zorientovanie sa v pluralitnej spoločnosti. Ako píše Jean-François Lyotard: „*Keď veci v krajnej miere zjednodušíme, je za „postmodernú“ považovaná nedôverčivosť voči metanaratívnym príbehom.*“ (Lyotard 1993, s. 97) V súčasnosti už môžeme hovoriť aj o odmietnutí základov, na ktorých spoločnosť stojí. Nejedná sa teda len o nedôverčivosť voči zaužívanému, ale aj o samotnom odstránení toho, čo bolo. Dnes upúšťame od právd s väčšou ľahkosťou, než tomu bolo v moderne. To všetko sa na strate cností, hodnôt a autorít podieľa. V súvislosti s Descartesom možno uviesť, že ide podľa neho o nerozumné konanie, kedy obrazne povedané búrame starý dom bez toho, aby bol postavený nový. (Descartes 2016, s. 22)

Pri neprítomnosti základov, ktoré by poskytli limity, dochádza v súčasnosti k bezhraničnému akceptovaniu všetkého, čím sa pluralita len rozrastá a stáva zložitejšou. Zároveň sa týmto nekritickým spôsobom prijímania nového umocňuje v spoločnosti strata zmyslu pre pravdu, ktorá už prestáva byť v poznávaní relevantným faktorom. To, že dnes môžeme hovoriť o pluralite právd, názorov, presvedčení, kultúr, či životných štýlov ešte neznamená, že má aj každý z nich svoj význam a zmysel a odkazuje na pravdu v zmysle ontologickej hodnoty. Spoločnosť, však všetky akceptuje, čím vytvára neprehľadnosť a situáciu, ktorú možno charakterizovať ako chaotickú, čím sa sťažuje orientácia ľudí k pravde, čo zasahuje aj oblasť morálky. To nás privádza k otázke, ako sa s tým má človek vyrovnáť? V minulosti ľuďom bola pravda verifikovaná sprostredkované, skrze Boha, vedu, či iné authority. Dnes je však všetka zodpovednosť voči pravde presunutá priamo na každého človeka zvlášť. Preto človek potrebuje v prvom rade poznať sám seba, aby mohol bezpečne a správne spoznávať svet. Ako uvádza Hrehová: „*Nedostatočné vedomie identity spôsobuje opak, vytvára priestor pre postupnú depersonalizáciu a degradáciu slobody, ktorá je precíznym darom pre dobro, nie pre svojvôľu.*“ (Hrehová 2008, s. 13) Zložitost situácie však spočíva v samotnej pluralite, ktorá je zložitá, neorganizovaná a často kontradiktická, čo poznávanie sťažuje. Preto človek potrebuje priamo interagovať s jednotlivými zložkami mnohosti, aby bol schopný poznávať, pričom by sa mal klásť dôraz na to, aby poznával správne, teda smerom k pravde. To vedie človeka k vstupu do dialógu, ktorý je prostriedkom k poznávaniu a hľadaniu pravdy.

2 Sokrates a pravda

Dialóg a odhaľovanie pravdy sú oblasti, v ktorých jednoznačne vynikal filozof Sokrates. Prostredníctvom dialógu všetci zúčastnení spoločne poznávali a vzájomne sa stimulovali k tomu, aby poznanie smerovalo k pravde. Sokratovo odhodlanie hľadať pravdu je zároveň preukázateľné aj v jeho životnom príbehu. Rozoznanie pravdy v dialógu predchádza poznaniu, ktoré priamo ovplyvňuje morálku. Pravda privádza k cnostnému životu a zároveň človeku dáva i potvrdenie správnosti myslenia, čím ho nasmeruje k dobru. Pre Sokrata bolo poznanie pravdy nevyhnutnou potrebou: „*Lebo dobre vedz Kritón, že nesprávne hovoriť nie je len chyba proti reči samej, ale i spôsobuje čosi zlého dušiam.*“ (Platón 1994, s. 90) Uvedomoval si prepojenie pravdy [gr. alitheia] s krásou [gr. kália] a dobrom [gr. agathon], čo mu umožnilo vnímať morálny život na báze cností.

Pravdu môžeme u Sokrata ponímať dvomi spôsobmi – ako hodnotu, ktorá úzko súvisí s ontologickým poriadkom a odkazuje na neho, či ako vášeň, ktorej prejavom je túžba po hľadaní pravdy. V dialógoch so Sokratom si môžeme všimnúť, že pravda má pre neho vždy svoju ontologickú podstatu, určitú užitočnosť a je pre neho hodnotou. Takéto pravdy máme podľa neho v sebe a musíme sa na ne len správne opýtať. Sokrates o svojich rozhovoroch hovoril, že ho naplňujú, lebo vykonáva prácu podobnú práci pôrodných babíc. Dieťaťom bola v tomto prípade myšlienka, vedomosť alebo poznanie, ktorému pomáhal na svet práve Sokrates spôsobom, akým viedol dialóg. Táto maieutická metóda pomáhala myšlienkam na svet práve v dialógu, ktorý je aj dnes dôležitý pre fungovanie v pluralitnej spoločnosti plnej relativizácie hodnôt. Dialóg v pluralite je ideálnym prostredím pre vznikanie nových myšlienok, ale pri správnej kritickosti môže byť prostredím, v ktorom vďaka pôrodnickej metóde môžeme dospieť aj k pravde, nielen novote. Sokrates skutočne pri svojich rozhovoroch pátral po pravej podstate javu, ktorý je pripisovaný viacerým veciam, a teda po objektívnej pravde o jave. V dialógoch si vždy najprv ujasnil východiská a až následne sa začal pýtať na podstatu, ako napríklad: Čo je zbožnosť?, v dialógu *Euthyfrón*. (Platón 1995) Snažil sa objaviť podstatu veci a to možno označovať za objektívnu pravdu, ktorá môže byť pre spoločnosť hodnotou. Taktiež túto pravdu v rámci dialógov podriaďoval kritike a kritickému mysleniu, čo v dnešnej spoločnosti odchádza pomaly do úzadia. Ako píše o Sokratovej náuke Andreas Graeser: „*Diskutovať s partnerom v rozhovore znamená pomáhať mu. A pomáhať mu znamená vytýkať jeho*

možné chyby.“(Graeser 2000, s. 110) Sokrates nevystupoval v rozhovoroch zámerne ako oponent, ale snažil sa nájsť pravdu a často kládol otázky, aby k pravde dospeli jeho spolu-diskutujúci, čo možno označiť za značne altruistickú črtu.

Zároveň, ale vnímal pravdu aj ako vášeň. Ako uvádza Jan Patočka: „Sokrates kázal osobný pomer k pravde, to je taký, že pravda sama nebola ničím relatívnym, ale je možná iba v absolútnom vzťahu vnútornom, vo vášni.“(Patočka 1990, s. 24) Pravda je u Sokrata zakorenená v spôsobe jeho života aj smrti. V Sokratovom ponímaní teda nie je pravda len prostý empirický fakt, ale skôr niečo hlbšie, čoho sa dotýkame celým svojím životom. To je platné aj dnes, keď je dôležité žiť v súlade s vlastným presvedčením a byť morálne cnostným človekom, ktorý smeruje k pravde. Po roku 413 p. n. l., kedy demokracia v Aténach padla a k moci sa dostala vláda štyristo, čo v podstate znamenalo vládu oligarchie, sa Sokratov postoj k pravde naplno ukázal. V roku 406 p. n. l. sa vzoprel vtedajšej vláde a odmietol sa zúčastniť na uznesení, ktoré považoval za nezákonné. Apeloval na hodnotu pravdy, ktorá je vyššia než ostatné, a chcel zabrániť aténskeму ľudu, aby nespravodlivým konaním odsúdil sám seba. Je paradoxné, že aténsky ľud to neskôr nebol ochotný urobiť pre Sokrata v jeho vlastnom procese, kde Sokrates opätovne vyjaval svoj vzťah voči pravde tým, že nič zo svojho učenia neodvolal a bol pre túto pravdu ochotný aj zomrieť. Sokratove hlboké zásady a rešpekt voči pravde môžu byť pre nás práve v tejto situácii zdrojom inšpirácie, keďže on sám žil v spoločnosti, kde bola pravda značne rozkolísaná.

3 Sokrates a sofistí

Práve rozvojom sofistického myslenia došlo počas Sokratovho života v spoločnosti k tomu, že náuky boli v množnom čísle a vzájomne odlišné. A v tom je možné vidieť aj najväčšiu podobnosť so súčasnou dobou. Dnes rovnako musíme čeliť mnohosti, ktorá sťažuje poznávanie pravdy, či formovanie vlastnej identity. V časoch rozvoja sofistiky bol človek mierou všetkých vecí a spoločnosť sa dostala najbližšie k niečomu, čo by bolo podobné súčasnej pluralite. Sokrates sa po filozofickej stránke vymedzoval voči sofistom, nakoľko toto myslenie bolo v rozpore s jeho poňatím pravdy. Naproti tomu ako uvádza Vladimír Suvák: „Sofisti si nenárokovali pravdu – to by sa priečilo ich skeptickým a relativistickým výhradám voči možnosti poznania.“(Suvák 2008, s.41) Obe strany prikladali váhu vlastnému úsudku človeka, avšak pre Sokrata sa tento úsudok mal zhodovať s pravdou.

Sofisti pri filozofovaní tiež používali rozhovor, ale ich rozhovor bol jednosmerný. Sofista si pripravil svoj prejav, v ktorom svoju filozofiu prezentoval ostatným, ktorí sa však nezapájali. Tento spôsob jednoznačne odkazuje na formy ovplyvňovania druhej strany v rozhovore. Sofisti totiž pri svojich prejavoch, nakoľko to predsa len boli pripravené prednášky, využívali aj rečové prostriedky, mimiku, gestikuláciu, čo považovali za cnosť. Vzhľadom na toto ich ocenenie schopnosti manipulovať so slovami vo svoj prospech môžeme logicky vyvodiť, že tí najlepší sofistí museli byť najzdatnejší v tejto schopnosti, ergo vedeli najlepšie manipulovať so slovami pri prekrúcaní pravdy, čo viedlo k jej relativizácii.

Sokrates v dialógu *Prótagoras* debatuje s mladým Hippokratom a Prótagorasom. Dialóg sa venuje po Sokratovej otázke: „Hippokratés, tento tu, túži byť tvojím žiakom; a vraj by sa tu rád dozvedel, čo získa, ak sa bude u teba učiť,“(Platón 1992, s. 23) obsahu sofistckej náuky, jej užitočnosti, čo sa neskôr vyvinie v rozpravu o zdatnosti. V dialógu možno pozorovať, aký etický prístup zastáva Prótagoras. Keď sa Sokrates dožaduje, aby upravil svoje odpovede na kratšie, Prótagoras argumentuje: „...ja som už s mnohými ľuďmi podstúpil rečnícky zápas, a keby som robil toto, k čomu ma nabádaš, to jest keby som hovoril tak, ako mi kázal hovoriť protivník, nad nikým by som nevynikal ani by nebolo

známe *Prótagorasovo meno medzi Hellénmi*.“(Platón 1992, s. 45) V tejto argumentácii je vidieť, ako Prótagoras poňal v danom dialógu Sokrata za protivníka, a zároveň niekoho nerovnocenného, keďže označuje sám seba ako človeka, ktorý vyniká nad inými. Sokrates naproti tomu hovorí: „*Prótagoras, nemysli si, že keď s tebou diskutujem, chcem niečo iné než preskúmať tie veci, s ktorými si sám za každým neviem rady*.“(Platón 1992, s. 62) Sokrates jednoznačne preukazuje Prótagorasovi úctu, keď s ním jedná, ako rovný s rovným. V dialógu je Sokrates ochotný pristupovať k Prótagorasovi tak, že aj keď nie je naklonený sofistike, uznáva jeho tvrdenia o sofistoch ako pravdy a diskutuje na základe premís ich náuky.(Platón 1992, s. 62) Tento etický postoj by obstál aj v súčasnej pluralitnej spoločnosti a poukazuje na zodpovedný prístup v rámci dialógu k pravde i objektivite.

4 Sokrates ako morálny vzor pre súčasnú dobu

Sokrates odpovedal na otázky ohľadom morálky svojou tézou o daimonione, čo je akýsi božský hlas, ktorý mu pomáha nekonať nesprávne: „*Antistenes tu naráža na Sokratovo daimonion, akýsi prohibívny hlas svedomia, ktorý ho k ničomu nenabáda, ale len odrádza od konania zlého*.“(Kalaš 2006, s.121) Daimonion bol podstatný aj v Sokratovom procese, nakoľko podľa Meléta práve týmto učením Sokrates dokazoval, že hlása nové božstvá. Sokrates najprv sériou otázok poukáže na logický rozpor v tom, čo Melétos povedal, nakoľko nie je možné, aby niekto veril v daimonské diela a neveril v existenciu samotných daimonov. Aj Sokratov daimonion bol akýmsi božským dielom, ktoré Sokrates uznával a riadil sa ním. V Xenofónovej verzii Sokratovej obhajoby dokonca Sokrates tvrdí: „*Pri Diovi ti prisahám, že som sa už dvakrát pokúšal premýšľať o svojej obhajobe, ale zakaždým mi v tom bráni daimonion, moje ochranné božstvo*.“(Xenofón 2006, s.151) Keď sa tejto vete Hermogenés začuduje, Sokrates zareaguje: „*Zdá sa ti čudné, že aj samotný boh si myslí, že je pre mňa lepšie, aby som zomrel, než aby som ďalej žil?*“(Xenofón 2006, s.151) Na týchto dvoch vetách je evidentné, že Sokratov daimonion nielenže nebol v rozpore s bohom, ale podľa Xenofónovho poňatia ho mohol Sokrates dokonca stotožňovať priamo s vôľou bohov.

Daimonion však pôsobí skôr preventívne, voči konaniu zla, ale jednoznačne poukazuje na morálnu hĺbku človeka a isté hranice, ktoré sú neprekročiteľné. K správnej orientácii k dobru sa človek musí nasmerovať sám, skrze cnosti. Cnosti vyžadujú od človeka úsilie a je nutné v cnostnom konaní vytrvať. K tomu je potrebné sebaovládanie, ktorého predispozíciou je poznanie sa. To nabáda človeka ku kreovaniu vlastnej identity, čo má v konečnom dôsledku dopad aj na jeho morálku ako uvádza Eva Orbanová: „... *hodnotové orientácie človeka sa aktualizujú v jeho mravnom konaní*.“(Orbanová 2008, s. 35) Cnosť orientuje ľudí smerom k dobru a mohla by byť aj východiskom pre súčasnú spoločnosť ohľadom stanovenia mantinelov, ktoré by pomohli zvyšovať ľudskú dôstojnosť v dnešných časoch vlády plurality.

Zároveň môže byť Sokrates príkladom pre dnešnú spoločnosť v tom, ako postupovať pri dialógu a poznávaní. Spôsob, akým viedol dialóg, pomáha s identifikáciou vlastných vnútorných princípov a pomáha budovať identitu. Jeho neustály apel na pravdu skvalitňuje proces poznávania, ktoré je v pluralitnej spoločnosti mimoriadne pre človeka potrebné a tiež potvrdzuje poznanie a dáva mu hodnotu. Konkrétne u Sokrata možno jeho túžbu po hľadaní pravdy považovať za cnosť, ktorá aj dnes môže byť nielen akousi ozdobou spoločnosti, ale môže sprehľadniť spleť plurality. Vďaka maieutike je hľadanie pravdy navyše tým, čo ľudí spája, integratívne preskupuje a vytvára spoločný záujem. Vďaka svojmu životu bol Sokrates nepopierateľnou morálnou autoritou. Sokrates sa vskutku javí byť homo politicus a tiež ako dokonalý vzor rešpektujúci a zastávajúci svoju kultúru a názory spôsobom, ktorý je obdivuhodný a nasledovania hodný aj pre dnešných ľudí.

Záver

Pluralita so sebou nesie riziká, ktoré vidíme najmä v strate zmyslu pre pravdu, atomizácií spoločnosti, etickom relativizme, či strate cností, hodnôt a v kríze autorít. To všetko vplýva na vzťah ľudí k svojej identite a pravde. Hodnotovo sa prepisuje do fenoménu ľudskej dôstojnosti, na čo poukazujeme v tomto článku. Ako východisko sme načrtli možnosť nasledovania morálneho odkazu Sokrata, ako filozofa, ktorý prostredníctvom dialógu pomáhal ľuďom s identifikáciou ich vlastných vnútorných princípov a mal významný záujem na hľadaní pravdy. Jeho prínos vidíme aj v sebakritickosti voči jeho vlastným výrokom. Dialóg je v súčasnej dobe žiadaná alternatíva, ktorá umožňuje vedľa seba koexistovať viacerým myšlienkovým prúdom, životným štýlom, či religiozitám. Avšak nie je vhodné, aby sme poľavovali v kritickosti pri poznávaní nového. Pri absolútnej benevolentnosti dôjde ku kvalitatívnemu poklesu nielen v oblasti etiky, ale s dosahom na celú spoločnosť. Sokratov morálny postoj a zmysel pre vedenie dialógu smerom k pravde môžu byť nápomocné v dobe plurality, ktorá robí proces sebapoznania a aj poznávania sveta a pravdy náročnejším. Sokrata považujeme za morálny vzor, ktorý je možné nasledovať aj v súčasnosti. Ako napísal Immanuel Kant: „*Lahko by sme mohli ukázať, ako dobre by s týmto kompasom v rukách vo všetkých vyskytujúcich sa prípadoch rozlíšil, čo je dobré a čo zlé, čo je v súlade s povinnosťou a čo jej odporuje, keby ho niekto bez toho, že by ho učil čokoľvek nové, upozornil na jeho vlastný princíp, ako to robil Sokrates.*“ (Kant 2004, s. 28)

Literatúra:

DESCARTES, R. 2016. *Rozprava o metodě*. Prel. ŠPRUNK, K. Praha: OIKOYMENH, 2016. 77 s. ISBN 978-80-7298-212-7.

GRAESER, A. 2000. *Řecká filosofie klasického období: Sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Prel. PETŘÍČEK, M. Praha: OIKOYMENH, 2000. 445 s. ISBN 80-7298-019-X.

HREHOVÁ, H. 2008. *Etický zmysel ľudskej identity a identifikácie v kontexte postmodernity*. in TKÁČIK, L. (ed.), *Acta Moralia Tyrnaviensia III. Identita a identifikácia z pohľadu etiky a morálnej filozofie*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008. 8 – 15 s. ISBN 978-80-8082-187-6.

LYOTARD, J.-F. 1993. *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlováno dětem, Postmoderní situace*. Prel. PECHAR, J. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 208 s. ISBN 80-7007-047-1.

ORBANOVÁ, E. 2008. *Identita a identifikácia v kontexte postmodernej religiozity*. in TKÁČIK, L. (ed.), *Acta Moralia Tyrnaviensia III. Identita a identifikácia z pohľadu etiky a morálnej filozofie*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008. 34 – 43 s. ISBN 978-80-8082-187-6.

KALAŠ, A. 2006. *Hostina, Sokratova obhajoba*. In XENOFÓN. (2006). *Hostina, Sokratova obhajoba*. Prel. KALAŠ, A. Bratislava: Kalligram, 2006. 121 s. ISBN 80-7149-890-4.

KANT, I. 2004. *Základy metafyziky mravov*. Prel. ELEXOVÁ, P. Bratislava: Kalligram, 2004. 96 s. ISBN 80-7149-635-9.

PATOČKA, J. 1990. *Sókratés: Přednášky z antické filosofie*. Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 147 s. ISBN 80-04-24383-0.

PLATÓN. 1992. *Prótagoras*. 2. vyd. Prel. NOVOTNÝ, F. Praha: OIKOYMENH, 1992. 87 s. ISBN 80-85241-16-1.

PLATÓN. 1994. *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*. 3. vyd. Prel. NOVOTNÝ, F. Praha: OIKOYMENH, 1994. 111 s. ISBN 80-7298-140-4.

PLATÓN. 1994. *Faidón*. 3. vyd. Prel. NOVOTNÝ, F. Praha: OIKOYMENH, 1994. 108 s. ISBN 80-85241-36-0.

SUVÁK, V. 2008. *Etické myslenie v predsokratovskom období*. in REMIŠOVÁ, A. (ed.), *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008. 23 – 41 s. ISBN 978-80-8101-103-0.

WELSCH, W. 1994. *Naše postmoderní moderna*. Prel. OZARČUK, I. - PETŘÍČEK, M. Praha: Zvon, 1994. 200 s. ISBN 80-7113-104-0.

XENOFÓN. 2006. *Hostina, Sokratova obhajoba*. Prel. KALAŠ, A. Bratislava: Kalligram, 2006. 205 s. ISBN 80-7149-890-4.

Mgr. Michal GÁNOVSKÝ
Katedra etiky a morálnej filozofie,
FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
SK-918 43 Trnava
michalganovsky@gmail.com

INFORMÁCIA, ZMYSEL A VÝZNAM

Eva SLÁDEKOVÁ

Abstrakt: Vo svojom príspevku analyzujem pojem informácia a s ňou súvisiace pojmy zmysel a význam. Pojmu informácia sa venujem na základe filozofie informácie a informačnej etiky, ako ich spracoval Luciano Floridi. Jeho jednoduchý model RPT pomáha uvedomiť si postavenie odosielateľa, príjemcu a zdroja správy. Informácia je hlavný produkt informačnej doby, môžeme ju charakterizovať ako vstup aj výstup komunikačných procesov, dokonca aj ako fyzikálnu entitu. Samotná informácia je hodnotovo neutrálna, odborníci už poznajú aj výraz sémantická informácia, ktorá obsahuje vierohodné, zmysluplné a korektne sformulované dáta. Komunikácia je priestor pre výmenu informácií, ktorým subjekty dávajú pozitívnu alebo negatívnu hodnotu v nadväznosti na presvedčenia, hodnoty, osobnú situáciu, skúsenosti, preferencie, krízy. Cieľom tohto príspevku je zamyslieť sa nad pojmami zmysel a význam z hľadiska analytickej filozofie, ktorá sa delí podľa osobitného prístupu k jazyku a uvedomiť si zmysel a význam pri používaní pojmu informácia.

Kľúčové slová: informácia, zmysel, význam, komunikácia, kontext.

Abstract: In my paper, I analyze the term information and the related terms with it such as the sense and the meaning. I dedicate to the term information on the base of philosophy of information and the ethics of information how these are written by Luciano Floridi. His simple RPT model helps to realize the position of sender, recipient and resource of message. Information is the key product in the information era, it may be defined as input and output of communication processes, even as the physical entity. The information itself is valuably neutral, the experts also use the expression of semantic information which comprises trustful, meaningful and well-formed data. Communication is the environment for exchange of information to which subjects give positive or negative value in accordance with convictions, values, personal situation, experiences, preferences, crises. The objection of this paper is to think about the terms such as sense and meaning in relation to analytic philosophy which is divided in types with special approach to language and to realize the sense and the meaning with usage of term information.

Key words: information, sense, meaning, communication, context

1 Úvod

Vo svojom príspevku som spracovala tému *Informácia, zmysel a význam*. Mojm cieľom je zamyslieť sa nad pojmami zmysel a význam z hľadiska analytickej filozofie, ktorá sa delí podľa prístupu k jazyku a uvedomiť si tieto pojmy z hľadiska používania pojmu informácia.

2 Informácia

Informácia sa ako pojem objavuje len nedávno - v stredoveku okolo roku 1300. Slovo informácia pochádza z latinského slova informare - dávať tvar, formovať, tvoriť, zobrazovať, vytvárať predstavu. Latinské informatio vyjadruje predstavu, obrys, pojem. Tento pojem súvisí s vývojom ľudských dejín a spôsoby komunikácie, na ktoré odkazuje, v istom okamihu vyústili do tzv. obratu k jazyku. Obrat k jazyku v analytickej filozofii je návrat k tomu, čo bolo na začiatku dorozumievania sa medzi ľuďmi - bola to potreba pochopiť, čo chce niekto vyjadriť slovami, ktoré sú zároveň taká obmedzujúca forma. Analytíckí filozofi sa vrátili pri skúmaní jazyka a reči k dávny jednoduchým otázkam, ktoré poznáme z antickej filozofie. Riešia pôvod slova, jeho význam a to, ako ho praktické používanie odkláňa od vernosti svojmu pôvodnému zmyslu. Keďže moja téma je téma informácie, vkladám do týchto otázok práve pojem informácia. Pokojne by sa však mohlo použiť ako príklad pojem Boh, vzhľadom na nižšie uvedené vysvetlenie prístupu, ako vysvetlíť tieto otázky:

Čo je informácia?

Aký je význam pojmu informácia?

Ako používame pojem informácia?

Prvá otázka predpokladá existenciu niečoho, aj keď to pre nás v plnom rozsahu môže byť úplne neznáma vec.

Druhá otázka smeruje k tomu, či chceme skúmať povahu tejto veci. Skúmame to cez príklady alebo pomocný, vysvetľujúci opis. Tu sa ukazuje, aký je jazyk a aj jeho štruktúrové prvky – syntax, sémantika potrebné, nakoľko sa podieľajú na zrozumiteľnosti jazykového prejavu.

Tretia otázka predpokladá, že možno aj pridáme na to, čo daný pojem znamená, ale používa sa už iným spôsobom, ako by sa z hľadiska svojho pôvodu používať mal.

Tieto otázky uvádzam preto, že sa nimi vo filozofii pripúšťa obmedzenosť výrazov a limity jazyka a reči, ktoré môžu významne korigovať vzťahy a postoje. Práve jazyk odštartoval prvú informačnú revolúciu v dejinách. Ľudia medzi sebou zrazu mohli komunikovať priamo a plnšie. Ústna forma komunikácie však bola náročná na pamäť. Desiatky tisíc rokov rozdelili etapu mýtov a ústne odovzdaných príbehov, obsahov a správ od nálezov prvých znakov a prvého písma. Poznatky a udalosti sa začínajú zaznamenávať, komunikácia a jazykový prejav sa okresávajú. Bolo potrebné, a vznikol zároveň časový priestor, zamyslieť sa nad znakmi a písmenami, nad myšlienkou, ktorú niekto uschoval a v nejakej forme odovzdal. Pamäť si mohla odpočinúť, keď sa neskôr podaril vynález kníhtlače a bolo možné archivovať spisy alebo dlhšie trvajúce údaje a príbehy. Uvedené zdroje navyše podporili vzdelanosť, uvedomenie, podchytili kreativitu v mnohých jedincoch a dostali tak priestor intelektuálne talenty. V 20. storočí začína využívanie iných spôsobov odovzdávania myšlienok a správ medzi sebou, dokonca sa ich štruktúra trochu podobá mýtom – je neviditeľná. A objavujú sa netušené kapacity.

Matematik Claude Shannon je predstaviteľ technického prístupu k informácii. Navrhol spôsob merania správ pomocou množstva bitov. Bit je počet znakov, základná jednotka veľkosti informácie, spôsob binárneho kódovania jej obsahu (správy). Takto sa začína skúmanie technickej stránky informácie - na základe uvedomovania si potreby zariadenia alebo nejakej formy nosiča, schránky, média, štruktúry, formy, od ktorých je kvalita informácie závislá. Prečo závislá? Tieto zariadenia môžu rušiť, prípadne narušiť štruktúru dát alebo formy, ktoré ju odovzdávajú, čím nastáva v okamihu straty údajov entropia. Entropia je opačný pojem k pojmu informácia a vyjadruje stratu údajov, ktorá deštruuje pôvodný obsah informácie.

Na definíciu informácie, ktorú ako pojem často používame od vzniku informatiky, však nestačí uvedomovať si iba technickú stránku, akou je odovzdaná. Filozofické a etymologické hľadisko si vyžaduje zamyslieť sa nad jej obsahom, nad tým, čo tento obsah vyjadruje, čo alebo kto ho spoluvytvára, dekoduje a uchopuje tým správnym alebo nesprávnym spôsobom. Prichádza sa k tomu, že obsahová stránka informácie vyjadruje vzťah alebo postoj, k čomu alebo ku komu sa chceme vyjadriť, čo chceme akceptovať, prípadne pochopiť. V Oxforde vzniká filozofia informácie, ktorá je dnes tak ďaleko, že skúma umelú inteligenciu a na základe nej podčiarkuje ontologické hľadisko a diferenciu s ľudským prvkom.

Výpočtová a komunikačná technika, technologický boom priniesli netušené fascinácie a diskusie na poli fyziky. Pohľad na informáciu ako štruktúru údajov, správ, myšlienok, poézie alebo hudby sa začína prehlbovať v priestore. Fyzici sa zamýšľajú nad novým odvetvím fyziky, ktorá si uvedomuje, že popri energii a hmote existujú činnosti, ktoré sú nehmotné, a predsa sú ich ľudskí aktéri takí plní a sú nimi tak povediac pohltení, utvorení, rovnako ako napríklad kryštál, DNA, gén, biosféra. Pridávajú sa k mysliteľom, ktorí hovoria, že je rozdiel medzi informáciou obsiahnutou v systéme a informáciou, ktorá sa cez systém presúva k svojmu príjemcovi. Čím je napríklad interval medzi dvomi udalosťami väčší, tým je informačný obsah systému menší. Tým sa hovorí, že informácia je „závislá“ od sociálneho prostredia, recipientov.

Uvedené možno zjednodušiť, keď si spomenieme na RPT model L. Floridiho, zakladateľa filozofie informácie, v jeho koncepcii informačnej etiky.

Zdroj (resource) → Informácia (product) → Cieľ (target)

Jednoduchá schéma komunikačnej výmeny upozorňuje na ontologický status informácie a ekológiu medziludských vzťahov, poznačenú mnohými informačnými kanálmi, vrátane virtuálneho. Upozorňuje na súvislosti, ktoré ešte ďalej rozvíjajú pohľad na význam alebo silu informácie, ktorá vstupuje do prostredia a vzájomnosti. Informácia je súčasťou vnútorného priestoru človeka, ktorý ju formuluje, tvorí, podnecuje a taktiež svojím odkazom, výrazom, obsahom pôsobí na príjemcov. Daný model možno použiť analogicky a predstaviť si ako zdroj autora správy, informáciu ako kanál, ktorý je podstatný na odovzdanie tejto správy a cieľ ako človeka, ktorý rozhodne, čo s danou správou urobí, ako ho ovplyvní. S týmto súvisí ďalší, ešte komplikovanejší pohľad na informáciu. Prináša ho Marshall McLuhan (por. McLuhan, 2011, s. 21). Tvrdí, že už samotné médium, ktoré je v podstate iba nosičom informácie, sa stáva informáciou. V informačnej dobe, ktorá expanduje od vynálezu rádia, je posolstvom každého média alebo technológie zmena merítka, tempa alebo modelu, ktoré zavádza do ľudských vzťahov. Podľa McLuhana je až príliš bežné, že „obsah“ akéhokolvek média rafinovane zakrýva charakter média.

Ak súhlasíme s tým, že informácia má svoj obsah a štruktúru, súhlasíme s tým, že je sama osebe hodnotovo neutrálna. Môže sa znehodnotiť nedostatočným zabezpečením svojho odovzdania cez nejaké zariadenie a formu, v ktorej je spracovaná. Môže sa však aj zhodnotiť a to osobným prístupom k jej použitiu a spracovaniu. Osobný prístup môže byť predmetom analýzy, na základe čoho výsledný charakter informácie je dôvodom ďalšieho myslenia a konania. Môžeme sa neúmyselne podieľať na šírení mylnej informácie (dezinformácie), ale môžeme aj účelovo používať nejakú správu tak, aby vystupovala v neprospech adresáta (manipulácia).

Pripomenula som čriepky z dejín človeka, v ktorých zvukový, hlasový, obrazový, archivovaný výraz zohrávajú kľúčovú úlohu pri spájaní a harmonizovaní sa so svojim okolím. Spomenula som to, pretože informácia podľa spomenutého RPT modelu upozorňuje na subjekt, pre ktorého je informácia projektom aj objektom záujmu.

3 Sémantická informácia

„Čo robí informáciu hodnotnou je skutočnosť, že ju zhodnocuje hodnotné stvorenie...“
(Rowlands, 2000, s. 153)

V informačnej etike, ako ju spracoval L. Floridi, sa uvádzajú tri vlastnosti kvalitnej informácie: prístupnosť, dostupnosť a presnosť. Cez analýzu informácie sa môžeme dostať k otázkam dôveryhodnosti, spoľahlivosti, kvality a vhodného použitia nejakej informácie. Floridi podáva takúto charakteristiku sémantickej informácie: „Sémantická informácia sú správne sformulované, zmysluplné a vierohodné dáta“ (por. Floridi, 2011, s. 182). To si vyžaduje zodpovednosť subjektu na miestach tvorcu a príjemcu informácie.

Status informácie, sémantika, detekcia zmyslu (myšlienky) poukazujú na dôležitosť skúmania jazyka a foriem komunikácie. Maximou jazyka a komunikácie je hranica s niečím, čo môže zostať predmetom hádanky, ako domyslieť konečný význam, či vôbec treba domýšľať konečný význam. Napríklad, v sociológii výchovy sa rozlišuje elaborovaný a reštrikovaný jazykový kód. Basil Bernstein vystihol povahu komunikácie rôznych sociálnych skupín. Nedokážeme vždy predvídať alebo jednoducho prijímať, čo nám ten druhý chce povedať. Aj v exkluzívnejších vzťahoch rodiny a priateľstva, kde sa kladie väčší dôraz na čas, pamäť a pozornosť, si musíme dávať ďalšie otázky a ponúkať ďalšie vysvetlenia a tento proces k pochopeniu nemusí byť prijímaný trpezlivo.

Vzťahová komunikácia má rôzne podoby, ktorých významnosť vystihuje rozdelenie na analógovú a digitálnu formu komunikácie, kedy vystupujú do popredia neverbálne formy komunikácie. „Analogové médiá, ako boli napríklad gramoflatne, sú založené na princípe podobnosti a kontinuálnosti. Zvuk je mechanicky zaznamenávaný v podobe špirálovitej drážky na platni. Tvar drážky „kopíruje“ tvar zvukových vln. Digitálne médiá ako kompaktné disky (CD) uchovávajú zvuk v digitálnej podobe, teda ako postupnosť núl a jednotiek fyzicky zakódovaných do dlhších a kratších „čiar“. Sú založené na princípe diskretnosti (diskontinuálnosti) a kódovania (bez nevyhnutnosti podobnosti). (...) Vďaka digitálnej komunikácii máme všetky civilizačné výtobytky,

ale všade tam, kde ide v prvom rade o vzťah, sa do popredia dostáva analógová komunikácia, kým digitálna ustupuje do úzadia. Dokonca aj metakomunikácia, ktorá je dôležitým predpokladom psychoterapie, stojí na tom, či sa v terapeutickom vzťahu rozvinie dôvera, a tá súvisí opäť najmä s analógovou komunikáciou (napríklad s tým, či sa klient cíti prijatý, pochopený a podobne).“ (Slavkovský, 2013).

Možno povedať, že práve dôvera informáciu zhodnocuje, keď aj táto nebude verbalizovaná, ale iba tušená a intimizovaná z kontextu, miesta, dĺžky času zdieľania, gest, pohľadu, dotyku, zdvorilosti. Vzťahovú komunikáciu len v úvodzovkách obohacuje násilie na seba samom alebo na druhých, ak nedokážeme spracovať výčitky, kritiku, predsudky, neadekvátnu priamosť, nesplniteľné očakávania, prebytok myšlienok, ak sa dostaneme k tomu, o čom hovorí otázka Emmanuela Lévinasa, ale nechceme ísť po stopách problému: „Je výraz a blízkosť vo vzťahu k nejakej dimenzii hĺbky?“ (Lévinas, 2014, s. 225).

4 Informácia ako psychofyzický jav

Z predchádzajúceho vyplýva, že pri téme, ktorá súvisí so správaním človeka, sa vždy ukazuje istá potreba hodnotenia. Karteziánsky obrat k pojmom znamenal objav subjektu, ktorý potrebuje myslieť. Práve preto býva informácia nazývaná psychofyzickým javom. Jiří Cejpek (2008, s. 181) to vysvetľuje tak, že vnemy a zážitky, ktoré prežívame na základe kontaktu s vonkajším svetom, podvedome triedime. Toto triedenie prebieha tak, že porovnávame minulé skúsenosti a zážitky s momentálnou situáciou. Osobnostný fond sa nazýva endocept, pričom charakterizovať princíp triedenia je v podstate nemožné – je jedinečný pre každého človeka. To znamená, že endocept potrebuje stavať seba na základe minulosti, prítomnosti a pre budúcnosť. Veľmi zľahka to možno nazvať životom človeka, linkou trvania, ktorá môže viesť k riešeniu otázky, čo je zmyslom ľudského života, či je možné premeniť prekážkovú dráhu každodennosti na cestu k cieľu, ktorý by človeka ako výzva uspokojoval.

Podľa tohto môžeme konštatovať, že osobnostný fond predstavuje zásadné podmienky pre tvorenie významov. Bol by idealizmus myslieť si, že naše podvedomé, nevedomé časti majú len pozitívne tvorivý zámer. Veľmi často je to skôr naopak. Vnútorňý svet je temnejší, ubolenejší, sila amygdaly väčšia ako nádej a energia skúsenosti rásnejšia ako racionalita.

Informácia ako psychofyzický jav má teda povahu interaktívneho vzťahu medzi človekom a jeho vnútrom, človekom a prostredím okolo neho. Informácia, ako už bolo spomenuté, je hodnotovo neutrálna, ale človek a situácie, ktoré prežíva, na ktoré reaguje, a ktoré musí spracovávať, sú tie, ktoré formujú hodnotovú zaťaženosť a konečné vyznenie informácie. Nezmenia samotnú informáciu, ale jej referenciu – význam.

Faktory, ktorý najčastejšie ovplyvňujú negatívne vnímanie, reaktibilitu, vzťahy a celkovú orientáciu v záplave informačného pretlaku, sú úzkosť a únava. Súvisia s podcenením niektorej zložky života samotným postihnutým subjektom. Ako hovorí známy benediktínsky duchovný sprievodca a psychoterapeut Anselm Grün (2014, s. 99): „Únava nás vedie k pokore, v ktorej uznáme vlastné hranice. Únava nás otvára tomu, čo nie je v našom živote povrchné a prvooplánové.“

Zriedkavejším faktorom, ktorý zásadne ovplyvňuje aj naše spracovanie informačných podnetov, je hraničná situácia – kríza (pojmy Karla Jaspersa a Viktora E. Frankla), ktoré by sme mohli nazvať synonymom náhody. Subjekt nedokáže predvídať ich výskyt, a preto sú paradoxnou príležitosťou pre rast osobnosti. Psychiater existenciálnej psychoterapie Irvin Yalom označuje takúto skúsenosť ako príležitosť bytia skrze skok vedomia.

Súčasnosť nenazývame len informačnou dobou a dobou výkonu, ale je poznačená najmä rýchlosťou, ktorá holduje skratkám, orientácii s efektívnymi pomôckami a prchkému, impulzívnemu, infantilnému hodnoteniu, vrátane sebahodnotenia. „Možnosťou a úlohou subjektu je zaoberať sa sebou a toto zaoberanie sa sebou má svoju materiálnu podobu. Ak možno hovoriť na tejto bazálnej rovine o nejakej tragike samoty, tak jedine o tragike z nemožnosti vyviazania sa zo zväzku so sebou samým“ (Tkáčik, 2016, s. 50).

5 Komunikačný šum

V tejto chvíli spomeniem skutočnosti, ktoré skresľujú informácie a vytvárajú neželaný kontext – autoreferencia, reflexia subjektu. Poskytujú argument za to, o čom hovoria veľkí duchovní majstri alebo myslitelia. Môže to byť východisko preto, ako sa naučiť odstupe a správnej voľbe medzi podnetmi, skúsenosťami a vlastnými možnosťami a silou. Odpútanosť, návrat do svojho vnútra, odtrhnutie sa od podnetného prostredia, nutnosť čeliť sebe samému, priblížiť sa najskôr k sebe samému... Pripomína to obranu filozofie života, ale aj živé filozofovanie, bez ktorého by nebola teória.

Upozorňuje nás to na zváženie pravidiel súťažného sveta, kde človek predbieha človeka a to dobieha jeho samotného. Potreba zastavenia sa na hranici medzi neovplyvniteľným (nutnosť kompromisu a kooperácie) a ovplyvniteľným (blízkosť so stvorením, s tým, čomu sa venujem, aj čoho sa zriekam) existujú. Píše o nich v práci *Voľný čas a kult* Josef Pieper. Voľný čas (otium) je aj mlčaním s predpokladom na vnímanie skutočnosti. „Je to istá nebojácnosť a slepá dôvera, ktorou poskytujeme veciam vlastný chod“ (Pieper, 2017, s. 88).

Práve pokorný prístup k skutočnosti, ktorý sa môže začať len od uvedomelej osoby, potom súvisí s ďalšími skúmanými javmi v informačnej teórii – s dekódovaním v komunikácii. Pritom ani netreba poznať nejaké teórie o kompresii a dekompresii, prípadne názoroch na pozitívny alebo negatívny rozmer šumu, čiže ďalšieho obsahu až informačného pretlaku ako priestoru, ktorý na človeka dolieha.

Šum môže byť príjemný, delikátny – šum mušle, šum lahodného vína. Šum je slovo, ktoré zväčša vyvoláva ako prvý jemný dojem. Technik by však najskôr asocioval prerušený signál rádiového vysielania a aj v informačnej teórii šum znamená zníženie kvality informácie, kedy sa časť informácie môže stratiť.

„Z filozofického hľadiska je zaujímavé, že keď riešime technickú stránku prenosu informácií a hľadáme spôsob, ako sa vyrovnáť so šumom, odhaľujeme zákonitosti, ktoré sa týkajú našej podstaty. Keď je aj tých technicky správne prenesených informácií veľa, stávajú sa šumom“ (Slavkovský, 2013, s. 69-70).

Keď vnímame hranice medzi jedným a druhým subjektom, medzi podnetmi a expresiami, medzi potrebou myslieť, spoznávať a pripravovať sa potichu na nové myšlienky, v takomto prostredí môžeme prežívať plnšie rozdiely medzi vedou a metaforou, medzi podstatným a zmätkom. Dokážeme prenikať k nehybnému tajomstvu v sebe. Môžeme prenikať k istej určitosti a odolávať nežiadúcim vplyvom na našu pozornosť a orientáciu vo svete.

6 Čo je zmysel?

Touto kapitolou začínam skúmať zmysel a neskôr význam z pohľadu analytickej filozofie. Výzva určitosti a neurčitosti ovplyvnila celú generáciu jej autorov. Gottlob Frege je považovaný za otca „ostrovneho“ typu filozofie, ktorá rozlišuje práve na základe skúmania jazyka dve vetvy:

Cambridžská škola je považovaná za klasickú vetvu filozofie, ktorá kladie dôraz na vedecký prístup k skúmaniu povahy vecí, logiku, antipsychologizmus.

Oxfordská škola sa nazýva aj školou tzv. obyčajného jazyka, ktorý má svoje limity vo výraze a v reči.

Postanalytická filozofia súvisí s presunom rozvoja analytickej filozofie na americký kontinent. Zamerala sa na sémantiku prirodzeného jazyka, nutnosť vnímať nielen pojem, význam, zmysel, pravdivosť, ale aj kontext a interpretáciu.

Frege sa ako prvý zamýšľala nad *funkciou pojmu, ktorou je zmysluplnosť*. Chcel zlomiť moc slova nad ľudským duchom - minimalizovať možnosť, že by sa platnosť nejakého dôkazu mohla stať predmetom sporu. Viedla ho k tomu inšpirácia z matematiky, kde ak sa splnia nejaké predpoklady, platí nejaký záver, ktorý z nich vyplýva. Vyplývajúce je záležitosťou faktu, nie myslenia. Pravdivosť je daná verejne známymi a jasnými pravidlami jazyka. Pre každý dôkaz je totiž podstatná odolnosť reťazcu úsudkov, nakoľko jazyk sám osebe je nespoľahlivý. Vzťah pojmového písma k jazyku života je podobný vzťahu mikroskopu a oka – na ostrosť rozlišovania nestačí oko.

Gottlob Frege formuluje dvojúrovňovú teóriu významu. Hovorí o informatívnej stránke pojmov, takže významová stránka nemôže byť vyčerpaná tým, aký predmet nejaké pomenovanie označuje. Platí, že znaku prináleží určitý zmysel a tomu určitý význam, ale významu neprináleží iba jeden znak. Tým, že človek pochopí zmysel, ešte nemusí uchopiť správny význam. Z tohto vyplýva, že *sémantika je dvojúrovňová*.

Uvedme ešte pre našu tému jeden záver z jeho filozofických názorov. V článku *Myšlienka* napísal, že nositeľom pravdivosti je zmysel vety, až ten možno nazvať myšlienkou. Opäť tým potvrdzuje svoj matematický pohľad na nespochybniteľnosť, zmysluplnosť jazykového prejavu. Neskôr Saul Kripke zaviedol pojem tzv. možného sveta. Explikátom významu výroku nie je pravdivostná hodnota, ale množina svetov, kde je výrok pravdivý.

7 Význam

Nositel Nobelovej ceny za literatúru Bertrand Russell tvrdil, že filozofia nemá byť študovaná pre konečné odpovede na otázky, ale pre otázky, ktoré sú kladené. Tvrdil, že všetky slová majú význam - sú to symboly, ktoré reprezentujú niečo iného než samy seba. V *Princípoch matematiky* zaviedol platonický atomizmus a vznikla reprezentatívna (zástupná) teória jazyka. Mená sú označením vecí a predikatívne a všeobecné slová sú pojmy. Postupne však prichádza k tomu, že slová označujú pojmy a veci sú niektorými z pojmov denotované. Logická forma výrokov sa od povrchovej formy odlišuje. Akékoľvek poznanie teda musí vychádzať z konfrontácie, z bezprostredného kontaktu s entitami sveta. Takéto poznanie nazýva *poznanie konfrontáciou*. Uznáva však naďalej aj poznanie opisom (stôl, kde sedím, je prvý spôsob; stôl, kde bola podpísaná Mníchovská dohoda, druhý spôsob).

U Fregeho bola rozhodujúca logická analýza ako nástroj pravdivostného potenciálu. U Russella je zviazaná s faktickým procesom, ktorým človek poznáva vetami vyjadrované skutočnosti. Smeruje k vzťahu jazyka a sveta, kde *sémantika* je vecou kontaktu – konfrontáciou medzi poznávajúcim subjektom (slovami jeho jazyka) a vecami reálneho sveta. Z toho vyplýva záver, že každé poznanie vychádza z kontaktu s entitami, ktorých sa týka a každé slovo môže získať význam iba tak, že ho necháme zastupovať nejakú entitu (vlastnosť, vzťah).

Na chybu Russella, ktorý nerozlišoval medzi vetou (abstraktná entita) a konkrétnou výpoveďou tejto vety, reagoval Peter Strawson, ktorý tvrdí, že význam je atribútom vety a výrazu a pravdivosť a referencia sú atribútom použitia vety alebo výrazu (zhoda s Fregeho významom). Význam nie je možné stotožniť s tvrdením, až kontext vedie k pravdivostnej hodnote výroku. A. Slavkovský dokonca tvrdí, že „význam nie je plne prítomný ani v slove, ani vo vete a nepolapí ho ani kontext súboru presvedčení jednotlivca či dokonca celok poznania ľudstva. Je preň typická komplementárnosť.“ (Slavkovský, 2008, s. 26).

8 Význam významu

Význam významu, ako o tom rozvažuje A. Slavkovský (2008, s. 27), poukazuje na osobnú voľbu medzi viacerými možnosťami, ako vnímať skutočnosť a ako sa približovať k jej chápaniu. Potvrdzuje to tak dôraz Fregeho, že významu nezodpovedá iba jeden znak (logicko-rationálny prístup), ako aj Kripkeho pojem možného sveta (duchovno-holistický prístup).

Filozofi, ktorí sa zamýšľali nad potenciálom dialógu, by mohli byť považovaní za opozíciu Russellovej konfrontácie ako prístupu poznávania v každodennom živote. Konfrontácia ako kritika a odstup sú účinné v rovine teórie, akademického a knižného života. V bežnej, zrýchlenej komunikácii a pri priamych stretnutiach sú však obozretnosť, rozlišovanie a ambícia nekonfliktnejšie viac ako menej pre pochopenie významov, ktoré tvoria medziludské vzťahy, vnímanie, konanie. „Čo možno z človeka použiť ako prostriedok, je nanajvýš jeho fyzické a psychické bytie, nie jeho osobné bytie“ (Poláková, 2008, s. 65).

Dialogický personalizmus a filozofia náboženstva nás upozorňujú, že „v autentickom náboženstve je prítomné povedomie o tom, že transcendencia (a aj jej význam), o ktorú v náboženstve ide, a ktorú by racionalita zo svojej podstaty chcela pochopiť, uchopiť a mať vo svojej moci, sa jej vždy vymyká“ (Slavkovský, 2008, s. 27). Osoba, Ja a Ty sú tajomstvá, pričom Ty je aj ponuka analógie s transcendentnom. Tieto prvky sú hranicami významov v možných svetoch a upozorňujú na metafyzické hľadisko a kontext.

9 Kontext

Kontext súvisí s použitím jazyka. John Austin ponúkol klasifikáciu rečových aktov. Najvýznamnejší je ilokučný rečový akt, ktorý znamená, že sa použije korektný výrazový prostriedok k zámeru výpovede. Austin ako aj ďalší predstavitelia oxfordskej školy sa zmierili s tým, že prirodzený jazyk môže veci iba opisovať.

Willard Quine zdôraznil nevyhnutnosť holistického pohľadu. Nijaký výrok nie je imúnny voči revízii. Význam slov je viazaný na kontext, a preto je potrebné dešifrovať sémantické vlákna. Teóriu je potrebné oslobodiť, je iba interpretáciou alebo reinterpretačiou. Poznanie treba chápať ako proces kauzálnych interakcií medzi svetom, človekom a neurónmi v ľudskom mozgu. Všetko, čo vieme vyjadriť v prirodzenom jazyku, vieme vyjadriť aj v jazyku štandardnej logiky.

Doposiaľ uvedené môžeme zhrnúť tak, že Frege upozornil na potenciál výrokov (čo je odvoditeľné), Russell nás po povrchu významu posunul k používaniu jazyka a Quine, Austin a Wittgenstein hovorili o interaktívnom jazyku, nutnosti hovoriť striedmo, počúvať a vnímať hovoriace subjekty.

10 Zhrnutie

V príspevku som sa venovala pojmom, ktoré sa používajú v súčasnosti príliš často a ako mnohé ďalšie tak zostávajú obeťou nejasného vedomia o tom, čím „určite sú, pretože znamenajú to a to“.

Vo filozofii sa veci zjednodušujú komplikovaním presne, ako o tom hovoril Bertrand Russell. Kladieme si otázky a hľadáme odpovede. Vidíme, že informáciu môžeme vnímať nielen bipolárne – z hľadiska technickej alebo obsahovej stránky, ale používanie pojmu informácia je objektom účelovosti vzhľadom na situáciu, okolnosti, prostredie, subjektívny dôvod autora, predpoklad tohto autora, že jej použitie bude vhodné vtedy a práve vtedy. Aj takto možno zjednodušiť vysvetlenia náročnejších kapitol o zmysle, význame a významu, kontexte, sémantike a pokore, ktorou sa snažili predstavitelia analytickej filozofie skúmať jazyk, reč, logiku a mimologické aspekty komunikácie.

Zoznam použitej literatúry

- CEJPEK, J. (2008). Informace, komunikace a myšlení. Praha: Karolinum, 233 s. ISBN 978-80-246-1037-5.
- FLORIDI, L. (2013). The Ethics of Information. Oxford: Oxford University Press, 357 s. ISBN 978-0-19-874805-2.
- FLORIDI, L. (2011). The Philosophy of Information. Oxford: Oxford University Press, 405 s. ISBN 978-0-19-923239-0.
- GRŮN, A. (2014). Lék na únavu ze života. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství, 118 s. ISBN 978-80-7195-717-1.
- JASPERS, K. (2016). Mezní situace. Praha: OIKOYMENH, 103 s. ISBN 978-80-7298-220-2
- LÉVINAS, E. (2014). Objevování existence s Husserlem a Heideggerem. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 257 s. ISBN 978-80-7465-127-4.
- McLUHAN, M. (2011). Jak rozumět médiím. Extenze člověka. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-2409-9.
- PEREGRIN, J. (2014). Kapitoly z analytické filosofie. Praha: Filosofia, 319 s. ISBN 978-80-7007-420-6.
- PIEPER, J. (2017). Volný čas a kult. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 128 s. ISBN 978-80-568-0015-7.

POLÁKOVÁ, J. (2008). Smysl dialogu. O směřování k plnosti lidské komunikace. Praha: Vyšehrad, 78 s. ISBN 978-80-7021-966-9.

ROWLANDS, M. (2000). The Environmental Crisis: Understanding the Value of Nature. Basingstoke: Macmillan.

SLAVKOVSKÝ, A. (2013). Informácia v kontexte filozofie a kognitívnych vied. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 93 s. ISBN 978-80-8082-647-5.

SLAVKOVSKÝ, A. (2008). Význam významu – logicko-rationálny a celostno-duchovný prístup. In: Sťahel, R. – Plašienková, Z. (eds.): Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie. Bratislava : IRIS, 2008, ISBN 978-80-89238-24-8, s. 21 – 28 (zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou, Nitra, 18. – 19. 9. 2008).

SLAVKOVSKÝ, A. (2013). Terapeutický potenciál vzťahov z hľadiska dvoch rovín komunikácie. [online], [citované dňa 19.03.2019]. Dostupné na internete:

<http://ostium.sk/language/sk/terapeuticky-potencial-vztahov-z-hladiska-dvoch-rovin-komunikacie/>

STONIER, T. (2002). Informace a vnitřní struktura vesmíru. Praha: BEN – technical literature, 158 s. ISBN 80-7300-050-4.

TKÁČIK, L. (2016). priestor, miesto, kláštor. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave a Pezinok: Kapucíni na Slovensku, 214 s. ISBN 978-80-8082-981-0.

YALOM, I. (1980). Existential psychotherapy. BasicBooks, 524 s. ISBN 978-0-465-02147-5.

PhDr. Eva SLÁDEKOVÁ

Katedra filozofie

Hornopotočná 23

SK-918 43 Trnava

evelyn.sladekova@gmail.com

LIBERALIZMUS AKO SOCIÁLNA DOKTRÍNA V KONTEXTE MYŠLIENOK JOHNA DEWEYHO

Jakub ŠVEC

Abstrakt: Liberalizmus súčasnosti naliehavo potrebuje sociálnu obrodu. Nekritickou diskusiou o jeho nedostatkoch i výhodách sme dopustili stav, kedy túto ideológiu pokladáme za synonymum neoliberalizmu, libertarianizmu či politiky novej pravice, ktorá vylučuje hlbšie sociálne myslenie a potrebu odstraňovania nerovností medzi ľuďmi. Príspevok má ambíciu poukázať na príklade jedného z najrelevantnejších predstaviteľov sociálnej línie liberalizmu Johna Deweyho dokázať, že liberalizmus je, naopak, hlboko sociálnym myšlienkovým prúdom, ktorý nevyklučuje možnosť negatívnych dopadov prírodnej lotérie na jednotlivca či samotnú redistribúciu v spoločnosti, ktorá je často označovaná ako nástroj socialistov. Výsledkom príspevku je aktualizácia a správna interpretácia sociálneho myslenia tejto ideológie.

Kľúčové slová: Liberalizmus; Sloboda; Spravodlivosť; Rovnosť

Abstract: Liberalism urgently needs social renaissance. By uncritical discussion of its shortcomings and advantages, we have committed a situation, where we regard this ideology as a synonym of neoliberalism, libertarianism or the policy of the new right, which excludes deeper social thinking and the need of eliminating inequalities among people. The text has the ambition to point to the example of one of the most relevant followers of social line - John Dewey, to prove, that liberalism is, on the contrary, a deep social ideology which agrees with the possibility of negative consequences of the natural lottery on the individual or with the redistribution in society, which is often referred as the socialist instrument. The result of the text is to update and correctly interpret the social thinking of this ideology.

Key words: Liberalism; Freedom; Justice; Equality

Ako významný zástanca potreby reformy školstva, predstaviteľ chicagskej školy pragmatizmu opierajúci sa o behaviorizmus J. B. Watsona je John Dewey považovaný za najvplyvnejšieho sociálneho filozofa svojej éry (1859-1952), predovšetkým prvej polovice 20. storočia, a zároveň najuznávanejšieho kritika *New Dealu*.¹ V kontexte tejto kritiky mal rovnako veľké výhrady voči bezvýhradnému individualizmu a neobmedzenej ekonomickej slobode, ktorá i podľa jeho slov: „*Nedrží krok s novými podmienkami*“.² Kritizoval zaužívané chápanie demokracie - uvažoval o nej v oveľa širších konotáciách ako len v zmysle zastupiteľskej vlády, ktorá čerpá svoju legitimitu z volieb. Demokracia pre J. Deweyho nie je režim. Je to spôsob existencie spoločnosti a forma spoločenskej organizácie ako celku. Na tvorbe politiky sa má podieľať celá spoločnosť, nie len elity - bol kritikom demokratického elitizmu. Princípy demokracie majú zasahovať do všetkých sfér ľudského života a demokracia by mala byť skôr etickou koncepciou tohto systému.

¹ MILLER, D. - COLEMANN, J. - CONNOLLY, W. - RYAN, A. 1987. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister and Principal, 2003. str. 92.

² MILLER, D. - COLEMANN, J. - CONNOLLY, W. - RYAN, A. 1987. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister and Principal, 2003. str. 93.

Aj pre tieto skutočnosti často sympatizoval s niektorými socialistickými myšlienkami. Treba si položiť otázku, či J. Dewey už v jeho ére nereprezentoval myšlienky sociálnej vetvy liberalizmu, ktoré najväčšmi preslávil John Rawls o dekády neskôr a s ktorými prišiel John Stuart Mill v polovici 19. storočia. Autor však nie je principiálny odporca klasického liberalizmu, no ten podľa jeho slov potrebuje aktualizáciu. Navzdory tomu, že okrem bezbrehého kapitalizmu je kritikom i tzv. *veľkého štátu*, hovorí o nevyhnutnej potrebe naplňania pozitívnej slobody. Podľa J. Deweyho z vtedajšej formy individualistickej liberálnej demokracie (prvá polovica 20. storočia) už ťaží len úzka skupina ľudí a táto anti - sociálna forma systému už nie je aktuálna, resp. zostarla - už nie je viac ťahúňom spoločnosti ale skôr jej brzdou. Liberalizmus prvej polovice 20. storočia podľa autora nevyhnutne potreboval rekonštrukciu.³ V nadväznosti na závery J. S. Milla a jeho relativizáciu nedotknuteľnosti inštitúcie vlastníctva autor taktiež vyjadruje pochybnosti o nadradenosti prvej generácie ľudských práv, ktorá (ne)má byť ukazovateľom úrovne demokracie v systéme:

„Typ demokracie, stotožnený s individuálnou slobodou jednotlivca, chápanou negatívne (...) bol síce historicky oprávnený a účinný, no s rozvojom spoločnej činnosti a jej dôsledkov v modernej dobe, ktorá je napokon jej produktom, sa stáva brzdou vlastných ideálov (napr. vyústením do ekonomizmu a koncentráciou na inštitúciu súkromného vlastníctva)“⁴

Autor odmieta predstavu ideálnej demokracie na základe nezasahovania štátu do slobôd jednotlivca a nestotožňuje ju s inštitúciami ani s pravidelným opakovaním volieb. Demokraciu je podľa neho potrebné skôr neustále budovať a to už v rodinách či susedskom spolunažívaní - pričom komunitu ľudí chápe ako: *„Spoločenstvo, v ktorom prebieha spoločná činnosť ľudí ako súbor interakcií a transakcií v takých vzájomných vzťahoch a takým spôsobom, že ich dôsledky prinášajú rozvoj všetkým.“⁵* Čo je pre náš výskum podstatné je pozorovanie podobné chápania spoločnosti i u J. S. Milla či J. Rawlsa, pričom druhý menovaný hovorí o spoločnosti, ako o systéme férovej nadčasovej spoločenskej kooperácie z jednej generácie na druhú, a zároveň o nároku na odmenu na základe: *„Precvičovania a zaškoľovania vlastných schopností a za to, že sa púšťajú (ľudia) do práce, aby prispeli k dobru druhých a aj k vlastnému dobru. Keď ľudia konajú týmto spôsobom, sú zaslúžilí.“⁶*

I v tomto prípade registrujeme zhodu autorov sociálnej vetvy liberalizmu v odmietnutí individualistickej koncepcie liberálnej demokracie a naopak, výzvy k spoločnému konaniu pre zásluhovosť. Ľudia podľa autora utvárajú spoločenstvo, ktorého znakmi sú sloboda, rovnosť a bratstvo. Kým bratstvo autor chápe ako jednoduchú solidaritu, rovnosť ako: *„Nekrátený podiel, ktorý má každý člen komunity na dôsledkoch svojej činnosti,“⁷* tak slobodu predovšetkým ako možnosť konať, mysliac tým slobodu pozitívnu. *„Je to možnosť naplňovania osobných možností (...) byť individualizovaným Ja, ktoré svojsky prispieva k plodom spoločenstva a nachádza v tom svoje potešenie.“⁸* Po J. Rawlsovi, ktorý hovorí o dôstojnom zabezpečení nezaslúžene nešťastných či J. S. Millovi, ktorý deklaruje, že človek by mal mať moc ovplyvňovať to, čo sa ho najviac týka, i J. Dewey hovorí z pozície liberála o nevyhnutnej potrebe mať slobodu pre svoje konanie v zmysle prostriedkov k takémuto konaniu. V opačnom prípade

³ VIŠŇOVSKÝ, E. 2013. *John Dewey: tvorivá demokracia*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. str. 536.

⁴ VIŠŇOVSKÝ, E. 2013. *John Dewey: tvorivá demokracia*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. str. 536.

⁵ VIŠŇOVSKÝ, E. 2013. *John Dewey: tvorivá demokracia*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. str. 537.

⁶ RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, str. 123.

⁷ VIŠŇOVSKÝ, E. 2013. *John Dewey: tvorivá demokracia*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. str. 537

⁸ VIŠŇOVSKÝ, E. 2013. *John Dewey: tvorivá demokracia*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. str. 537.

sa ideál demokracie mení len na formálnu slobodu jednotlivcov, pričom ich šťastie spočíva v ich trhovej pripravenosti, resp. vo výsledku prírodnej náhody.

Rovnosť J. Dewey nechápe v kontexte príjmu či majetku, ale len ako rovnosť všetkých pred zákonom a pred následkami svojho konania. Ľavicový prvok autorovej teórie tvorí skôr kritika slobody ako synonymum *Laissez faire*, pričom podporovatelia tejto politiky sú rozhodnutí akceptovať akúkoľvek mieru sociálnej nerovnosti v mene ich zúženého chápania slobody. Avšak, ako autor vo svojom diele píše: „(...) *Nerovnosť prirodzeného nadania by sa mala podriadiť takým zákonom, ktoré neznevýhodňujú permanentne menej nadaných (...)*“⁹

J. Dewey hovorí o príležitostiach v prostredí liberálnej demokracie a kapitalizmu, ktoré sú však závislé na spoločenskom a rodinnom statuse, ktorý si nik nevyberá, a inštitucionálne usporiadanie ľudských vzťahov ich otvára len pre istú úzku skupinu ľudí na úkor väčšiny. Nový strojárenský systém ovládaný finančným kapitalizmom však túto ideu rovnosti príležitostí a šancí k rovnakému prístupu zmaril.¹⁰ Poskytuje politické a občianske slobody len tým, ktorí do tejto mašinerie svojimi nezaslúženými schopnosťami a postavením zapadli - tým, ktorí sú trhovo pripravení. V takomto prostredí pokrivenej demokracie dochádza k nekompatibilité základných ideí demokracie - slobody a rovnosti. Jednotlivci v takejto spoločnosti nedisponujú pozitívnou slobodou, nemajú prostriedky k sebarealizácii a ku slobodnému konaniu.

„*Skutočné politické slobody jednotlivého človeka závisia od moci konať, (...) demokratický ideál zjednocujúci rovnosť a politickú slobodu, na druhej strane uznáva, že skutočná a konkrétna politická sloboda príležitostí a konania závisí od vyrovnania ekonomických a politických podmienok, v ktorých sú samotní jednotlivci skutočne, nie v nejakom abstraktnom metafyzickom zmysle, slobodní.*“¹¹

Realizáciu politickej a ekonomickej slobody je nemožné naplniť v priestore neobmedzenej individualistickej činnosti ekonomickej sféry. Ako J. Dewey ďalej píše, zástancovia *Laissez faire* horlivo protestujú proti akejkoľvek snahe štátu eliminovať negatívne dôsledky tejto politiky v podobe sociálnych nerovností, no zároveň im vôbec neprekáža ešte intenzívnejšie porušovanie ľudských práv voči robotníkom/vykorisťovaným/nezaslúžene nešťastným práve z ich strany. Principiálne odmietajú čokoľvek spojené s redistribúciou či povinnosťou (cnosťou) obetovať časť majetku v prospech vyrovnávania ekonomických nespravodlivostí, ktoré sami spôsobujú. Autor tento jav pripisuje akceptácii dominantnosti ekonomických a podnikateľských záujmov nad skutočnou slobodou jednotlivca. S obmedzením pozitívnych práv (resp. s činnosťou, ktorá takéto práva jedincom dlhodobo nedovoľuje dosiahnuť a využívať) už zástancovia *Laissez faire* taký problém nemajú, ich argumentom však je, že sa tak deje kvôli udržaniu zákona a poriadku.¹²

J. Dewey operuje v medziach anglosaského liberalizmu v opozícii k liberalizmu kontinentálnemu. Tieto dva prúdy rozlišujeme v politickej filozofii prakticky dodnes. Anglosaský - ktorý sa väčšmi snažil naprávať chyby tam, kde voľný trh zlyhával:

„*Presadzoval zákony o zodpovednosti zamestnávateľov, zákony regulujúce pracovný čas, podmienky a mzdy; zasadzoval sa za doplnenie súkromnej dobročinnosti verejnou podporou a verejnými prácami, za štedré dotácie do štátnych škôl, (a čo je pre náš výskum podstatné), za progresívne zdaňovanie vysokých príjmov a dedičstva.*“¹³

⁹ DEWEY, J. In: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 630.

¹⁰ DEWEY, J. In: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 631.

¹¹ DEWEY, J. In: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 631.

¹² DEWEY, J. In: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 637.

¹³ DEWEY, J. In: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 616.

Druhý - kontinentálny model liberalizmu hájil skôr záujmy veľkopriemyslu, bankovníctva a obchodu. I podľa J. Deweyho si stačí prečítať niektoré vyhlásenia obdivovateľov štátu - nočného strážnika aby sme pochopili, že je to sloboda podnikania, ktorú takmer úplne stotožňujú s univerzálnou slobodou. „*Dravosť, nezávislosť, iniciatíva a sila jednotlivcov, v ktorých vidia hlavné zdroje, sú vlastnosťami tých, čo sa dostali na vrchol existujúceho systému finančného kapitalizmu.*“¹⁴ Inými slovami tých, ktorí vyhrali prírodnú lotériu daností a spoločenského postavenia v živote. Za spojením slobody podnikania a sociálneho darwinizmu vidia dokonalý systém v ktorom prosperujú označujú ho demokraciou. Na strane druhej však nikdy neprotestujú proti štátnym ochranným dotáciám v časoch krízy, či monopolným dohodám, z ktorých im vyplýva privilegované postavenie v obchodných vzťahoch. Takýto pokrivený systém demokracie má podľa liberálov neuznávajúcich monopol *Laissez faire* neblahý účinok na reálnu slobodu jednotlivcov.¹⁵ Tá má byť súčasťou každej časti ľudského života, každého okamihu a činnosti. *Laissez faire* sa vyčerpal - liberalizmus nutne potreboval rekonštrukciu, nový sociálnejší rozmer, ktorý ho vymaní zo spájania s koristníckym kapitalizmom, sociálnym darwinizmom a dravým individualizmom.

V rámci kritiky neobmedzenej moci finančného kapitálu autor po vzore J. S. Milla relativizuje nedotknuteľnosť rýdzo individualistického modelu občianskych slobôd. Vysvetľuje, že: „*Čisto individuálne požiadavky majú malú váhu, keď sa javia (alebo sa môžu javiť) v konflikte so všeobecným blahom spoločnosti.*“¹⁶ Občianske slobody nepovažuje za absolútne a nemenné, dokonca ani v prípade USA. Nakoľko je stále väčším problémom udržiavať verejný poriadok a vzťahy v spoločnosti sa stali zložitejšími, je pre J. Deweyho dokonca nevyhnutné aby individualizmus doby ustúpil spoločenským požiadavkám v mene verejného blaha. Politickú slobodu a plnohodnotný rozvoj individuality totiž nie je možné dosiahnuť okrem iného bez istého stupňa sociálneho zabezpečenia, ktorý systém *Laissez faire* tak efektívne masám, z práce ktorých žije, upiera.¹⁷ „*Žiadny systém, ktorý nevie poskytnúť elementárne zabezpečenie miliónom, nemá právo nazývať sa organizovaným v mene politickej slobody a rozvoja jednotlivcov.*“¹⁸

Autor dokonca označuje súčasné prostriedky - kolektívne úsilie a spoločenskú kontrolu nad neobmedzeným trhom, pre zmiernenie týchto neblahých dôsledkov za nedostatočné a vyzýva k využitiu potenciálu liberalizmu k vnútornej reštrukturalizácii, ba až k revolúcii a použitiu radikálnych metód. Takéto úvahy podľa J. Deweyho nie sú za čiarou, nakoľko poukazuje na liberálnych filozofov minulosti, ktorí boli neraz považovaní za nebezpečných radikálov. Hovorí o poslednej šanci pre liberalizmus, spočívajúcej vo vzdaní sa doktríny nedotknuteľnej ekonomickej slobody a uvedomení si, že spoločenská kontrola ekonomických síl je pre zabezpečenie celkovej slobody jednotlivca nevyhnutná.¹⁹

J. Dewey podáva svojimi myšlienkami nový pohľad na to, čo možno nazývať liberalizmom a rovnako tak na smer, ktorým by sa mala táto ideológia uberať v dôsledku jej vyhorenia. Liberalizmus sa svojím alibistickým postojom voči sociálnemu zabezpečeniu obyvateľstva v mene ochrany systému *Laissez faire* hodnotovo vyprázdnil. Autor však v jeho širokom ponímaní systému demokracie akcentuje potrebu rozvíjať individualitu prostredníctvom pozitívnych práv - aktívnej slobody a podieľaní sa na kultúrnom a spoločenskom živote. Vyjadruje svoje požiadavky nielen k občianskej a politickej slobode, ale i k ekonomickej demokracii a systéme, v ktorom je každému umožnená plnohodnotná sebarealizácia. Autor pokladá vzťah medzi slobodou a rovnosťou za rovnocen-

¹⁴ DEWEY, J. In: Rekonštrukcia liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 619.

¹⁵ DEWEY, J. In: Rekonštrukcia liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 620.

¹⁶ DEWEY, J. In: Rekonštrukcia liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 636.

¹⁷ DEWEY, J. In: Rekonštrukcia liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 618; 619.

¹⁸ DEWEY, J. In: Rekonštrukcia liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 619.

¹⁹ DEWEY, J. In: Rekonštrukcia liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2001. str. 638.

ný. Spoločnosť vníma ako existenciu jednotlivcov, ktorí sú však v úzkom prepojení vo vzájomných vzťahoch a kooperáciách. „Nič také ako *individuum* a *spoločnosť* bez vzájomných vzťahov a interakcií *neexistuje* a ako *abstrakcie* sú to *teoreticky sterilné pojmy*.“ (...) *Eudia* vždy žili spoločne (v *spoločenstvách konkrétnych foriem*) a svoj život si zabezpečovali spoločnou činnosťou²⁰

Bez zapájania jednotlivcov do života spoločnosti systém nemá nárok nazývať sa plnohodnotnou demokraciou. K naplneniu tohto cieľa je potrebné presadzovať jednak kontrolu nad neobmedzovanými ekonomickými činnosťami tých, ktorí vyhrali prírodnú lotériu a často v mene domnienky o jedinej slobode v podobe *Laissez faire* odopierajú pozitívnu slobodu ostatným, a jednak sociálnym zabezpečením jednotlivcov.²¹

Literatúra:

BLAHA, L. 2006. *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: VEDA, 2006. 164. str.

BLAHA, L. 2009. *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012. 526. str.

COHEN, G. A. 2000. *Iluze liberálnej spravodlnosti*. Praha: Filosofia, 2006. 180. str.

DEWEY, J. 2001. *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. 680. str.

HAUSER, M. 2007. *Sociálny štát a kapitalizmus*. Praha: Svoboda Servis, 2007. 306. str.

HAYEK, F. A. 1944. *Cesta do nevoľníctva*. Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2001. 220. str.

HAYEK, F. A. 1973. *Právo, zákonodarství a svoboda*. Praha: Academia, 1994. 415. str.

KISS, J. 1997. *Současná politická filozofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997. 501. str.

MILL, J. S. 2005. *Logika liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2005. 883. str.

MILL, J. S. 2000. *Utilitarizmus*. Prešov: LIM, 2000. 143. str.

MILLER, D. - COLEMANN, J. - CONNOLLY, W. - RYAN, A. 1987. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister and Principal, 2003. 560. str.

NOVOSÁD, F., SMREKOVÁ, D. 2013. *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. 797. str.

NOVOSÁD, F. 1993. *O slobode a spravodlivosti*. Bratislava: Archa, 1993. 256. str.

NOZICK, R. 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell Publishers, Ltd. 1984. 334. str.

RAWLS, J. 1971. *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007. 336. str.

RAWLS, J. 1993. *Politický liberalizmus*. Prešov: SLOVACONTACT, 1997. 304. str.

SWIFT, A. 2001. *Political philosophy*. Praha: Portál, 2005. 190. str.

²⁰ VIŠŇOVSKÝ, E. 2013. *John Dewey: tvorivá demokracia*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. str. 533.

²¹ Príspevok je súčasťou autorovej diplomovej práce uvedenej v zozname literatúry

ŠVEC, J. 2017. „*Obhajoba Vertikálnej redistribúcie prostredníctvom myšlienok liberalizmu.*“ Diplomová práca. Ružomberok FF KU, 2016. 46.

Mgr. Jakub ŠVEC
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
SK-974 01 Banská Bystrica
jakub.svec@umb.sk

SUPLIKAČNÉ REGISTRE VO VatikáNSKOM TAJNOM ARCHÍVE

Simona ANDERÁKOVÁ

Abstrakt: Cieľom práce je predovšetkým prispieť k poznaniu suplikačných registrov slovacikálneho charakteru za pontifikátu pápeža Eugena IV. (3. marec 1431 – 23. február 1447), ktoré sa nachádzajú vo Vatikánskom tajnom archíve. Na úvod práca podáva informácie o tom, čo sú suplikačné registre a prečo sú pre naše územie tak dôležité. Práca ďalej zahŕňa listiny Suplikačných registrov za pontifikátu pápeža Eugena IV. v plnom znení a na záver uverejňuje slovenský regist spomínaných listín a zoznam použitej literatúry a prameňov.

Kľúčové slová: suplikačné registre; odpustky; pápež Eugen IV.

Abstract: The aim of this work is principally to contribute to knowledge about registers of supplications of Slovak character during the pontificate of the Pope Eugene IV. (3 March 1431 – 23 February 1447), which are in the Vatican Secret Archive. At the beginning, the work provides information about what are registers of supplications and why they are so important to our territory. Next work includes charters of registers of supplications during the pontificate of the Pope Eugene IV. in the full version and finally, the work publishes the Slovak regist of the mentioned charters and references.

Key words: registers of supplications; indulgences; Pope Eugene IV.

1 Suplikačné registre slovacikálneho charakteru za pontifikátu pápeža Eugena IV.

Suplikačné registre (lat. *Registra Supplicationum*), sú špecifickým druhom prameňa v pápežskej kúrii, ktorým sa eviduje súpis žiadostí zapisovaných v skrátenej (registovej) forme k Svätej stolici, tvorených v kuriálnej kancelárii.¹ Tieto registre sa zachovali vo Vatikánskom tajnom archíve vo fonde *Dataria apostolica* pod názvom *Registra Supplicationum*² a patria k najbohatším vatikánskym stredovekým prameňom, ktoré sú na Slovensku, bohužiaľ, len veľmi málo známe a využívané.

Z formálneho hľadiska sú Suplikačné registre zviazané do kníh, ktoré zvyčajne obsahovali agendu z jedného roku pontifikátu. Všetky registre sú písané výlučne na papieri, *úhľadným písmom*. Na označovanie knihy (liber) sa používali rímske číslice a na označovanie fólie³ (folium) zas arabské číslice, zapísane v pravom hornom rohu. Pisár pri každej suplike zaznamenal, ktorej diecézy sa táto žiadosť týka, a to vo forme majuskulnej začiatocnej litery označujúcej jednotlivú diecézu v latinčine.⁴ Poznáme aj mená konkrétnych registrátorov, teda pôvodcov záznamov v registroch. Za pontifikátu Eugena IV. to bol napríklad *Gradentis*. Jednotlivé žiadosti sa do registra evidovali formulkou „*supplica(n) t Sanctitati Vestre*“. Po ňom nasledovalo meno a stav (duchovný alebo svetský), prípadne hodnosť žiadateľa. Ak žiadateľ nebol totožný s osobou, pre ktorú mala byť určená pápežská milosť, uvádzala sa aj meno, stav, prípadne hodnosť príjemcu indulgencie. Potom nasleduje spojka „*quatinus*“, po ktorej už je priamo uvedený predmet žiadosti v plnom rozsahu a údaje týkajúce sa rozhodnutí pápeža.

Naša práca sa sústreďuje na suplikačné registre Eugena IV. (1431 – 1447), ktoré sa akýmkoľvek spôsobom týkajú územia Slovenska⁵ a z obsahového hľadiska tvoria tzv. listiny „*de indulgentia*“⁶

¹ RÁBIK, Vladimír. *Registra supplicationum a ich význam pre výskum stredovekého Slovenska*. In KOHUTOVÁ, Mária – LOPATKOVÁ, Zuzana a kol. *Metodologické limity historického prameňa*. Kraków – Trnava : Towarzystwo Slowaków w Polsce a Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014, s. 82.

² Archivio Segreto Vaticano, *Registra supplicationum* (ďalej ASV, Reg. Suppl.).

³ Fóliu delíme na prednú (retro = r) a zadnú (verso = v).

⁴ V prípade nášho územia išlo o litery S (*Strigoniensis*), A (*Agriensis*).

⁵ Údaje o osobách, inštitúciách a funkčných cirkevno-organizačných zložkách pôsobiach na Slovensku, údaje o hodnosťárov, ktorých jurisdikcia siahla na naše územie a údaje, ktoré svojim obsahom zasahujú akýmkoľvek spôsobom našu krajinu.

⁶ Išlo v nich o udelenie odpustenia pre tých, ktorí navštívia kostol počas určitých sviatkov.

a listiny „de absolutione“⁷. Registre tohto charakteru tvoria v našej práci 7 zápisov. Z obsahového hľadiska však existujú aj ďalšie skupiny suplikačných záznamov ako sú žiadosti o udelenie alebo rezerváciu cirkevných prebend a úradov a žiadosti o udelenie rozličných dišpenzov.

Po krátkom úvode nasleduje jadro práce, ktorého tvoria listiny zo Suplikačných registrov zoradené v chronologickom poradí. Texty suplík zapisujeme v plnom znení, ktoré uvádzame krátkym latinským registrom. Okrem signatúr jednotlivých listín uverejňujeme aj odkazy na staršie edície.⁸ Názvy miest evidujeme v súčasnej podobe, v okrúhlych zátvorkách však uvádzame aj ich originálny názov v listinnom zápise.⁹ Na záver uverejňujeme prehľad slovenských registrov publikovaných listín a zoznam použitej literatúry a prameňov.

2 Acta Eugenii papae IV. (3./11.III.1431 – 23.II.1447)

Annus secundus

1. *Johannes Kramer, laicus dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), supplicat, ut omnibus vere penitentibus et confessis capellam sive altare in ecclesia sancti Nicolai in Trnava (Tyrnavia), dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), quam idem sub vocabulo Dei Genitricis Mariae et sanctorum Johannis Baptistae et evangelistae fundaverat, visitantibus, indulgentiae concedantur.*

Romea, 1432 Aprilis 29.

Beatisime pater. Cum devotus Sanctitatis Vestre filius Johannes Kramer, laicus Strigoniensis diocesis, singulari devotus devocione, quandam capellam sive altare in ecclesia sancti Nicolai in Tyrnavia, dicte diocesis, ad honorem et laudem Dei Genitricis Marie sanctorumque Johannis Baptiste et Evangeliste, patronorum, perpetuum cappellanum inibi in divinis dicto altari laudabiliter deserviendo ac honorifice temporalibus bonis dotando ordinaria auctoritate intercedente exstruxerit, fundaverit et dotaverit sicque, pater beatissime, pro subsistendo incremento huiusmodi divini cultus ac conservatione fundacionis praefate, que nullis donis spiritualibus a sede apostolica dotata existit, opus amplius ut fidelium devotio augeatur dotare. Supplicat Sanctitate Vestre Johannis Kramer, fundator praefatus, quatinus omnibus vere penitentibus, confessis et contritis, qui in festis patronorum et aliis per cancelariam dari consuetis dictum altare devote visitaverint et manus suas porrexerint adiutrices unum annum indulgentiarum, ut in forma, concedere et elargire dignetur de gratia speciali, cum non obstantibus et clausulis oportunis.

Concessum in forma, in praesentia domini nostri papae. B. Gradientis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum in presentia domini nostri pape, III kalendas Maii anno secundo.¹⁰

2. *Johannes Kramer, laicus dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), supplicat, ut omnibus vere penitentibus et confessis capellam sive altare in ecclesia sancti Nicolai in Trnava (Tyrnavia), dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), quam idem sub vocabulo Dei Genitricis Mariae et sanctorum Johannis Baptistae et evangelistae fundaverat, visitantibus, indulgentiae concedantur.*

Romae, 1432 Julii 17.

Beatisime pater. Cum devotus Sanctitati Vestre filius Johannes Kramer, laicus Strigoniensis diocesis, singulari devotus devocione, quandam capellam sive altare in ecclesia sancti Nicolai in Tyrnavia, dicte diocesis, ad honorem et laudem Dei genitricis Marie sanctorumque Johannis Baptiste et Evangeliste, patronorum, perpetuum cappellanum inibi in divinis dicto altari laudabiliter deservendo ac honorifice temporalibus bonis dotando ordinaria auctoritate intercedente devotio construxerit fundaverit et dotaverit sicque, pater beatissime, pro subsistendo et movimento

⁷ Vtedy môže veriaci získať úplne odpustenie zo všetkých hriechov, spovedníkom, ktorého si sám vyberie.

⁸ LUKCSICS, Pál. XV. századi papák oklevelei II. (1431 – 1455). Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1938, (ďalej Lukcsics, II.).

⁹ Pri lokalizovaní miestnych názvov miest a obcí sme použili práce MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1998. KROPILÁK, Miroslav. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. – III*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1977 - 1978.

¹⁰ ASV, Reg. Suppl. – lib. 277, fol. 18r. Lukcsics, II., s. 61, č. 91.

huiusmodi divini cultus ac conservatione fundacionis prefate, que nullis donis spiritualibus a sede apostolica dotata existit opus amplius, ut fidelium devotio augeatur dotare. Supplicat Sanctitate Vestre Johannis Kramer, fundator praefatus, quatinus omnibus vere penitentibus confessis et contritis, qui in festis patronorum et aliis per cancelariam dari consuetis dictum altare devote visitantibus et manus suas porrexerint adiutrices unum annum indulgentiarum, ut in forma, concedere et elargiri dignetur de gratia speciali, cum non obstantibus et clausulis oportunis.

Concessum in forma, in praesentia domini nostri papae. B. Gradientis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum in presentia domini nostri pape, XVI kalendas Augusti anno secundo.¹¹

3. *Johannes Sinister, presbyter dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), supplicat, ut sibi confessorem, qui ipsum ab omnibus peccatis nec non poenis et suspensis excommunicationis, eligere possit.*

Romae, 1432 Decembris 22.

Beatissime pater. Cum devotus Sanctitatis Vestre Johannes Sinistri, presbyter Strigoniensis diocesis, qui ad senium vergit et Altissimo animam immaculatam reddere concupiscit. Supplicat humiliter Sanctitate Vestre Johannes predictus, quibus consciencie eius timoratum ex clemencia Sanctitatis Vestre benigni consulendo et concedere dignemini, ut confessor, quem elegerit, ipsum ab omnibus peccatis suis ac commissis et delictis, que sibi consitebitur necnon a quibusvis excommunicationis suspensis et interdicti ac aliisque poenis summis et censuris a iure vel ab homine promulgatis quibus forsitan ex quavis causa sive quorumcumque excessuum etiam symonie occasione aliquatenus ligatus censi poterit absolvere ac cum eo super irregularitate si quam huiusmodi summis poenis et censuris ligatus missas et alia divina officia non tamen in contemptum clavium celebrando seu inmiscendo se illis aut dominorum ac principum consiliis seu scriptulis interessendo, ex quibus forsitan homicidia vulnerationes seu mutilationes subsecuta fuerint dispensare eumque in omnibus rehabilitari de gratia speciali cum idem Johannes si cui ad satisfactionem aliquam reapere illam facere paratus existat, cum non obstantibus et clausulis oportunis.

Concessum in praesentia domini nostri papae. B. Gradientis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum, XI kalendas Ianuarii anno secundo.¹²

Annus tertius

4. *Supplicatur¹³, ut omnibus infra scriptas ecclesias, videlicet ecclesiam beatae Mariae Virginis in Banská Bystrica (Novo Solio), altare Corporis Christi in ecclesia parochiali sancti Johannis Baptistae in Sitnianska (Sabaria alias Steffelsdorff), ecclesiam parochialem sanctae Elizabeth in Zvolen (Antiquo Solio), ecclesiam parochialem sancti Martini, confessoris in Gemerská Hôrka (Ezrem), capellam sanctae Mariae Magdalenae, in Gemerská Hôrka (Ezeremzen) capellam sancti Thomae, apostolicum spectantem ad parochialem ecclesiam de Polkanová (Polk) et capellam sanctae Mariae in Radvaň (Rodwans), omnes dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), visitantibus indulgentia concedatur.*

Romae, 1433 Aprilis 2.

Beatissime pater. Cum ad parochialem ecclesiam beate Marie Virginis in Novo Solio, Strigoniensis diocesis, in qua Deus propter ipsius virginis gloriose merita multa miracula operatur et copiosar Christi fidelium devotionis causa confluat multitudo ut igitur huiusmodi devotio augeatur ac ecclesia ipsa congrui honoribus frequentetur et messe conservetur dignetur Sanctitas vestra omnibus vere penitentibus, contritis et confessis predictam ecclesiam in festis per cancelariam Sanctitatis vestre dari consuetis visitantibus, decem annos et totidem quadragenas de iniunctis eis penitentiis misericorder relaxari quorumque indulgentia huiusmodi tractu temporis non expirat vel saltem perpetuis temporibus iuxta scitum Sanctitatis vestre cancelarie concedere dignemini de gratia vestra speciali, cum clausulis oportunis.

¹¹ ASV, Reg. Suppl. – lib. 279, fol. 13r. Lukcsics, II., s. 64, č. 108.

¹² ASV, Reg. Suppl. – lib. 282, fol. 5r. Lukcsics, II., s. 68, č. 126.

¹³ Nomen supplicantis vacat.

Item similem gratiam facientes pro altari Corporis Christi in parochiali ecclesia sancti Johannis Baptiste in Sabaria alias in Steffelsdorff, dicte diocesis.

Item similem gratiam facientes pro parochiali ecclesia sancti Elizabeth in Antiquo Solio, dicte diocesis.

Item similem indulgentiam et gratiam facientes pro parochiali ecclesia sancti Martini confessoris in Ezrem, dicte diocesis.

Item similem gratiam facientes indulgentiarum pro capella sancte Marie Magdalene in Ezeremzen, dicte diocesis.

Item similem gratiam facientes pro capella sancti Thomae apostolici spectantem ad parochialem ecclesiam in Polk, dicte diocesis.

Item similem gratiam facientes pro capella sancte Marie in Rodwans, Strigoniensis diocesis. Concessum pro omnibus in forma.

In praesentia domini nostri papae. B. Gradientis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum, IV nonas Aprilis anno tertio.¹⁴

5. Georgius Lrysser, clericus dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), de nobili genere procreatus, patronus capellae beatae Mariae Virginis in oppido Smolnicz (Smolnicz), dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), supplicat, ut omnibus Christi fidelibus, praedictam capellam visitantibus, indulgentiae concedantur.

Romae, 1433 Maii 17.

Beatissime pater. Cum capella beate Marie Virginis in oppido Smolnicz, Strigoniensis diocesis in suis structuris et aedificiis adeo defectuosa sit, quod ad illius reparationem proprie non suppetunt facultates. Supplicat Sanctitati vestre devotus vester Georgius Lrysser, clericus dicte diocesis, de nobili genere procreatus, ipsius capellae patronus, quatinus omnibus Christi fidelibus dictam capellam in festivitate Assumptionis eiusdem beate Marie devote visitantibus seu ad ipsius fabricam manus porrigentibus adiutrices duos annos et totidem quadragenas de iniunctis penitentiis eis relaxare misericorditer dignemini cum clausulis oportunis. Concessum in forma, in praesentia domini nostri papae. B. Gradientis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum, XVI kalendas Iunii anno tertio.¹⁵

6. Marcus Craus, presbyter dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), ac imperatoris capellanus et commensalis, supplicat, ut sibi per confessores eligendos absolutiones plenariae semel in vita et mortis articulo concedantur, nec non facultas altare portatile habendi concedatur super quo sacerdotes etiam ante diem et in locis ecclesiastico interdicto suppositis missas ei celebrare possint.

Romae, 1433 Iulii 15.

Supplicat Sanctitati vestre devotus orator eiusdem Marcus Craus, presbyter Strigoniensis diocesis ac serenissimi principis dominis imperatoris capellanus et continuus commensalis, quatinus sibi absolutionem plenariam omnium peccatorum suorum semel in vita et mortis articulo necnon confessionale perpetuum altare portatile, super quo in locis congruis et honestis, etiam ecclesiastico interdicto superpositis, ante diem missam et alia divina officia per se vel per alium celebrare vel celebrari facere valeat et ut certas reliquias sanctorum ab hoc alma urbe causa devotionis ad partes suas secum deferre et portari possit et omnia supradicta sub una et eadem littera expedire mandare dignetur de gratia speciali, in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque cum clausulis oportunis.

Concessum, de omnibus in forma in praesentia domini nostri papae. B. Gradientis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum, III idus Iulii anno tertio.¹⁶

¹⁴ ASV, Reg. Suppl. – lib. 294, fol. 42r. Lukcsics, II., s. 72, č. 143.

¹⁵ ASV, Reg. Suppl. – lib. 286, fol. 255v. Lukcsics, II., s. 73, č. 148.

¹⁶ ASV, Reg. Suppl. – lib. 287, fol. 30v. Lukcsics, II., s. 80, č. 182.

7. *Benedictus Johannes de Unín (Wýnjý), laicus, dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), supplicat, ut omnibus ecclesiam parochialem sancti Martini de Unín (Win), dioecesis de Esztergom (Strigoniensis), visitaverint, indulgentiae concedantur; etiam supplicat, ut sibi per confessorem eligendum absolutio plenaria in mortis articulo concedatur.*

Romae, 1433 Julii 15.

Supplicat Sanctitati vestre devotus vester orator Benedictus Johannes de Wyny, laicus Strigonienis dioecesis, quatinus omnibus et singulis Christi fidelibus contritis et confessis parochialem ecclesiam sancti Martini de Win, dicte dioecesis in sancti Martini et aliis cancelarie festis devote visitantibus et pro ipsius reparacionibus et ad fabricam manus porrigentibus adiutrices tres annos et totidem quadragenas de iniunctis penitenciis unum relaxari dignetur in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscumque cum clausulis oportunitis.

Item eidem oratori in mortis articulo in forma provenit absolvere possit gratiam facere dignetur.

Item similem gratiam devoto vestro oratori Johanni Win laico dicte dioecesis facere dignemini.

Item ut certas sanctorum reliquias ab hoc alma urbe ad partes suas causa devotionis defferre possit eidem licentiam misericorditer concedere dignetur.

Concessum, de omnibus et ut petitur de indulgentia in forma in praesentia domini nostri papae. B. Gradentis.

Datum Rome apud Sanctum Petrum, III idus Julii anno tertio.¹⁷

3 Slovenský regest publikovaných listín

1. *Ján Kramer, laik, Ostrihomskej arcidiecézy (Strigoniensis), žiada o udelenie odpustenia pre všetkých veriacich v Krista, ktorí navštívia kaplnku alebo oltár v kostole svätého Mikuláša v Trnave (Tyrnavia) v Ostrihomskej arcidiecéze (Strigoniensis), ktorý on pod titulom Svätej Božej Rodičky a svätého Jána Krstiteľa a evanjelistu dal vystavať.*

Rím, 1432, 29. apríla

2. *Ján Kramer, laik, Ostrihomskej arcidiecézy (Strigoniensis), žiada o udelenie odpustenia pre všetkých veriacich v Krista, ktorí navštívia kaplnku alebo oltár v kostole svätého Mikuláša v Trnave (Tyrnavia), v Ostrihomskej arcidiecéze (Strigoniensis), ktoré on pod titulom Svätej Božej Rodičky a svätého evanjelistu Jána Krstiteľa dal vystavať.*

Rím, 1432, 17. júla

3. *Ján Sinister, presbyter Ostrihomskej arcidiecézy (Strigoniensis), žiada o úplne odpustenie všetkých svojich hriechov skrz spovedníka, ktorého si sám vyberie.*

Rím, 1432, 22. decembra

4. *Žiadateľ, ktorého meno je neznáme, žiada o udelenie odpustenia pre všetkých veriacich v Krista, ktorí navštívia kostol blaženej Panny Márie v Banskej Bystrici (Novo Solio), oltár Tela Kristovho vo farskom kostole svätého Jána Krstiteľa v Sitnianskej (Sabaria alias Steffelsdorff) v Banskej Bystrici, farský kostol svätej Alžbety vo Zvolene (Antiquo Solio), farský kostol spovedníka v Gemerskej Hôrke (Ezrem), kaplnku svätej Márie Magdalény v Gemerskej Hôrke (Ezeremzen) kaplnku svätého Tomáša, apoštola vo farskom kostole v Polkanovej (Polk) v Starých Horách a kaplnku svätej Márie v Radvani (Rodwans) v Banskej Bystrici, všetky v Ostrihomskej arcidiecéze (Strigoniensis).*

Rím, 1433, 2. apríla

¹⁷ ASV, Reg. Suppl. – lib. 287, fol. 30r. Lukcsics, II., s. 80-81, č. 184.

5. Juraj Lrysser, klerik Ostrihomskej arcidiecézy (Strigoniensis), zo šľachtického rodu, patrón kaplnky Blahoslavenej Panny Márie v mestečku Smolenice (Smolnicz), v Ostrihomskej arcidiecéze (Strigoniensis), žiada o udelenie odpustenia pre všetkých veriach v Krista, ktorí navštívia spomenutú kaplnku.

Rím, 1433, 17. mája

6. Marek Craus, kňaz Ostrihomskej arcidiecézy (Strigoniensis), kaplán a dvoran panovníka, žiada o úplne odpustenie všetkých svojich hriechov skrz spovedníka, ktorého si sám vyberie, a to tak počas svojho života ako aj v čase smrti.

Rím, 1433, 15. júla

7. Benedikt Ján z Unín (Wyny), laik Ostrihomskej arcidiecézy (Strigoniensis), žiada o udelenie odpustenia pre všetkých veriach v Krista, ktorí navštívia farský kostol svätého Martina z Unín (Win), v Ostrihomskej arcidiecéze (Strigoniensis), a v prípade smrti tiež žiada o úplne odpustenie všetkých svojich hriechov skrz spovedníka, ktorého si sám vyberie.

Rím, 1433, 15. júla

4 Záver

Keďže sme sa v práci sústredili na suplikačné registre slovacikálneho charakteru, je zrejmé, že všetkých osem zápisov sa týkajú práve nášho územia. Konkrétne ide o sedem zápisov vzťahujúcich sa Ostrihomskej arcidiecézy a jeden zápis so vzťahom k Jágerskej diecéze. Z obsahového hľadiska päť zápisov tvoria tzv. listiny „de indulgentia“, dve zápisy tvoria tzv. listiny „de absolute“ a jeden zápis obsahuje obe prvky spomínaných pápežských rozhodnutí. Tento prameň zachytáva mnohé poznatky nielen o cirkevnej administrácii, ale aj o politickom a verejnom živote nášho územia. Preto je tiež veľmi dôležitý i pre poznanie širších, než len cirkevných dejín našej krajiny. Záverom možno povedať, že Slovensko už v tomto období patrilo k neoddeliteľnej súčasť stredovekého európskeho kresťanstva.

Štúdia je výsledkom riešenia projektu APVV-16-0619 Rímska kúria a Uhorské kráľovstvo v komunikačnej interakcii v stredoveku (s osobitným zreteľom na územie dnešného Slovenska).

Literatúra:

KROPILÁK, Miroslav. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. – III.* Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1977, 1978, 1978, 528 s.; 520 s.; 536 s

MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997).* Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1998, 600 s. ISBN 80-224-0530-2.

RÁBIK, Vladimír. Registra supplicationum a ich význam pre výskum stredovekého Slovenska. In KOHUTOVÁ, Mária – LOPATKOVÁ, Zuzana a kol. *Metodologické limity historického prameňa.* Kraków – Trnava : Towarzystwo Slowaków w Polsce a Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014, ISBN 978-83-7490-795-8, s. 81-92.

Pramene:

LUKCSICS, Pál. *XV. századi papák oklevelei II.* (1431 – 1455). Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1938, 400 s.

Nepublikované pramene:

Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Registra supplicationum - liber 277, 279, 282, 286, 287, 294.

Mgr. Simona ANDERÁKOVÁ
Katedra histórie
FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
SK-918 43 Trnava
simona.anderakova1@gmail.com

MV SR Štátny archív v Trnave
Štefánikova 97/7
SK-917 01 Trnava
simona.anderakova@minv.sk

MLYNY A MLYNÁRSTVO NA BECKOVSKOM PANSTVE V 16. – 17. STOROČÍ

Kristína DANKOVÁ

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá problematikou mlynov a mlynárstva na Beckovskom panstve a snaží sa o celkové pochopenie tejto hospodárskej činnosti. V úvode sa venuje terminológii a typológii mlynov. Výhodná poloha na rieke Váh poskytovala veľmi dobré podmienky pre výstavbu mlynov, ktoré využívali vodný pohon nielen na spracovanie obilia, ale aj na výrobu súkna. Zaoberá sa rozborom obsahu urbárov a portálnych súpisov, ktoré obsahujú zmienky o mlynoch. Zachované pramene zachytávajú vlastníctvo mlynov, ich prevádzku a príjmy, ktoré z nich plynuli v každej z obcí spomínaného panstva.

Kľúčové slová: mlyn; mlynárstvo; Beckov; panstvo; urbár

Abstract: The contribution is dealing with problems about mills and milling on the manor of Beckov and tries to gain general understanding of this economic activity. By the way of introduction, it devotes itself to the terminology and typology of mills. The advantageous location at the Váh River used to provide good conditions for building mills which utilized water drive not only for grain processing, but also for making cloth as well. It occupies itself with the analysis of urbariums contents and portal listing which content mentioning about mills. The preserved documents collect the ownership of mills, their working and incomes, which were produced in each of the villages of the mentioned manor.

Key words: mills, milling, Beckov, manor, urbarium

Pozornosť budeme venovať dostupnému okruhu prameňov, ktoré sa týkajú mlynárov a mlynov na Beckovskom panstve v 16.–17. storočí, teda na konci stredoveku a na začiatku novoveku, na strednom Považí. Majetky tohto panstva sa rozprestierali po oboch stranách rieky Váh v niekdajšej Trenčianskej stolici.

Pomenovanie mlyn označuje mechanické zariadenia na výrobu múky a iných produktov z rastlinných zŕn. Slovo je bežné vo všetkých slovanských jazykoch a dostalo sa do našej oblasti s vodnými mlynmi z rímskej kultúry.¹

Zachované pramene zvyčajne nespomínajú výstavbu mlynov, ale zachytávajú ich vlastníctvo a prevádzku. Hoci v nich nie je uvedené, že sú to vodné mlyny, pod pojmom *locus molendini* alebo *molendinum* rozumieme vždy vodný mlyn, prípadne mlynisko, lokalitu vodného mlyna. Boli vybavené mlynským zložením, ktoré sa skladalo z dvoch mlynských kameňov. Rotujúci kameň sa nazýval behúň a statický spodný kameň ležiak, stojan. Takto vybavený mlyn sa označoval ako mlyn s jedným mlynským kameňom - jednokameňový mlyn.² Zrno jemne rozomleté sa odchyťovalo priamo do vriec a z tejto múky sa piekol chlieb i koláče.³

Základná slovanská mlynárska terminológia sa vyvinula asi v 10. storočí, keď ju prevzali Maďari.⁴ Názov mola je v tom čase výnimkou. Latinské pramene našej proveniencie z 11. - 13. storočia väčšinou uvádzajú tvar *molendinum*, ktorý vždy značí obilný mlyn, pokiaľ nie je uvedené niečo iné.⁵

¹ HANUŠIN, Ján: Pojem a klasifikácia vodných mlynov na Slovensku. In: *Slovenský národopis ročník XVIII*, 1970, č.2, s. 177

² MLYNKA, Ladislav: Vodný mlyn a jeho terminológia v slovenčine a v slovanských jazykoch. In: *Studia Academica Slovaca 35. Prednášky XLII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. 2006, s. 412.

³ KULICH, Rudolf: *Zamúčené histórie*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2002, s. 60.

⁴ MLYNKA, Ladislav: Vodný mlyn a jeho terminológia v slovenčine a v slovanských jazykoch. In: *Studia Academica Slovaca 35. Prednášky XLII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. 2006, s. 411.

⁵ HANUŠIN, J.: Pojem a klasifikácia vodných mlynov na Slovensku, s. 181-182.

S prvými dokladmi o mlynoch sa v tejto oblasti stretávame od konca 14. storočia. Stibor zo Stiboric udelil v roku 1389 svojmu familiárovi Petrovi Kriekerovi v Beckove dedičné richtárstvo. Okrem iných slobôd a povinností mal právo vybudovať si mlyn kdekoľvek v okolí Beckova a vlastníť ho. Príjmy z mlyna patrili richtárovi.

Mlyny boli bežne uvedené v donačných listinách ako významné majetkoprávne náležitosti. Takýmto dokladom je listina z roku 1413. Stibor sa rozhodol povýšiť faru v Novom Meste nad Váhom na augustiniánsky kláštor. Vydal listinu, v ktorej daroval novozaloženému kláštoru okrem pôvodných farských majetkov aj dve blízke dediny Pobeďim a Bašovce. V pôvodných majetkoch sa spomína aj farský mlyn.⁶

6. januára 1431 vydal Stibor II. listinu, v ktorej odškodnil reholu augustiniánov v Novom Meste nad Váhom. Dvojkolesový mlyn, patriaci kláštoru a nachádzajúci sa v tesnej blízkosti mesta, bol zbúraný a nahradený mlynom, ktorý bol situovaný na potoku nadol od mesta.⁷ O počtoch kolies sa dozvedáme výnimočne.

Podľa výsad, udelených kráľom Žigmundom Luxemburským v roku 1388, nikto bez jeho zvláštneho povolenia nemohol budovať na Bzinskom potoku mlyny na mletie obilia či stupy na stĺkanie súkna a tieto zariadenia využívať okrem samotných mešťanov a obyvateľov mesta.⁸ Okrem obilných mlynov vystupujú do popredia valchy a pily. Mlyny, ktoré sa používali na výrobu súkna sa nazývali valča alebo valchovňa. Valchy dávali zemepánom slušný príjem. Spracúvali konope na výrobu plátne drvením a trepaním. Pri príprave konopí na vlákna bolo potrebné veľa vody, a preto valchy stavali zvyčajne vedľa mlynov, kde jej mali dostatok.

Mlynárstvo patrilo medzi veľmi významné a rozšírené remeselné odvetvie na panstve Beckov. Bolo závislé na prírodných podmienkach, konkrétne na vodných tokoch. Poskytovali priaznivé podmienky pre stavbu a využívanie vodných mlynov. Mlyny museli stáť pri vhodných vodných tokoch a vody Váhu im poskytovali veľmi dobré podmienky. Zvyčajne boli vystrečené z dediny. Najstaršie mlyny si mlynári stavali sami z dreva. Boli aj zručnými tesármi. Mlyny mali veľký hospodársky význam a boli prínosom pre spoločnosť. Z urbárov sa dozvedáme o lokalizácii mlynov, o vlastníkoch mlynov, o množstve obilia a platbách, ktoré jednotliví mlynári odovzdávali zemepánovi. Slovenskí mlynári stavali mlyny tak pevne, že rozvodnený Váh ich málokedy poškodil, nanajvýš odtrhol od ceľky. Ceľky boli silné povrazy upletené z vrbových prútov alebo z dubových konárov. Povrazy z kúdele a železné reťaze používali menej. Ceľky boli pripevnené k stromu stojacemu na brehu alebo ku kameňu zasadenému do zeme, ale väčšinou ku klinu. Bol to zahrotený, železom obložený drevený stĺp, ktorý vbili do brehu.⁹

Po vymretí Bánfiocov koncom 16. storočia sa majetkové pomery na panstve skomplikovali, keďže panstvo sa dostalo do rúk viacerých majiteľov, ktorí ho spravovali formou komposesorátu.

Podrobnejšie informácie o mlynoch nám prináša najstarší urbár Beckovského panstva z roku 1522. Je písaný v latinčine a patrí medzi najstaršie urbáre na Slovensku. Z neho sa dozvedáme sa, že v roku 1522 bolo na Beckovskom panstve zaznamenaných 10 mlynov. Mlyn bol súčasťou takmer každej dediny i mestečka v skúmanej oblasti. V Novej Vsi nad Váhom bol vtedy na rieke Váh jeden mlyn, ktorý mal kúpený („empticium“) Benedikt Gabanský. Platil zaň ročne 1 zlatý. V Novom Meste nad Váhom bol jeden mlyn na Váhu, od ktorého platili ročne 1 zlatý. V obci Veselé, na potoku Holeška, ktorý je pravostranným prítokom Váhu, sa nachádzal jeden mlyn. Ročne sa zaň malo platiť panstvu 60 meríc pšenice. Okrem toho, veselskému farárovi odovzdávali toľko múky, koľko sa namlelo od prvých večier v sobotu až po druhé večery v nedeľu. Tento príspevok miestnej fare bol poskytovaný za spásu duše ich predkov a aj potomkov.

V Moravskom Lieskovom boli dva mlyny. Zaiste na potoku Klanečnica, ktorý preteká cez obec a vlieva sa medzi Novým Mestom nad Váhom a Mnešicami do Váhu. Urbár spomína, že istý Mazelník vlastnil jeden mlyn, za ktorý mal každý rok zaplatiť 28 denárov. Druhý patrili Jánovi

⁶ DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2003, s. 310.

⁷ REVICZKY, Bertalan: *A boldogságos szűzről czimzett Vág-Ujhely prépostság története*. Trencsén, 1897, č. 22, s. 183-184.

⁸ LUKAČKA, Ján: *Nové Mesto nad Váhom*. In: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, s. 308.

⁹ KULICH, R.: *Zamúčené histórie*, s.18.

Paulikovičovi, ktorý zaň každoročne platil až 70 denárov. V Melčiciach boli v tom čase tri mlyny. Urbár udáva len mená a platby mlynárov. Majiteľom prvého bol Ján Kužel, ktorý platil ročne pol zlatý, podobne vdova Margaréta Martinková mala jeden mlyn a platila taktiež pol zlatého. Tretím mlynárom bol Berko, ktorý zaplatil ročne 28 denárov. V Ivanovciach sa spomínajú dva mlyny, od každého mali zaplatiť pol zlatého. Jeden mlyn patrilo richtárovi Fabiánovi Holárovi a v danom roku bol oslobodený od dane.¹⁰

V roku 1640 boli v zápise o Beckove uvedení dvaja mlynári.¹¹

V urbári nádašdyovskej čiastky z roku 1666 je zaznamenaných 11 mlynov. V Beckove malo panstvo na Váhu dva mlyny. Prvý vlastnil Frajšťacký Mikloš a druhý Detko Jánoš. Mlynári od mlyna platili zemepánovi ročne 3 zlaté. V obci Krivosúd bol jeden mlyn, od ktorého mlynár platil pánovi 6 zlatých. Vo Štvrtku bol jeden mlyn za ktorý Ondrej Kozák platil 3 zlaté. V Ivanovciach bol jeden mlyn od ktorého Fabián Janošník platil ročne 1 zlatý. V Melčiciach sa nachádzali dva mlyny, ktoré sú v urbári lokalizované aj s menami majiteľov. Horný vlastnil Ján Petruška na polovicu s panstvom. V čase vyhotovenia urbára išla vo všeobecnosti z prvého mlyna polovica príjmu panstvu a z druhého sa kedysi platil v hotovosti 1 zlatý, ale v tom čase dávali v dvoch termínoch 50 a 50 topánok. Dolný mlyn patrilo kedysi Fabianovičovi, ale v čase spísania urbára patrilo Stankovičovi a tretia časť z tohto mlyna patrila panstvu. Platili ako predtým 1 zlatý. Podľa starého urbára platili 150 topánok a ½ slaniny. V čase vyhotovenia urbára mlynár platil 6 zlatých. Mlynár v Bošáci mal ročne platiť 4 zlaté a dozvedáme sa aj o opustenom mlyne v tejto lokalite. Mlynár v Moravskom Lieskovom mal ročne platiť 2 zlaté. Ivan Škovačka vlastnil mlyn v Dolnom Srní a ročne platil 1 zlatý.¹²

Zo skúmaných prameňov sa dozvedáme, že mlynárstvo bolo v tejto oblasti rozšírené, hoci počet mlynov kolísal. Mnohé mlyny sa nachádzali na rieke Váh: napr. v Novej Vsi nad Váhom, v Novom Meste nad Váhom. Ďalšie mlyny sa nachádzali na potokoch, ktoré boli prítokmi Váhu: v obci Veselé (na potoku Holeška), v Moravskom Lieskovom boli dva mlyny (pravdepodobne na potoku Klanečnica). Mlyny boli aj v iných obciach: v Ivanovciach, v Melčiciach, v Krivosúde, vo Štvrtku, v Bošáci, v Dolnom Srní. Mlynári platili za ročný prenájom mlyna vopred dohodnutú sumu, ktorá sa líšila. Platili peňažnú alebo naturálnu daň. V roku 1522 bola ročná výška cenzu za mlyn od 28 denárov do 1 zlatého. Dokonca jeden mlyn v Moravskom Lieskovom odovzdával na Velkú Noc baránka. V neskoršom období bola výška cenzu vyššia, od 1 zlatého do 6 zlatých.

Údaje z urbárov dopĺňajú portálne súpisy zo 16. storočia. Boli vyhotovované za iným účelom, a preto si všímajú aj iné údaje. Dozvedáme sa z nich len počet mlynov. Portálny súpis z roku 1596 eviduje na panstve až 16 mlynov. Portálne súpisy a urbáre nemusia vypovedať o všetkých mlynoch.

Prudký rozmach výrobných zariadení na vodný pohon nastal všeobecne v 16. - 17. storočí, preto sa toto obdobie nazýva érou vodného kolesa.

¹⁰ MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal: *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1959, s. 41 - 68.

¹¹ MOL MKA, Urbaria et conscriptiones, Irregistrata, fasc. 2, no. 6, pag. 1-17.

¹² MOL MKA, Urbaria et conscriptiones, Irregistrata, fasc. 2, no. 8, pag. 5- 108.

Literatúra

DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2003, 526 s. ISBN 80-85501-25-2.

HANUŠIN, Ján: Pojem a klasifikácia vodných mlynov na Slovensku. In: *Slovenský národopis ročník XVIII*, 1970, č.2, s. 177-222.

HANUŠIN, Ján: Ku genéze najstarších strojov na Slovensku. In: *Z dejín techniky a vied na Slovensku VII*. Bratislava: Vydavateľstvo VEDA, 1974, s. 85-124.71-040-74.

KARLÍK, Jozef a kol.: *Nové Mesto nad Váhom*. Nové Mesto nad Váhom: Vydavateľstvo

Tising, 2010, 397 s. ISBN 978- 80- 89501- 03- 08.

KULICH, Rudolf: *Zamúčené histórie*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2002, 189 s. ISBN 80-85501-21-X.

MLYNKA, Ladislav: Vodný mlyn a jeho terminológia v slovenčine a v slovanských jazykoch. In: *Studia Academica Slovaca 35. Prednášky XLII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. 2006, s. 409-422.

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 629 s. ISBN 978-80-89396-11-5.

Pramene

MARSINA, Richard: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971, 472 s.

MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal: *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1959, 572 s.

REVICZKY, Bertalan: *A boldogságos szüzzről czimzett Vág-Újhely prépostság története*. Trencsén, 1897, č. 22, s. 183-184.

MOL MKA, *Urbaria et conscriptiones, Irregistrata, fasc. 2, no. 6, pag. 1-17.*

MOL MKA, *Urbaria et conscriptiones, Irregistrata, fasc. 2, no. 8, pag. 5- 108.*

MINCE A MINCOVNÍCTVO V ZÁKONOC ŽIGMUNDA LUXEMBURSKÉHO

Michal PETRÍČEK

Abstrakt: Témou odborného príspevku je mincovníctvo v zákonoch Žigmunda Luxemburského. Máme za to, že danej téme nebola dodnes venovaná pozornosť historikov a numizmatikov. Celá práca je rozdelená do troch základných tematických okruhov. Prvou časťou je tá, ktorá rozoberá zákony Žigmunda Luxemburského, ktoré sa dotýkali priamo razby a obehu mincí. Ide predovšetkým o rôzne nariadenia, ktoré určovali obeh jednotlivých druhov mincí. Taktiež sú medzi nimi aj zákony, ktoré zakazujú razbu určitých mincí. Z pohľadu numizmatických dejín ide o skutočne dôležité historické pramene. Druhou skupinou boli zákony zaoberajúce sa nepriamo razbou mincí. V danom tematickom okruhu môžeme nájsť zákony, ktoré sa venovali baníctvu a obchodovaniu s drahými kovmi. Považovali sme za dôležité venovať sa aj tejto kategórii zákonov, aj keď sa nedotýkajú priamo razby mincí. Treťou, a zároveň poslednou, skupinou zákonov boli zákony týkajúce sa falšovania mincí. Predovšetkým počas vlády Žigmunda Luxemburského sa falšovanie mincí v Uhorsku doslova rozmohlo. Práve z daného dôvodu sa Žigmund Luxemburský niekoľko krát pomocou kráľovských nariadení snažil tento problém vyriešiť.

Kľúčové slová: mincovníctvo, Žigmund Luxemburský, mince, denáre, falšovanie mincí.

Abstract: The theme of the paper is coinage in the laws of Sigismund of Luxemburg. We believe that the topic has not been given the attention of historians and numismatists. The whole work is divided into three basic thematic parts. The first part is the one that discusses the laws of Sigismund of Luxemburg, which directly concerned the minting and circulation of coins. These are mainly the various regulations that determined the circulation of different types of coins. There are also laws prohibiting the minting of certain types of coins. From the perspective of numismatic history, these are truly important historical sources. The second group was laws dealing indirectly with coinage. In this thematic area, we can find laws dealing with mining and trading of precious metals. We considered it important to address this category of laws as well they do not directly touch the coin minting. The third, and the last group was the laws on coin counterfeiting. Especially during the reign of Sigismund of Luxemburg, counterfeiting of coins literally increased in Hungary. It is for this reason that Sigismund of Luxemburg has tried several times to solve this problem by means of royal orders.

Key words: coinage, Sigismund of Luxemburg, coins, denar, counterfeiting coins.

V rámci odborného príspevku sa budeme venovať objasňovaniu rôznym numizmatickým otázkam, ktoré Žigmund Luxemburský riešil vo svojich nariadeniach, respektíve zákonoch. Všetky nariadenia budeme musieť aj podrobne objasňovať a interpretovať, nakoľko sa tejto problematike ako takej ešte nevenoval žiaden numizmatik. Azda najviac sa dotkol tejto témy Marek Budaj vo svojej dizertačnej práci, kde viac krát citoval nariadenia Žigmunda Luxemburského.¹ Nariadeniam, ktoré sa dotýkali hlavne problematiky falšovania mincí sa venoval numizmatik, ktorého by sme radi spomenuli, a to František Oslanský.² Keďže nebola dodnes tejto téme venovaná značná pozornosť, tak sme sa rozhodli jednotlivé nariadenia Žigmunda Luxemburského objasniť, nakoľko je to veľmi dôležité pri nazeraní na problematiku uhorského mincovníctva v stredoveku. Podľa

¹ BUDAJ, Marek. *Vývoj Kremnickej mincovne vo svetle nálezov mincí v rokoch 1323 až 1437*, Dizertačná práca, Bratislava, 2010, s. 164.

² OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o falšovaní mincí v stredoveku. In. *Slovenská numizmatika XV*, 1998, Nitra, s. 77 – 88.

daných nariadení sme schopní do značnej miery pozorovať stav meny, ktorá obiehala v Uhorsku počas panovania Žigmunda Luxemburského, a to či išlo o kvalitnú menu ako to bolo v prípade zlatých mincí a denárov z počiatku vlády alebo šlo o mince, ktoré pravidelne viac a viac devalvovali ako to bolo v prípade drobných parvov, respektíve filerov. Postupne budeme rozoberať každé jedno nariadenie, týkajúce sa mincovníctva, vecne, aby si čitateľ mohol dobre utvoriť svoj vlastný názor na danú problematiku. Pokiaľ by sme zákony rozoberali chronologicky, tak je nutné povedať, že by sme doslova skákali z témy do témy. Jednotlivé nariadenia sme rozdelili do okruhov, ktorých sa dotýkali. Prvými nariadeniami, ktoré podrobne analyzujeme, budú predovšetkým tie, ktoré sa výsostne dotýkali razby a obehu mincí Žigmunda Luxemburského. Tam budú spadať nariadenia ako začiatok razby denárov a parvov, respektíve zastavenie ich razby. K tejto problematike je nám známych niekoľko dôležitých nariadení. Druhou skupinou budú zákony, ktoré sa nedotýkali výsostne razby mincí, ale do značnej miery súvisia s problematikou uhorského mincovníctva. Do danej kategórie spadajú nariadenia, ktoré sa napríklad dotýkali vývozu vzácnych kovov z Uhorska alebo ich ťažby, ale tiež aj také, ktoré sledujú prepočet denárov na zlaté, respektíve parvov na denáre. Poslednou treťou skupinou zákonov budú tie, ktoré sa venovali predovšetkým falšovaniu mincí. Daným zákonom sme vyčlenili samostatnú časť textu aj napriek tomu, že by sme ich mohli zaradiť do prvej časti príspevku, ale nakoľko falšovanie mincí za vlády Žigmunda Luxemburského bolo veľkým problémom v spoločnosti a panovník sa niekoľko krát snažil zamedziť týmto činom, tak sme sa rozhodli tomuto problému vyčleniť samostatnú časť nášho príspevku.

Zákony týkajúce sa priamo razby a obehu mincí za vlády Žigmunda Luxemburského

Prvé nariadenie Žigmunda Luxemburského, ktoré sa priamo týka mincovníctva pochádza z 15. apríla 1405, kedy panovník jednoznačne vyhlasuje, že obiehajú nekvalitné strieborné mince a viacero obchodníkov ich odmieta prevziať za svoj tovar.³ V tomto období sa v nariadení majú na mysli predovšetkým drobné, strieborné parvy, ktoré sa zriedkavo objavujú aj pod termínom *obol*, *fillér*. V listinách sa väčšinou objavujú pod názvom *parva moneta*, respektíve *denarii parvi*⁴. Ako dôvod, prečo ich obchodníci odmietajú prevziať sa uvádza to, že sú nekvalitné a taktiež orezané. Podľa Arthura Pohla sa ich razba kladie do rokov 1387 – 1427.⁵ Z počiatku sa razili kvalitné s pomerne dobrou akosťou, neskôr sa do obehu tieto mince dostávali často krát o polovicu ľahšie ako zo začiatku razby. Z nálezov mincí vieme, že tzv. parvy sa často nachádzajú v zlých zachovalostiach a majú orezané okraje, len málo kusov sa nájde v peknej zachovalosti s dobre a kvalitne vyrazeným mincovým obrazom. Orezávanie mincí za Žigmunda Luxemburského a ďalších panovníkov, až po menovú reformu Mateja Korvína, zažilo v Uhorsku svoj vrchol. Ľudia sa takto obohacovali o zlomkové striebro, ktoré neskôr používali na výrobu šperkov a pod. Je pomerne zaujímavé, prečo práve v období panovania Žigmunda Luxemburského prišlo k orezávaniu mincí, keď dobre vieme, že denáre Karola Róberta a jeho syna Ľudovíta boli razené z kvalitnejšieho striebra. Na základe vyššie napísaného Žigmund nariaďuje, po dohode so svojimi barónmi a prelátmi a tiež s mešťanmi, aby sa vytriedili kvalitné mince od tých orezaných a nekvalitných. Z nekvalitných mincí si môžu obyvatelia spraviť nejaké ozdoby alebo šperky. V nariadení sa vôbec nehovorí o tom, či budú tieto orezané mince obyvateľom menené za nové. Ďalej sa uvádza aj to, že nikto nesmie odmietnuť prijať kvalitné zlaté a strieborné peniaze. Jedine v prípade, ak by to bolo legitímne a správne.⁶ Radi by sme poznamenali, že je ťažké zistiť, čo je v tomto prípade legitímne a správne. Možno, ak by daný obchodník, respektíve kupujúci mal podozrenie, že ide o falošné mince, tak v tom prípade by mohol odmietnuť danú mincu. V nasledujúcej časti sa píše o treste, ktorý by postihol daného previnilca proti tomuto nariadeniu. Trest bol taký, že ak by sa našiel niekto, kto by nechcel prijať kráľovské peniaze, tak za trest stratí sumu, ktorá mu mala byť zaplatená alebo stratí tovar, za ktorý mu malo byť zaplatené. Dané peniaze majú ísť na sudcu a porotcov mesta.⁷ O dôležitosti nariadenia hovorí aj ten fakt, že ak by sudcovia a porotcovia nechali odísť človeka, ktorý odmietal prevziať kvalitné peniaze kráľovstva, budú súdení oni podľa toho ako uzná za vhodné kráľovstvo.⁸ V nariadení sa tiež píše o tom, že obchodníci, ktorí odmietajú prijať peniaze, tak sa s nimi má nakladať ako s falšovateľmi mincí a podľa toho má byť udelený aj trest na majetku a aj na osobe.

³ DRMH II, s. 42.

⁴ MÁLYUSZ, Elmér. *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387 – 1399)*. Budapešť: Magyar Országos Levéltár, 1951, č. 131, s. 14.

⁵ POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen*, tab. 42.

⁶ DRMH II, s. 42.

⁷ DRMH II, s. 42.

⁸ DRMH II, s. 42.

Kráľovská mena musela byť prijímaná v celom kráľovstve, pretože neprijatie Žigmundových mincí na domácom trhu by malo za následok extrémny úpadok meny. Takáto záležitosť sa podľa nás odohrávala za vlády posledných arpádovských panovníkov na území dnešného západného Slovenska, kedy obyvatelia odmietali prijímať kráľovskú menu a radšej platili na trhoviskách vo viedenských fenigoch, ktoré podstatne prevyšovali akosťou uhorské denáre a oboly.

Hneď ďalší bod tohto Žigmundovho nariadenia, z 15. apríla 1405 sa venuje otázke výmeny mincí v mestách. Výmena mincí bola pomerne bežným javom, hlavne za panovania posledných arpádovských panovníkov. Za ich vlády každoročne prichádzalo k výmene peňazí, kedy sa obiehajúce denáre a oboly menili za menej kvalitné nové mince. Panovníci z dynastie arpádovcov si takýmto spôsobom získavali pomerne slušný príjem. To malo za následok postupný úpadok meny. Až Karol Róbert svojou menovou reformou tento postup zastavil a zriadil výmenu, horších mincí za kvalitnejšie. Svoj príjem si našiel vo veľmi dobre známej tzv. portálnej dani. Presne o toto isté sa snažil aj Žigmund Luxemburský prostredníctvom daného nariadenia. Bolo stanovené, že v každom meste má byť prítomný kráľovský peňažník, ktorý bude poverený výmenou peňazí.⁹ Výmenné stanice boli v tomto prípade zmocnené aj tým, že mali právo vykupovať zlaté mince za strieborné, ale naopak mali prísny zákaz meniť strieborné mince za zlaté. Tuto jednoznačne môžeme sledovať, že do obehu sa dostávajú výlučne drobné strieborné mince.¹⁰ Zlaté mince sa tezaurojú v kráľovskej pokladnici a boli určené na financovanie vojen, poprípade nákladných Žigmundových ciest do zahraničia. Pokiaľ by nejaká výmenná stanica, respektíve kráľovský peňažník istého mesta konal v rozpore voči tomuto nariadeniu bude potrestaný stratou peňazí v prospech kráľovskej pokladnice. Pri výmene peňazí bol kráľovský peňažník poverený aj tým, aby vedel s istotou rozoznať falošné mince, ktorých v danom období obiehalo značné množstvo. Ťažko povedať do akej miery vedeli rozoznávať falošné mince, keďže aj kráľovské mincovne razili mince s extrémne nízkym obsahom drahého kovu.

Z tohto nariadenia nám vyplýva fakt, že Žigmund sa snažil o uchovávanie kvalitných zlatých mincí vo svojej pokladnici. Bol si vedomí toho, že v zahraničí by mu máloktorá krajina bola ochotná prijať veľké transakcie v nekvalitných denároch, respektíve parvoch. Vieme, že Žigmund sa počas svojej vlády pokúšal oslabiť silný obchodnícky vplyv Benátok, viac krát viedol proti Benátkam aj vojnu, ktorá nepriniesla žiadne veľké výsledky.¹¹ Na vedenie daných vojen bolo nutné, aby panovník disponoval značnými finančnými prostriedkami, ktoré mali byť v kvalitnej mene. Dobré vieme, že v tomto období boli uhorské dukáty rozšírené po Európe ako známe a kvalitné platidlo, ktorého akosť bola vysoká. Preto, možno sledovať snahy Žigmunda a uchovávanie týchto kvalitných mincí vo svojej pokladnici.

Azda najdôležitejším nariadením týkajúcim sa mincovníctva Žigmunda Luxemburského je séria zákonov vydaných 17. marca 1427 v Brašove. Hneď prvý bod nariadenia z roku 1427 uvádza aké razby sa budú ďalej raziť a v akej rýdzosti. Zlaté florény sa majú raziť v nezmenenej kvalite ako doteraz. Tuto musíme poznamenať, že aj keď sa mincovníctvo a vláda Žigmunda Luxemburského vyznačuje hospodárskym úpadkom, tak zlaté mince sa razili v ešte vyššej akosti ako za vlády Ludovíta I. z Anjou.¹² To dokazuje fakt, že tieto mince boli využívané predovšetkým na medzinárodné transakcie a transakcie medzi bohatou vrstvou obyvateľstva uhorského kráľovstva. Zlaté florény sa ďalej razili v rovnakej akosti. Zaujímavosťou je, že podľa nariadení Žigmunda Luxemburského sa zlaté mince do značnej miery tezaurovali v kráľovskej pokladnici. V časti príspevku o nariadeniach, ktoré sa priamo netýkajú razby mincí sa tejto problematike venujeme podrobnejšie. Ďalej sa uvádza, že väčšia strieborná razba by mala byť razená od najjemnejšieho striebra a to tak, aby sa z jednej marky jemného striebra vyrazilo presne 600 kusov mincí.¹³ V tomto prípade sa majú na mysli tzv. široké denáre, ktoré sa začali raziť práve v roku vydania daného nariadenia. Ide o denáre typu H – 578. Boli razené z nižšej akosti ako denáre typu H – 576, ale boli razené na širšom mincovom kotúčiku, teda ich priemer bol väčší. Z daného dôvodu sa nové denáre tešili väčšej obľube medzi obyvateľmi. Predsa len, pokiaľ majú ľudia manipulovať s drobnými mincami, ktorých priemer sa pohybuje do 14 mm, tak naozaj s tým museli mať problém, keďže koža na ich rukách bola zhrubnutá od ťažkej manuálnej práce. Taktiež sa potvrdzuje nariadenie z 31. augusta 1405,

⁹ DRMH II, s. 43.

¹⁰ DRMH II, s. 43.

¹¹ ŠTEFÁNIK, Martin. *Obchodná vojna kráľa Žigmunda proti Benátkam*, Bratislava, 2004, s. 12 – 14.

¹² BUDAJ, Marek. *Vývoj Kremnickej mincovne vo svetle náleзов mincí v rokoch 1323 až 1437*, Dizertačná práca, Bratislava, 2010, s. 119.

¹³ DRMH II, s. 60.

že na jeden zlatý florén pripadá 100 denárov. Neskôr v tomto bode sú rozoberané drobné mince, nazývané ako parvy, respektíve filery. Je zaujímavé, že takmer väčšina numizmatikov uvádza tieto drobné mince len ako parvy a nie ako filery, keďže v prameňoch sa tieto mince označujú termínom *denarius parvus* a *filler*.¹⁴ Podľa nariadenia sa tieto mince mali prestať ďalej raziť, ale mali by zostať v obehu, teda nepríde k ich meneniu vo výmenných staniach, len sa zastaví ich razba. Ďalej sa uvádza, že môže prísť neskôr k ich opätovnému razeniu, pokiaľ by to bolo výhodné pre kráľovstvo. Vieme, že neskôr príde k razbe nových druhov drobných mincí, a to quaringov, čiže štvrt denárov. Tie sa začnú raziť v novozaloženej bratislavskej mincovni a postupne nahradia obiehajúce parvy, respektíve filery.¹⁵ Tieto drobné mince sa začali raziť už v roku 1390, boli razené v niekoľkých mincovniach, poznáme širokú paletu mincových značiek, ktoré doteraz nedokážeme s presnosťou priradiť k daným mincovniam. Jednoznačne musíme povedať, že tieto drobné parvy, respektíve filery sa pomerne často aj falšovali a orezávali pre získanie zlomkového striebra. Na mieste je otázka, či šlo o tzv. oficiálne falzá, kedy mince boli razené kráľovskými mincovými komorami, ale s oveľa nižšou akosťou aká bola predpísaná, alebo to boli mince razené vo falšovateľských dielnach, ktorých bolo len na území Slovenska, počas vlády Žigmunda Luxemburského, niekoľko.

Štvrtý bod nariadenia zo 17. marca 1427 je síce krátky, ale podáva nám dôležitú informáciu z hľadiska razby tzv. širokých denárov. Ide o už spomínaný typ H – 578. Tieto denáre mali byť razené na širšom mincovom kotúčiku. Z toho sto týchto denárov má pripadať na jeden zlatý florén.¹⁶ Čiže opäť sa potvrdzuje, že na jeden zlatý florén pripadá 100 denárov.

Zákony týkajúce sa nepriamo razby a obehu mincí za vlády Žigmunda Luxemburského

Druhou časťou našej štúdie budú zákony, ktoré sa nedotýkajú priamo razby mincí, ale vo svojom obsahu sa zaoberajú rôznymi problémami, ktoré úzko súvisia s mincovníctvom. Pôjde predovšetkým o nariadenia, ktoré vyslovene zakazujú vývoz drahých kovov za hranice Uhorska.

Chronologicky prvý Žigmundov zákon, ktorý sa dotýka okrajovo razby mincí, respektíve mincovníctva je z októbra 1397. V tomto nariadení sa píše o súdnictve, o tom kto má právo, kde a kedy súdiť. Veľmi zrozumiteľne sa uvádza, že sudcovia nebudú súdiť v krajoch *servientov*, ale len v prípade, ak by šlo o razbu mincí.¹⁷ Z uvedeného vyplýva, že razba mincí bola pre Žigmunda Luxemburského extrémne dôležitá, pretože ak by šlo o porušovanie zákona pri razení mincí, či už orezávanie mincí alebo falšovanie, ktoré za vlády Žigmunda Luxemburského zažilo v Uhorsku takmer svoj vrchol, tak sudcovia majú právo súdiť *servientov* aj v ich krajoch. Tento bod nám zreteľne ukazuje, že správny a funkčný monetárny systém je jedným zo základov dobre fungujúceho kráľovstva, a to Žigmund dobre vedel, a preto sa vo svojich nariadeniach často venuje práve problematike mincovníctva.

V rámci októbrového nariadenia z roku 1397 sa dozvedáme aj informáciu, že ak by niekto nebol schopný ísť do vojska, tak musí zaplatiť veľa zlatých, počítaných na sto nových denárov.¹⁸ Z daného môžeme dedukovať, že už v roku 1397 sa razili nové denáre. Dobré vieme, že za Karola Róberta sa počítalo na jeden zlatý 90 denárov.¹⁹ Akosť denárov Karola Róberta bola vyššia ako akosť denárov Žigmunda Luxemburského. To je aj dôvod prečo sa počíta až 100 denárov na jeden zlatý. Termínom nové denáre sa istotne majú na mysli denáre typu H – 576, ktoré sa podľa Arthura Pohla razili v rokoch 1390 – 1427.²⁰ Drobné strieborné mince, nazývané *parvus* to nebudú, nakoľko uvažujeme, že mali v monetárnom systéme hodnotu poldenára, tak ako to bolo aj susednom Českom kráľovstve.

Ďalším pre nás dôležitým nariadením je zákon z 15. apríla 1405, konkrétne bod 21 sa venoval predovšetkým vzácnym kovom, vyťaženým v Uhorsku. Je logické, že pokiaľ sa Žigmund Luxemburský snažil o teauráciu drahých mincí, razených s vysokou akosťou, musel sa zaoberať aj drahými kovmi. Presne týmto sa aj kráľ zaoberá v danom bode nariadenia. Žigmund prísne zakazuje vyvážať nezmincované striebro a zlato za hranice Uhorska. Taktiež sa zakazuje obchodovanie s drahými

¹⁴ DRMH II, s. 60.

¹⁵ HLINKA, Jozef. *Bratislavská mincovňa*, Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1982, s. 21.

¹⁶ DRMH II, s. 61.

¹⁷ DRMH II, s. 21.

¹⁸ DRMH II, s. 22.

¹⁹ KAZIMÍR, Štefan - HLINKA, Jozef. *Kremnická mincovňa 1328 – 1978*. Kremnica, Osveta, 1978. s. 36.

²⁰ POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540*. Graz: Druck- u. Verlagsanstalt, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982, tab. 34.

kovmi. Žiaden baník nesmie verejne alebo tajne predávať alebo vymieňať nezmincované zlato, či striebro žiadnej inej osobe, stavu alebo úradu. Pokiaľ by chcel niekto predávať nezmincovaný drahý kov je povinný ho prediť kráľovskému komorníkovi danej oblasti, ktorý mu za daný kov dá mince.²¹ Tento komorník bol zároveň aj predsedom mincovne, ako sa uvádza aj v nariadení. Čiže jednoznačne vidíme, že funkcia kráľovského komorníka mincovne bola pomerne vysoká, keďže komorní grófovia mali právomoc vykupovať vzácne kovy za mince. Na území dnešného Slovenska bolo niekoľko komorných grófov. Je nutné spomenúť, že komorní grófovia si ceny kovov nesmeli vymýšľať, ale mala sa počítať presne stanovená trhovú cenu. V nasledujúcej časti bodu číslo 21 sa uvádza, že na osobné účely, ako výroba šperkov, nádob, páskovanie šablí alebo na náboženské účely a podobne sa drahý kov môže beztrešne využívať. Trešné sankcie sú voči tomuto nariadeniu pomerne vážne ako aj v iných nariadeniach týkajúcich sa mincovníctva alebo drahých kovov. Ak by sa niekto previnil voči danému zákonu, tak či už bol predávajúcim alebo kupujúcim stratí daný vzácny kov bez akýchkoľvek možností na vrátenie. Zaujímavá je informácia, že polovica hodnoty kovu má pripadnúť kráľovskej pokladnici a druhá polovica žalobcovi, ak sa nejaký nachádza. Tým, že polovica hodnoty daného kovu môže pripadnúť žalobcovi, tak vznikol priestor na tzv. bonzovanie medzi obyvateľmi, respektíve baníkmi.

Taktiež nikto nesmie vlastníť tzv. *acus* a ani kameň, ktorým by sa dala skúšať akosť kovov. *Acus* je ihlica, ktorú vlastníli zlatníci, skúšala sa s ňou čistota kovu. Jediný, kto môže vlastníť tieto nástroje je buď zlatník, ktorý je vyučený v danom remesle alebo človek, ktorého poverilo kráľovstvo, aby vykonával túto prácu. Taktiež nesmie nikto vlastníť nádoby na liatie striebra alebo zlata. Tiež nikto bez kráľovského povolenia sa nesmie učiť remeslo oddeľovania zlata od striebra vodou.

V tomto nariadení Žigmund Luxemburský jednoznačne bojuje proti tomu, aby sa vzácne kovy dostali mimo hraníc uhorského kráľovstva. Je veľmi dobre vidieť, ako sa snaží o získavanie financií kde sa len dá. Zakazuje sa obchodovanie so vzácnymi kovmi, nesmie sa zlato ani striebro vyvážať za hranice bez toho, aby bolo zmincované. Vieme, že v tomto období v Uhorsku už obiehali drobné nekvalitné mince. Pokiaľ sa striebro zmincovalo, tak z jednej hrivny sa vyrazil pomerne vysoký počet drobných denárov, ktoré bežne obiehali medzi obyvateľstvom. Bolo len otázkou času kedy ľudia prestanú byť ochotní prijímať tieto platidlá.

Ďalšie nariadenie Žigmunda Luxemburského týkajúce sa nepriamo mincovníctva pochádza z 31. augusta 1405. Ide o pomerne dôležité nariadenie pre našu štúdiu, keďže sa tu presne uvádza koľko nových denárov sa má počítať na jeden kvalitný zlatý florén. Hneď sa dozvedáme dve dôležité informácie. Prvá je, že na jeden zlatý florén sa má počítať sto nových strieborných denárov. Vieme, že za vlády Karola Róberta na jeden zlatý florén pripadalo presne 90 denárov. Čiže sleduje mierny úpadok drobných mincí. Avšak reálne sa už počas vlády Karola Róberta počítalo 100 denárov na jeden zlatý florén. Je nutné spomenúť, že previnenia voči tomuto zákonu sa trestali konfiškáciou majetku, ktorý bol predmetom obchodu. Čiže, ak by niekto počítal menšiu sumu denárov na jeden zlatý florén, tak by mu bol skonfiškovaný daný majetok, respektíve tovar. Druhou dôležitou informáciou je, že počet sa uvádza v nových denároch. Čiže máme informáciu o razbe nových denárov. Iste to bude typ H 576, ktorý sa podľa Arthura Pohla začal raziť v roku 1390.²² Tento typ denárov mal pomerne vysokú akosť, a tak si ich domáce obyvateľstvo obľúbilo. Denáre typu H 576 sa razili vo viacerých mincovniach Uhorska. Neskôr ich razba bola zastavená.

Piaty bod z najdôležitejšieho nariadenia v rámci mincovníctva zo 17. marca 1427 rozoberá obchodovanie s drahými kovmi. Opäť sa potvrdzuje to, čo sme uviedli vyššie. Nezmincované striebro alebo zlato musí byť prinesené do kráľovskej mincovej komory, kde sa musí odpredať za reálnu trhovú cenu. Akékoľvek obchody a obchodné záležitosti sa musia vykonávať v kráľovskej mene, poprípade výmenou tovaru za iný tovar. Nesmie sa obchodovať s nezmincovanými vzácnymi kovmi. Ak by sa niekto odvážil konať inak ako je uvedené v nariadení, tak ho čaká trest, že stratí kovy s ktorými chcel obchodovať a rovnako stratí aj kovy, ktoré sa nachádzajú na jeho pozemku. Ďalej predávajúci, ktorý by bol ochotný prijať transakciu v kove a nie v kráľovských peniazoch má stratíť svoj vystavený tovar.²³

²¹ DRMH II, s. 44.

²² POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen*, tab. 34.

²³ DRMH II, s. 61 – 62.

Opäť teda sledujeme rovnaký zámer ako aj v nariadeniach spomenutých vyššie. Žigmund vyslovene zakazuje akékoľvek obchodovanie s nezmincovaným kovom. Tým, že sa kov donesie do kráľovskej mincovnej komory, tak panovník nadobudne určitý zisk. To Žigmund vyslovene potreboval, nakoľko viedol nákladný život a viedol tiež niekoľko vojen. V tomto období už prichádza aj k tzv. husitským spanilým jazdám, ktoré podnikali ostré lúpežné výpravy predovšetkým na územie dnešného Slovenska.²⁴ Husitské spanilé jazdy a ich lúpežné výpravy jednoznačne neprospievali, už tak ťažkej, ekonomickej situácii v Uhorsku.

Posledné nariadenie Žigmunda Luxemburského, ktoré sa týka nepriamo mincovníctva bolo z 8. marca 1435. Hovorí o cene za vydanie alebo doplnenie listiny, privilégia. Cena sa má podľa daného nariadenia dopredu dohodnúť s kanceláriou nášho kráľovstva ako býva vo zvyku. Avšak má sa platiť v minciach, ktoré sa počítajú sto na jeden zlatý.²⁵ Čiže nariaďuje sa to, aby sa za tento úkon platilo v denároch a nie v iných minciach. Odôvodnenie môžeme sledovať v tom, že v roku 1435 obiehala enormné množstvo nekvalitných mincí ako boli quatingy, ducaty a denáre Mikuláša Retwiza, a tých sa počítalo o mnoho viac ako sto na jeden dukát. Tieto drobné mince v značnej miere devalvovali. Ku koncu ich razby sa razili takmer výlučne medené.²⁶ Svedčia o tom viaceré nálezy týchto mincí.²⁷

Pre zaujímavosť prikladáme aj ceny jednotlivých obchodných komodít, ktorým sa určuje cena cez kráľovské nariadenia. Presne celý siedmy bod nariadenia zo 17. marca 1427 sa venuje tejto téme. Tak napríklad osem vajec v roku 1427 stálo presne jeden denár, hus mala mať cenu troch denárov, prasiatko vychádzalo 5 a jahňa až 8 denárov. Lôžko v Budíne (*cubulo budensi*) na rok stálo až 31 denárov.²⁸ Fakticky je zaujímavé, že ceny sú presne diktované panovníkom. Bolo by vhodné, ak by sa tejto problematike venovalo bližšie a pokúsilo by sa porovnať ceny nadiktované, v tomto prípade Žigmundom Luxemburským, s cenami, ktoré boli reálne na jednotlivých trhoch.

Zákony týkajúce sa falšovania mincí za vlády Žigmunda Luxemburského

Na úvod časti, ktorá sa zaoberá falšovaním mincí za vlády Žigmunda Luxemburského treba povedať, že tento fenomén sa práve počas panovania Žigmunda v Uhorsku rozmohol. Známe sú dve hlavné obdobia falšovania mincí v Uhorsku. Prvé začína práve za vlády Žigmunda a jeho ukončenie by sme mohli vidieť v menovej reforme Mateja Korvína. Druhé obdobie falšovania mincí v Uhorsku môžeme sledovať počas bojov o trón medzi Ferdinandom I. Habsburským a Jánom Zápoľským. Samozrejme spomenuli sme dve hlavné obdobia falšovania mincí, kedy sa falošnými mincami zaplavil domáci trh. Máme tiež niekoľko prameňov, že sa falšovali aj denáre Maximiliána II. a Rudolfa II.. Dokonca sa objavujú aj falošné tzv. saracénske denáre Ľudovíta I. z Anjou a tiež vieme aj o falšovaní mincí za vlády arpadovcov.²⁹ Keďže sa teda problematika falšovania mincí počas panovania Žigmunda Luxemburského enormne rozmohla, tak je samozrejmé, že daný problém musel byť riešený aj prostredníctvom kráľovských nariadení. Vizitácia Ostrihomskej kapituly z roku 1397 nám jasne dokazuje, že už v danom roku muselo uhorské kráľovstvo trpieť falšovaním peňazí. V danej vizitácii sa nachádzajú upozornenia, aby vyberači desiatkov dbali na to, aby vyberali len pravé peniaze a za žiadnych okolností nepomiešali pravé mince s tými falošnými. V opačnom prípade museli byť mince roztriedené a falošné denáre musel na vlastné náklady zameniť za pravé daný vyberač desiatkov.³⁰ Problematike falšovania mincí sa predovšetkým venoval František Oslanský, ktorý podrobne analyzoval písomné pramene zaoberajúce sa falšovaním mincí aj počas panovania Žigmunda Luxemburského.³¹ Podľa prác archeológa Mariána Sojáka vieme celkom iste tvrdiť, že falšovanie mincí v rokoch 1387 až 1437 naozaj prudko stúpalo. Svedčia o tom viaceré nálezy, práve vyššie spomínaného archeológa, falšovateľských dielní na východnom Slovensku.³² Dokonca bolo

²⁴ KONYA, Peter akol. *Dejiny Uhorska*. Bratislava: Vydavateľstvo Citadella, 2014, s. 119.

²⁵ DRMH II. s. 71.

²⁶ HLINKA, Jozef. *Bratislavská mincovňa*, Bratislava, Obzor, 1982, s. 21.

²⁷ ŠVEC, Aleš. Nález stredovekých mincí z Pečeniad. In: *Denarius numizmatiký časopis*, číslo 2, 2012, s. 46 – 59.

²⁸ DRMH II. s. 58.

²⁹ OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o falšovaní mincí v stredoveku. In: *Slovenská numizmatika XV*, 1998, Nitra, s. 77 – 88.

³⁰ OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o falšovaní mincí v stredoveku. In: *Slovenská numizmatika XV*, 1998, Nitra, s. 77 – 88.

³¹ OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o falšovaní mincí v stredoveku. In: *Slovenská numizmatika XV*, 1998, Nitra, s. 77 – 88.

³² SOJÁK, Marian. Novšie doklady falšovania mincí na rozhraní stredoveku a novoveku z oblasti Spiša. In: *Numizmatika* 24, 2014, Bratislava, s. 43 – 51.

objavených niekoľko falošných exemplárov mincí a tie sa vyhotovením podobali na drobné štvrt denáre Žigmunda Luxemburského, teda quatingy.

Otázkou falšovania peňazí sa podrobne zaoberá druhý bod nariadenia zo 17. marca 1427.³³ Dôrazne sa vyhlasuje, aby bolo známe všetkým obyvateľom kráľovstva, ako aj cudzincom v Uhorsku, aby do sviatku svätého Jakuba apoštola zničili, odovzdali, zahodili a zabudli na všetky falošné a malé denáre. Termínom malý denár sa v tomto prípade rozumie drobná minca, ktorá nespĺňa normy kráľovskej meny, minca bola buď orezaná alebo razená z menšej akosti ako bola predpísaná. Dnes vieme, že tieto falošné mince sa ani nepostriebrovali, ale vo väčšine prípadoch šlo o medený kotúčik, ktorý bol pocínovaný.³⁴ Ďalej sa uvádza, že nikto nesmie držať tieto mince u seba, pretože to spôsobuje devalváciu kráľovskej meny.³⁵ V otázke devalvácie meny je nutné spomenúť, že dané nariadenie bolo vydané v roku 1427, teda pár rokov pred tým ako sa začala razba quatingov. Spočiatku sa quatingy razili s akosťou 12,5 %, ³⁶ pri konci vlády Žigmunda sa razili už z čistej medi. Z jednej hrivny čistého striebra, do ktorej sa pridalo sedem dielikov medi sa malo vyraziť 500 quatingov.³⁷ Podľa toho ich hrubá hmotnosť zodpovedá približne 0,49 gramu, keďže budínska hrivna zodpovedala 245,5378 g.³⁸ V nálezoch quatingov sa často stretávame s kusmi, ktoré vážia skutočne málo, a to približne 0,10 gramu. Už po pár rokoch ich razby sa ich hodnota rapídne znížila. V roku 1435 sa ich na jeden dukát rátalo až neuveriteľných 6 000.³⁹

Sudcovia, kráľovskí úradníci a úradníci, boli poverení, aby vyzbierali staré falošné mince mali tak urobiť do sviatku svätého Jakuba apoštola. Daní kráľovskí úradníci boli špeciálne poučení, aby vedeli presne rozoznávať falošné mince od pravých. Navyše, ak by zle rozoznali pravé od falošných a opačne, boli by braní na zodpovednosť. Boli poverení tým, aby našli všetky tieto falošné peniaze a následne ich zničili, aby sa ďalej nemiešali s kvalitnejším kráľovským obeživom. Nevieme do akej miery a ako boli zaúčení kráľovskí úradníci, na to aby rozoznali falošné mince od pravých, ale máme za to, že tieto mince bolo možné rozoznať hlavne podľa správnych kruhopolisov. Hlavným rozpoznávacím znakom týchto falošných mincí bol fakt, že ich kruhopolisy nedávali zmysel, nakoľko výrobcovia falošných mincí len napodobňovali znaky ako mali originálne razby, a tak vznikajú na týchto falzách rôzne nezmyselné kruhopolisy.

Ak by niekto po sviatku svätého Jakuba apoštola bol prichytený s falošnými peniazmi v hodnote viac ako 12 denárov, tak s ním bolo naložené akoby bol sám falšovateľom peňazí. Taktiež sa pomerne podrobne rozoberá miešanie falošných peňazí s pravými. Ktokoľvek by bol uznaný z miešania peňazí do jednej desatiny, tým sa rozumie to, ak by niekto dal medzi sto pravých denárov desať falošných, alebo ak by niekto dal medzi sto pravých parvov desať falošných, tak sa s ním má tiež naložiť ako s falšovateľom peňazí.⁴⁰ V nariadení sa presne nedefinuje to, aký trest bol stanovený pre falšovateľov mincí. Na záver druhého bodu sa uvádza, že všetky vyzbierané falošné a málo kvalitné drobné mince mali sudcovia a kráľovskí úradníci zničiť.⁴¹

Tretí bod nariadenia zo 17. marca 1427 rozoberá a zakazuje orezávanie mincí. Orezávanie mincí bol pomerne bežný jav v období vlády Žigmunda Luxemburského a aj počas ďalších uhorských panovníkov, kedy si domáce obyvateľstvo, ale aj cudzinci, brali z mincí tzv. zlomkové striebro. Okraje mincí doslova orezali, a tak prichádzalo k postupnému znehodnocovaniu mincí v obeh. Neskôr sa na mince začal pridávať kruhový perlovec a postupne prišlo aj k vrúbkovaniu hrany ako to poznáme dnes. Žigmund v tomto nariadení vyslovene zakazuje akékoľvek orezávanie novej meny, a tí ktorí by boli prichytení pri takomto zločine majú byť potrestaní ako falšovatelia peňazí. Bez ohľadu na to, či to boli domáci obyvatelia alebo cudzinci. Taktiež sa zakazuje, aby niekto vážil mince a vyberal tie ťažšie od ľahších. Daný previnilec má byť potrestaný rovnako ako ten, čo

³³ DRMH II, s. 60.

³⁴ RICHTERA, Lukáš – JANKOVIČ, Peter – ŠVEC, Aleš. Dvĕ dobová falza uherského denáru Matyáše Korvína H 722. In. *Denarius* 3, 2013, Bratislava, s.40 – 47.

³⁵ DRMH II, s. 60.

³⁶ BUDAJ, Marek. *Vývoj Kremnickej mincovne*, Dizertačná práca, 2010, s. 179.

³⁷ BUDAJ, Marek. *Vývoj Kremnickej mincovne*, Dizertačná práca, 2010, s. 178.

³⁸ HLINKA – KAZÍMÍR – KOLNÍKOVÁ. *Peniaze v našich dejinách*, s. 131.

³⁹ HLINKA, Jozef. *Bratislavská mincovňa*, s. 22.

⁴⁰ DRMH II, s. 60.

⁴¹ DRMH II, s. 61.

mince orezával.⁴² Vieme, že aj keď bola predpísaná hmotnosť striebornej mince, tak v obehu boli denáre, ktoré sa pohybovali od 0,4 gramu po približne 0,7 gramu. Aj keď Žigmund vydal takéto prísne nariadenie, tak máme za to, že v orezávaní mincí sa pokračovalo, nakoľko pomerne veľké množstvo strieborných mincí Žigmunda Luxemburského sa naozaj nachádza orezaných. Hlavné sú to drobné nominály ako parvy, quartings, ale aj denáre.

Záverom by sme radi zhodnotili náš príspevok v rámci problematiky mincovníctva Žigmunda Luxemburského. Celá štúdia bola rozdelená do troch základných okruhov, aby si čitateľ lepšie urobil názor na danú tému. Nezoradovali sme zákony chronologicky, keďže máme za to, že zoradenie podľa jednotlivých tém je prehľadnejšie.

Hneď v prvej časti sme sa venovali problematike nariadení, ktoré sa výsostne týkajú mincovníctva Žigmunda Luxemburského. Išlo predovšetkým o zákony, ktoré riešili presne razbu mincí, to aké druhy mincí sa budú, respektíve nebudú raziť. Taktiež v daných nariadeniach je uvádzaný presný počet mincí, ktorý má byť vyrazený z jednej hrivny. Podľa tohto vieme bezpečne určiť hrubú hmotnosť daných mincí. Na druhej strane ako sme spomínali vyššie hrubá hmotnosť mincí sa líšila, nakoľko musel sedieť počet mincí vyrazených z jednej hrivny. V praxi to znamená, že máme mince, ktoré vážia 0,5 gramu ale aj také, ktoré vážia len 0,2 gramu. V rámci prvej časti našej práce sa Žigmund v nariadeniach predovšetkým snažil o udržanie kvalitnej meny na domácom trhu, no žiaľ to sa nepodarilo. Mena postupne devalvovala a domáce obyvateľstvo len s neochotou prijímalo platby v takmer medených minciach.

Prostredná časť práce je predovšetkým zameraná na nariadenia, ktoré sa týkajú razby mincí okrajovo. Sú to hlavne zákony zaoberajúce sa drahými kovmi, ale tiež aj prepočtami medzi jednotlivými mincami. Istotne môžeme tvrdiť, že Žigmund takmer v každom zákone týkajúcom sa drahých kovov vyslovene zakazuje akýkoľvek vývoz vzácneho kovu za hranice Uhorska. Taktiež sledujeme ako zakazuje akékoľvek obchodovanie s nezmicovaným kovom. Za previnenie voči tomuto nariadeniu boli pomerne tvrdé tresty ako strata majetku, ktorý bol predmetom obchodu. Každý jeden vzácny kov musel prísť do kráľovskej mincovej komory, kde bol zmincovaný a majiteľ bol vyplatený v minciach po odpočítaní urbury. Zaujímavosťou je, že nikto nesmel vlastniť ani len nástroje na skúšanie kvality kovov a ani nástroje na odlievanie kovu. Jediné výnimky mali byť kráľovstvom poverení ľudia alebo remeselníci, ktorí museli mať povolenie. V druhej časti tiež rozoberáme nariadením stanovený presný pomer medzi zlatými mincami a drobnými denármi, respektíve parvami a quartingami.

Tretia a zároveň posledná časť príspevku je zameraná na falšovanie mincí počas vlády Žigmunda Luxemburského. Žigmund sa vo svojich nariadeniach niekoľko krát venoval tomuto vážnemu problému v mincovníctve. Podrobne sme analyzovali nariadenia, ktoré sa týkajú falšovania mincí. Taktiež sme sa zamerali aj na prácu Františka Oslanského a na skutočne zaujímavý archeologický objav Mariána Sojáka. Objav falšovateľských dielní na východnom Slovensku len utvrdzuje fakt, že počas panovania Žigmunda Luxemburského sa mince vo veľkom začali falšovať. V rámci nariadení o falšovaní mincí sa Žigmund zameriava aj na dlhodobý problém, a to orezávanie mincí. Trest za obohacovanie sa na zlomkovom striebre bol rovnaký ako aj za falšovanie mincí.

Z daných zákonov sa môže zdať, že menový systém počas vlády Žigmunda Luxemburského zažíval skutočne ťažké chvíle. Pravdou je, že domáca strieborná minca sa enormne devalvovala čo sa prejavilo za ďalších uhorských panovníkov, náprava prišla až menovou reformou Mateja Korvína. Jednoznačne musíme konštatovať, že aj keď drobná minca stratila na hodnote, tak v prípade zlatých mincí sa to povedať nemôže. Uhorské zlaté mince si udržali svoju vysokú akosť a stali sa postupne najobľúbenejšou zlatou mincou v strednej Európe.

Bolo by vhodné, ak by sa danej problematike mincovníctva venovalo bližšie. Zaujímavé by bolo porovnať nariadenia Žigmunda Luxemburského s nariadeniami mincovníctva Mateja Korvína. Taktiež by sa malo preskúmať akým spôsobom Matej Korvín konsolidoval drobnú mincu v Uhorsku. Vieme, že obnovil aj razbu grošov a zvýšil akosť denárov.

⁴² DRMH II, s. 61.

Bibliografia

Edície prameňov

BORSA, Iván – TÓTH, Norbert, C. *Zsigmondkori oklevéltár VIII. (1421)*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2003, 503 s. ISBN 963 631 146 3

MÁLYUSZ, Elmér. *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387 – 1399)*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1951, 795 s

SCHLACKS, Charles. *Decreta regni mediaevalis Hungariae, Tomus II. (1301 – 1457)*. 1992, 294 s.

Použitá literatúra

BUDAJ, Marek. *Vývoj Kremnickej mincovne vo svetle nálezov mincí v rokoch 1323 až 1437*, Nepublikovaná dizertačná práca, Bratislava, 2010, 263 s.

HLINKA, Jozef. *Bratislavská mincovňa*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1982, 136 s.

HLINKA, Jozef – KAZIMÍR, Štefan – KOLNÍKOVÁ, Eva. *Peniaze v našich dejinách*, Bratislava: Obzor, 1976, 292 s.

KAZIMÍR, Štefan – HLINKA, Jozef. *Kremnická mincovňa 1328 - 1978*, Kremnica: Osveta, 1978, 408 s.

KOLNÍKOVÁ, Eva et. al. *Kronika peňazí na Slovensku*, Bratislava: Fortuna Libri, 2009, 272 s.

KONYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska*. Bratislava: Vydavateľstvo Citadella, 2014, 788 s.

OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o falšovaní mincí v stredoveku. In. *Slovenská numizmatika XV*, 1998, Nitra, s. 77 – 88.

POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540*. Graz: Druck- u. Verlagsanstalt, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982, 101 s.

RETHY, László. *Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár. II. kötet. Vegyesházi királyok kora*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1907, 45 s.

RICHTERA, Lukáš – JANKOVIČ, Peter – ŠVEC, Aleš. Dvě dobová falza uherského denáru Matyáše Korvína H 722. In. *Denarius 3*, 2013, Bratislava, s.40 – 47. ISBN 978-80-8060-330-4

SOJÁK, Marian. Novšie doklady falšovania mincí na rozhraní stredoveku a novoveku z oblasti Spiša. In *Numizmatika 24*, 2014, Bratislava, s. 43 – 51.

ŠTEFÁNIK, Martin. *Obchodná vojna kráľa Žigmunda proti Benátkam*, Bratislava: Historický ústav SAV, 2004, 130 s.

ŠVEC, Aleš. Nález stredovekých mincí z Pečeniad. In: *Denarius numizmatický časopis*, číslo 2, 2012, s. 46 – 59.

UNGER, Emil. *Magyar éremhatározó. I. kötet*. Budapest: Magyar éremgyűjtők egyesülete, 1997, 241 s.

Mgr. Michal Petříček
Katedra Históriae
FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
SK-918 43 Trnava
MisoPN@gmail.com

DIONÝZOS V RÍME

Zuzana CHOVAŇÁKOVÁ

Abstrakt: Dionýzos bol v Ríme cudzím božstvom, ktoré sa tu dostalo z oblasti Magny Graecie pod menom Bakchus. Jeho vyobrazenia a spôsob uctievania však dobre poznali od Grékov. V zmienkach antických autorov máme pomerne dosť správ negatívneho charakteru o tomto božstve. Súvisí to najmä s priebehom aktivít, ktoré sa konali počas Bakchanálií. Napriek tomu sa v Rímskom prostredí stal obľúbený a jeho kult sa rýchlo rozšíril po celom Apeninskom polostrove. V práci sa snažím zobrazovať Bakcha s ohľadom na rôzne aspekty, ktoré sa ho týkajú a zameriavam sa najmä na prepojenie s domácim italickým božstvom- Liberom.

Kľúčové slová: Bakchus, Liber, uctievanie, kult.

Abstract: Dionysus was foreign god in Rome, who came from Magna Graecia and he was called Bacchus. Romans knew paintings, statues and way of worshipping of Bacchus from Greeks. Roman ancient authors wrote about Bacchus mostly in negative sense. These descriptions are connected with religious activities performed during Bacchanalia. However, Bacchic cult in Rome became popular and spread through whole Apenin peninsula. In this work, I describe Bacchus from different perspectives with focus on connections between Bacchus and italic deity- Liber.

Key words: Bacchus, Liber, worshipping, cult.

Bakchus v Ríme

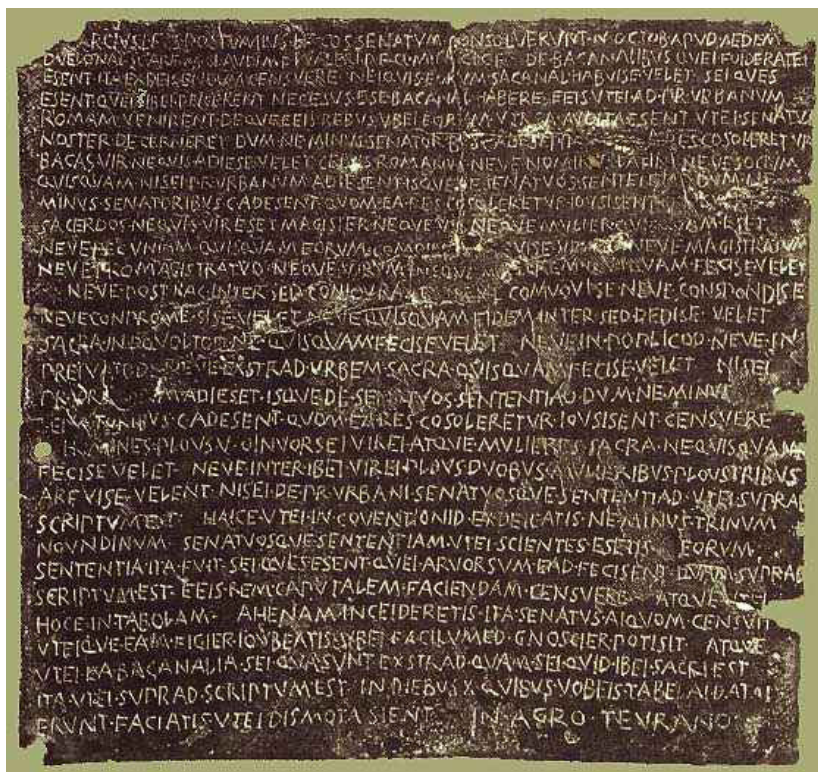
Pre pochopenie Dionýza v Rímskom prostredí musíme svoju pozornosť upriamiť aj na iné božstvo, ktorým je Liber. Objavuje sa nám otázka do akej miery môžeme tieto božstvá spojiť, či sú identické alebo nie. Pozrieme sa na všetky aspekty, ktoré sa týkajú Dionýza a Libera a na základe toho sa môžeme pokúsiť spojiť alebo rozdeliť týchto bohov. Keďže Liber je staré italické božstvo, pevne spojené s oblasťou Ríma, pri ich vzájomnom porovnávaní a hodnotení budem vychádzať najmä z oblasti Itálie. Pri opise božstiev sústredím svoju pozornosť predovšetkým na antických autorov, ktorých správy sa začínajú objavovať od 2. stor. pred Kr. Dôraz kladiem na obdobie 1. a 2. stor. po Kr., kedy je situácia v Ríme pomerne stabilná z hľadiska náboženstva. Na konci 2. storočia za vlády Severovcov sa do popredia dostávajú východné kultu a neskôr začína naberať na sile aj kresťanstvo.

Rovnako ako aj iné kultúrne a náboženské podnety, aj Dionýzos sa dostal do Ríma prostredníctvom Južnej Itálie. V rímskom prostredí sa nazýva Bakchus. Toto označenie je známe už z Grécka, najmä v spojení s Dionýzovou družinou- Bakchantkami.

Gréci žijúci v Magne Graecii si sem priniesli aj svoje náboženstvo a tak mali Rimania informácie o Dionýzovi z prvej ruky. Bakchov kult teda nebol pre Rimanov neznámy. Poznali spôsob uctievania, jeho vyobrazenie na umeleckých dielach, v chrámoch a v písomných dokladoch, napríklad prostredníctvom Euripidových hier (Eur. Ba.)¹. Rímski autori upriamujú svoju pozornosť na toto božstvo od 2. stor. pred Kr. a vykresľujú ho rozličným spôsobom. Prostredníctvom ich opisov sa môžeme pokúsiť vytvoriť obraz Bakcha v rímskej spoločnosti. Plautus (Pl. Bac.)² v jednej zo svojich hier píše o dvoch sestrách menom Bakchis, ktoré sú prostitútky. Sú to nasledovníčky Bakcha a volajú sa na jeho počesť. Ženy, ktoré uctievať toto božstvo sú teda z najnižšej spoločenskej vrstvy. Je tu vyzdvihnutý sexuálny charakter Bakcha. Narodili sa v deň festivalu Triennial. Konal sa každý tretí rok na počesť Bakcha. Vo festivalovom sprievode bol voz so sochou Bakcha ťahaný pantermi a tigrami. Dookola tancovali bakchantky spievali a hrali na tamburíny a iné hudobné nástroje

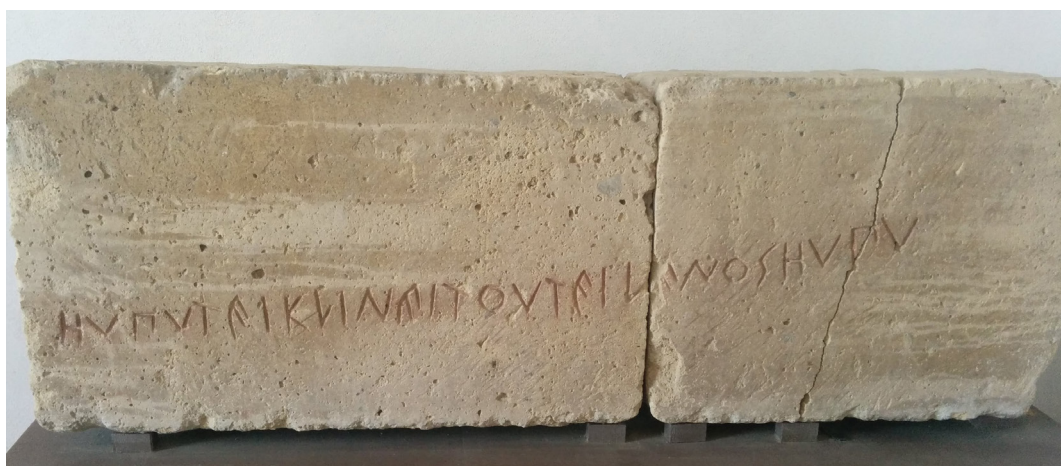
¹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0006.tlg017.perseus-eng1:1-42> (22.3.2019).

² <http://perseus.uchicago.edu/perseus/cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=0&query=Pl.%20Bac.%20I> (15.2.2019).

Obr. 1. Epigrafický doklad obsahujúci vyhlásenie Senatus Consultum de Bacchanalibus.

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Senatus_consultum_de_Bacchanalibus#/media/File:Senatus_consultum_de_bacchanalibus.jpg (27.3.2019).

Obr. 2. Epigrafický nález z Kumé.

Zdroj: <https://greekinitialy.files.wordpress.com/2015/08/2015-07-29-12-54-28.jpg> (27.3.2019).

a kričali Bakchovo meno. V prologu sa spomína, že sestry pochádzajú z ostrova Samos. Plautus tak označuje Bakchov kult ako Grécku záležitosť. Originalita tohto prologu je ale sporná. V ďalšej Plautovej hre (Pl. Cas. 979)³ jeden z hlavných protagonistov tvrdí, že mu zničili kabát bakchantky v šialenom opojení. Na to reaguje slúžka a tvrdí, že v tomto období sa nekoná žiaden festival na počesť Bakcha. Plautus aj týmto podáva negatívny obraz o Bakchovom kulte, ktorého súčasťou sú zúrivi ľudia, ktorí neváhajú zaútočiť na človeka. Reakcia slúžky nám naznačuje, že žena so spo-

³ <http://perseus.uchicago.edu/perseus/cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=1&query=Pl.%20Cas.%20971> (15.2.2019).

čensky nižšej vrstvy vie viac o tomto kulte, možno je aj jeho priamou účastníčkou. Bakchov kult bol tajný, odohrával sa v noci a Plautus píše (Pl. Mil. 1016), že prívrženci bakchovho kultu mali tajné znamenie, aby sa navzájom spoznali.⁴

Obsiahle informácie o Bakchovom kulte podáva Lívius. Píše o ňom vo svojej Histórii Ríma v 39 knihe (Liv. 39)⁵. Ako píše, toto zlo prišlo z oblasti Etrúrie a šíri sa v Ríme ako mor. Označením Etrúrie nehovorí priamo o Etruskoch ako nositeľov Bakchovho kultu. Poukazuje, že v Ríme je to cudzí kult, spoza hraníc. To, že Bakchov kult prirovnal k moru jasne vypovedá, že je to rýchlo rozmáhajúci sa kult, ktorý treba zastaviť. Lívius ďalej opisuje účastníkov bakchanálií ako vrahov a nemravných ľudí, ktorí sú schopní každého zlého skutku. Pravosť tejto aféry potvrdzuje nález epigrafického dokladu (Obr.1), ktorý sa nazýva *Senatus Consultum de Bacchanlibus*. Spomínajú sa v ňom viaceré závery, ktoré opisuje Lívius, no obscénnosť ani vraždy to nie sú.

Prečo vôbec táto aféra vznikla a prečo boli jej členovia perzekuovaní? Niektorí odborníci, ako napríklad Toynbee alebo Kerényiová odmietajú tvrdenia, že účastníci bakchanálií počas osláv zabíjali, kradli alebo konali podobné skutky. Toynbee poukazuje na fakt, že o niečo neskôr boli z toho istého a od rovnakej autority obvinení kresťania.⁶ Cornelia Kerényiová zastáva názor, že Bakchanálie neboli zvrátenou a okultnou záležitosťou ale išlo o emocionálny zážitok.⁷ Robert Rousselle píše, že senát sa bál, že starý kult Libera bude nahradený novým kultom Bakcha a z toho dôvodu ho potrebovali zničiť.⁸ Rímske náboženstvo bolo pritom otvorené voči iným kultom a viac menej nemali výhrady voči uctievaniu iných božstiev a začleneniu ich do svojho panteónu ako to môže- me vidieť na príklade Mitrhu alebo Magny Mater.

Jedným z dôvodov aféry môže byť snaha dostať spolok pod kontrolu. V Ríme bolo veľa spolkov. Zoskupovali ľudí na základe istých spoločných záujmov, napr. spolok kováčov, pekárov, ktoré mali aj úlohu akéhosi cechu. Na druhú stranu existovali náboženské spolky. Niektoré boli do veľkej miery nezávislé od senátu a rozhodovali o sebe sami.⁹ Lívius spomína (Liv. 39 10)¹⁰, že všetky nemravnosti počas Bakchanálií sa konali mladíkom, ktorým ešte nebolo 20. Boli to teda mladí muži, ktorí len pred nedávnom dosiahli vek politickej dospelosti a mohli sa začať podieľať na politickom dianí v meste. Senát sa mohol obávať vplyvu náboženských vodcov na názory, postoje a myšlienky týchto už plnoprávných slobodných občanov.¹¹

Aj keď sa môže zdať, že Bakchov kult bol natoľko nemravný, že bolo lepšie doň nevstupovať nemusí to byť úplne pravda. Spolky poskytovali svojim členom rôzne výhody. Jednou z nich bola aj napr. záruka, že svojho člena po smrti pochovajú. Na nápise z 5. stor. pred Kr. z Kumé (Obr.2) sa píše, že na danom mieste môžu byť pochovaní len tí, ktorí sú zasvätení, členmi Bakchovho kultu.¹² Mystérijný kult, na rozdiel od verejných, zaručovali svojim zasvätencom dobrý posmrtný život. To bol jeden z hlavných dôvodov účasti na nich. O tomto nám svedčia tzv. Zlaté Orfické tabuľky (Obr.3). Vkladali sa do hrobu spolu so zosnulým. Býva na nich text, ktorý sa mnohokrát spája s Bakchom. Tabuľka z Hipponion (400pred Kr.) v Magne Graecii má na sebe nápis, kde sú označení *mystai* (tí čo boli účastní mystérií, boli zasvätení) a *bakkhoi* (nasledovníci Bakcha) ako tí, čo po smrti budú kráčať po posvätnom chodníku.¹³ Bakchus býva častým námetom na pohrebných vázach z Južnej Itálie od 4 stor. pred Kr. Obluba tohto námetu pokračuje aj neskôr. Dokladom toho sú sarkofágy z 2. a 3. stor. po Kr.¹⁴

Liber alebo Bakchus

Už v roku 493 pred Kr. boli v Ríme prijaté 3 božstvá, ktorým bol zasvätený chrám na Aventíne (Dionys. VI.17, 94)¹⁵ a tvorili tzv. Aventínsku triádu alebo triádu plebejcov. Boli to Liber, Libera a Céres,

⁴ <http://perseus.uchicago.edu/perseus/cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=1&query=Pl%20Mil%201016> (15.2.2019).

⁵ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0914.phi00139.perseus-eng2:1> (14.3.2019).

⁶ Toynbee 1965, 394.

⁷ Kerényi 2010, 43.

⁸ Rousselle 1987, 198.

⁹ Rüpke 2007, 205.

¹⁰ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0914.phi00139.perseus-eng1:10> (15.2.2019).

¹¹ Kerényi 2010, 36.

¹² Burkert 1987, 22.

¹³ Smith 2014, 3.

¹⁴ Burkert 1987, 22.

¹⁵ http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/6D*.html#94.3.3 (15.2.2019).

Obr. 3. Zlatá orfická tabuľka.

Zdroj: [https://en.wikipedia.org/wiki/Petelia_Gold_Tablet#/media/File:Orphic_Gold_Tablet_\(Petelia_-_British_Museum,_London\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Petelia_Gold_Tablet#/media/File:Orphic_Gold_Tablet_(Petelia_-_British_Museum,_London).jpg) (27.3.2019).

ktorí korešpondovali s gréckymi Dionýzos, Persefona a Démeter a ich úrady zastávali Gréci.¹⁶ Spojitosť s Grékmi bol jeden z dôvodov prečo sa chrám týchto božstiev nachádzal za hranicami mesta (extra pomerium). V Ríme bola hlavná triáda uctievaná na Kapitole. Tvorili ju Jupiter, Juno a Minerva. Sú však chápaní ako božstvá aristokratickej vrstvy, patricijov. Kapitolský chrám tvoril opozitum chrámu na Aventíne aj tým, že sa nachádzal v meste (intra pomerium). Svojim charakterom bola Aventínska triáda plebejcom bližšia, nie len preto, že to boli božstvá poľnohospodárskeho charakteru ale aj preto, že do Ríma prišli z inej oblasti podobne ako plebejci. Céres, Liber a Libera v sebe spájali všetkých plebejcov a vytvárali zoskupenie v sociálnom aj politickom merítku.¹⁷

Spojenie Bakcha a Libera nie je vždy také jednoznačné. Robert Rousselle sa domnieva, že Bakcha môžeme stotožniť s Liberom až po afére s Bakchanáliami a nie v 5 stor. pred Kr.¹⁸ Zaujímavé je, že Lívius vo svojej knihe (Liv. 39 1)¹⁹ pri opise Bakchanálií Libera vôbec nespomína. Zrejme nechcel spájať staré a vážene božstvo s niekým koho opisuje v tak negatívnom svetle.

Cicero hovorí (Cic. N.D. 2.62)²⁰ o troch Liberoch. Jeden je synom Seméle, druhý je uctievaný spolu s Liberou a Céres a tretí sa spája s mystériami. Môžeme v tomto vysvetlení vidieť prepojenie s Bakchom, ktorý bol synom Seméle a tiež sa spájal s mystériami. Spôsoby uctievania Libera a Bakcha sa líšili. Rozdiel je badateľný najmä v charaktere slávnosti, ktoré sa konali na ich počesť. Bakchanálie boli mystérijným kultom, ktorý sa odohrával v noci, bol tajný. Liberália bol verejný festival, ktorý mal veľký význam pre rodinu ale aj spoločnosť ako takú. Mladí chlapci vo veku 16 rokov prijímali tógu virilis a stávali sa z nich tak plnoprávni občania. Niektorí antickí autori spájajú Liberália s Bakchom. Napríklad Ovídius (Ov. Fast. 3²¹) vo svojom diele nazýva tento sviatok sviatkom boha Bakcha. Podobne aj Cicero spomína Dionýza pri tomto sviatku (Cic. Att. 6.1.12)²². Latinskí autori pri opise Dionýza prepisujú niekedy jeho meno ako Liber (Plin. Nat. 35.8)²³.

¹⁶ Hošek 2004, 185.

¹⁷ Spaeth 1996, 92.

¹⁸ Rousselle 1987, 198.

¹⁹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0914.phi00139.perseus-eng1:1> (22.3.2019).

²⁰ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0474.phi050.perseus-lat1:2.62> (18.3.2019).

²¹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0959.phi007.perseus-lat1:3> (18.3.2019).

²² <http://perseus.uchicago.edu/perseus/cgi/citequery3.pl?dbname=PerseusLatinTexts&getid=1&query=Cic.%20Att.%206.1> (18.3.2019).

²³ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:35.8> (19.3.2019).

Bakchus po 2.storočí pred Kr.

Po afére bol Bakchov kult čiastočne utlmený, no nie do takej miery ako opisuje Lívius. Vo svojom diele píše (Liv. 39 18)²⁴, že má byť zničené všetko čo sa spája s Bakchom, okrem starých oltárov a obrazov. Stále mali istý rešpekt voči božstvu, báli sa jeho hnevu a zároveň si ctili tradície. Bakchus sa nestal okrajovým božstvom, ktoré sa uctievalo len súkromne a v tajnosti. Vysokopostavení štátnici a neskôr cisári prijali toto božstvo za svoje a stotožňovali sa s ním. Napríklad Pompeius, ktorý sa cítil byť *Neos Dionysos*.²⁵ Hadrián spájal Bakcha so svojim priateľom Antinoom (Obr.4).

Máme však aj doklady ničenia Bakchových pamiatok. Vo Volsinii bola budova, ktorá mala podzemné časti, kde sa nachádzali veci spojené s Bakchovým kultom. Tieto miestnosti boli zničené medzi rokmi 200-180 pred Kr. čo by mohlo zodpovedať Líviovmu tvrdeniu.²⁶ No Bakchus bol naďalej uctievaný. Napríklad v Pompejach bol jeho chrám zničený až zemetrasením v roku 62 po Kr. Bakchove chrámy boli udržiavané a ďalej slúžili ako strediská kultu. Okrem toho boli budované nové chrámy. Antoninus Pius nechal vybudovať Bakchov chrám v Baalbeku.²⁷ Aj keď náboženská a spoločenská situácia v provinciách bola odlišná ako v Ríme, chrám bol postavený s dovoľením cisára čo vypovedá v prospech Bakchovho kultu. Jeho sochy a obrazy prúdili do Ríma a bývali verejne vystavované. Plínius (Plin. Nat. 35.8)²⁸ píše o Luciovi Mummiovi, ktorý bol prekvapený sumou akú je ochotný dať kráľ Attalus za obraz Bakcha a rozhodol sa ho priniesť do Ríma a vystaviť v chráme Céres.

Bakchus ostal predmetom uctievania, jeho vyobrazenia nemali len estetickú funkciu. Našli sa sochy Bakcha aj v domácich laráriách.²⁹ Malby, mozaiky a sochy tohto božstva bývali vystavované na verejných priestranstvách, kúpeľoch, divadlách, v súkromných domoch a vilách.

Obr. 4. Socha Antinoa ako Dionýzos.
Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Antinous#/media/File:Antinous_Pio-Clementino_Inv256_n3.jpg (27.3.2019).

Bibliografia:

Burkert, W. (1987). *Ancient Mystery Cults*. United States of America: Harvard University Press. 181s. ISBN 0-674-03387-6.

Fuhrer, T. (2011). *Inszenierungen von Göttlichkeit. Die politische Rolle von Dionysos/Bacchus in der römischen Literatur*. In *A Different God?: Dionysos and Ancient Polytheism*. Germany: De Gruyter, 2011. ISBN 978-3-11-022234-0, p. 373-390.

Toynbee, J.A. (1965). *Hannibal's Legacy: Rome and her neighbours after Hannibal's exit*. London: Oxford University Press. 643s.

Hošek, R. (2004). *Náboženství antického Řecka*. Praha: Vyšehrad. 240s. ISBN 807021516X.

²⁴ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0914.phi00139.perseus-eng1:18> (22.3.2019).

²⁵ Fuhrer 2011, 376.

²⁶ Kerényi 2010, 34.

²⁷ <https://www.livius.org/articles/place/heliopolis-baalbek/baalbek-photos/baalbek-temple-of-bacchus/> (22.3.2019).

²⁸ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:35.8> (19.3.2019).

²⁹ Kerényi 2010, 39,40.

Smith, A. S. (2004). Identifying an Archetype: The Hipponion Tablet and Regional Variations in the Orphic Gold Lamellae. In *Proceedings from the Document Academy*: Vol. 1 : Iss. 1 , Article 8, p. 1-11.

Kerényi, I. C. (2010). The Cult of Liber/Bacchus in the Roman World. In *Il sorriso di Dioniso*. Torino : Allemandi, 2010. ISBN-10: 8842218421, p. 27-44.

Rousselle, R. (1987). Liber-Dionysus in Early Roman Drama. In *The Classical Journal* Vol. 82, No. 3, 1987. ISSN: 00098353, p. 193-198.

Rüpke, J. (2007). The Religion of the Romans. Cambridge: Polity Press. 350s. ISBN-13: 978-07456-3015-1.

Spaeth, S. B. (1996). The Roman Goddess Ceres. Austin: University of Texas Press. 256s. ISBN 0-292-77692-6.

Antickí autori:

Cic. Att

Marcus Tullius Cicero: Letters to Atticus [online: <http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=PerseusLatinTexts&query=Cic.%20Att.&getid=1>]

Cic. N. D.

Marcus Tullius Cicero: de Natura Deorum [online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0474.phi050.perseus-lat1:2.62>]

Dionys.

Dionysius of Halicarnassu: The Roman Antiquities [online: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/6D*.html#94.3.3]

Eur.

Euripides: Bacchae [online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0006.tlg017.perseus-eng1:1-42>]

Liv.

Titus Livius: The History of Rome [online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0914.phi00139.perseus-eng1:1>]

Ov.

Publius Ovidius Naso: Fasti [online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0959.phi007.perseus-lat1:3>]

Pl. Bac.

Plautus: Bacchides [online: <http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=0&query=Pl.%20Bac.%201>]

Pl. Cas.

Plautus: Casina [online: <http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=1&query=Pl.%20Cas.%20971>]

Pl. Mil.

Plautus: *Miles Gloriosus* [online: <http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=1&query=Pl.%20Mil.%201016>]

Plin.

Plinius: *The Natural History* [online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:36>]

Mgr. Zuzana Chovaňáková
Katedra klasickej archeológie
FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
SK-918 43 Trnava
zuzka.poliakova39@gmail.com

RÍMSKO-GERMÁNSKE VZŤAHY V 4. STOR. VO SVETLE NUMIZMATICKÝCH NÁLEZOV¹

Milan HRABKOVSKÝ

Abstrakt: Príspevok pojednáva o rímsko-germánskych vzťahoch vo svetle numizmatických nálezov. V priestore stredného Podunajska v 4. stor. sa objavuje pomerne veľké množstvo jednotlivých bronzových mincí a mincových depotov. Tieto nálezy hovoria o pomerne intenzívnych kontaktoch medzi barbarickými kmeňmi, Rímskou ríšou a jej podunajskými provinciami. Cieľom príspevku je analýza týchto numizmatických nálezov pre sociálno-ekonomickú interpretáciu a historickú rekonštrukciu vzájomných rímsko-germánskych vzťahov v 4. stor.

Kľúčové slová: neskorá antika; mince; depoty; *barbarikum*

Abstract: The paper deals with Roman-Germanic relations in the light of numismatic finds. In the middle Danube area in the 4th century AD there is a relatively large number of individual bronze coins and coin hoards. These finds speak of relatively intense contacts between the barbarian tribes, the Roman Empire and its Danubian provinces. The aim of the paper is to analyse these numismatic finds for socio-economic interpretation and historical reconstruction of the Roman-Germanic relations in the 4th century AD.

Keywords: late antiquity; coins; hoards; *barbaricum*

Úvod

Oblasť dnešného juhozápadného Slovenska, Dolného Rakúska, Moravy a časť Maďarska sa v neskoréj dobe rímskej dostala pod bezprostredný politický, hospodársky a kultúrny vplyv Rímskej ríše. Napriek ojedinelým konfliktom za vlády Constantina II.² a Valentiniana I.³ sa stredné Podunajsko javí ako najpokojnejšia oblasť v celej Germánii. V pozadí zriedkavých písomných zmienok o strednom Podunajsku treba hľadať úzky sociálno-ekonomický vzťah, ktorý bol len občasne narušený vojenskými akciami.⁴

Zvláštny záujem Rimanov o tento priestor potvrdzuje aj niekoľko germánskych civilných sídel, ktoré boli vybudované podľa zásad rímskeho stavebného inžinierstva (Milanovce-Velký Kýr,⁵ Cífer-Pác,⁶ Podunajské Biskupice,⁷ Stupava,⁸ Devín,⁹ Oberleiseberg,¹⁰ Stillfried¹¹) a množstvo provinčných výrobkov v oblasti stredodunajského predpolia rímskeho *limitu*. Romanizácia najsilnejšie zasiahla kvádsku nobilitu, ktorá rýchlo prebrala rímsky spôsob stolovania a v mladšej dobe rímskej si nechala vyhotoviť honosné stavby v snahe napodobniť životný štýl rímskej aristokracie. Tempo preberania rímskych technologických výtvarných je tu neobyčajne prudké aj medzi bežným obyvateľstvom.¹²

¹ Tento príspevok vznikol v rámci grantového projektu Vega č. 1/0243/17.

² Amm. Marc. XVII.12. 1

³ Amm. Marc. XXIX.6. 1

⁴ Pitts 1989, 53.

⁵ Kolník 1959, 45.

⁶ Varsik 2015, 139-152.

⁷ Hrnčiarik-Hornák 2018, 130-137.

⁸ Turčan 2012, 419-427.

⁹ Plachá-Pieta 1986, 339-357.

¹⁰ Genser 1986, 814.

¹¹ Genser 1986, 721.

¹² Kolník 1971, 500.

Relatívne stabilný vývoj v strednom Podunajsku po markomanských vojnách umožnil adaptáciu vyspelých technológií, okrem iných výrobu na kruhu točenej keramiky¹³ a romanizácia zasiahla aj životne dôležitú sféru ako schopnosť pestovať náročnejšie plodiny (pšenicu špaldovú a pšenicu siatu, ktoré boli vhodné ako chleboviny),¹⁴ alebo používanie rímskych mincí.

Depoty neskoroantických mincí v priestore stredného Podunajska

V priestore stredného Podunajska v 4. stor. dochádza k nárastu prílevu rímskych mincí. Po znehodnotení striebra ako mincového kovu úplne prevzali funkciu obeživa bronzové razby a to najmä v 4. stor. Po monetárnej reforme Diocletiana v r. 294, ide predovšetkým o *folllis* a po reforme Constantia II. v r. 348 o *centenionalis*. Tento trend devalvácie meny je rovnako sledovateľný v barbariku ako aj na území Rímskej ríše. Mince z drahých kovov už neboli pre bežný obchodný styk vhodné. Veľké množstvo bronzových mincí nájdených v priestore stredného Podunajska (mapa 1) hovorí o intenzívnych kontaktoch medzi barbarickými kmeňmi a Rímskou ríšou s jej podunajskými provinciami v 4. stor.¹⁵

Prílev mincí v jednotlivých obdobiach klesal, alebo stúpал. To bolo samozrejme podmienené ekonomickým potenciálom ríše a politickou situáciou medzi Rímom a naddunajským barbarikom. K intenzívnemu prílevu mincí dochádzalo predovšetkým v blízkosti dunajského *limitu*, no značné množstvo bronzových mincí sa objavuje aj v hlbšom barbariku v blízkosti germánskych sídelných centier a riečnych tokov.¹⁶

V priestore stredného Podunajska z obdobia 2. polovice 4. stor. sa objavuje horizont depotov mincí, ktorý je predzvestou počiatku novej historicko-politickej situácie na území dnešného Slovenska.¹⁷ Tieto depoty očividne reflektujú obchodné kontakty medzi ríšou a barbarikom. Vzhľadom k tomu, že až na pár výnimiek ide len o malé depoty, sotva môže ísť o tribúty, diplomatické dary, či platby za vojnových zajatcov. Z územia dnešného juhozápadného a stredného Slovenska je doposiaľ známych 16 bronzových neskoroantických depotov.¹⁸ Z územia Moravy pochádza 21 mincových depotov.¹⁹ Z toho obdobia pochádzajú aj ďalšie 2 zlaté mincové depoty z oblasti stredného Podunajska.²⁰ Z Dolného Rakúska v priestore naddunajskej časti, ktorá spadá do barbarika, pochádza 1 mincový depot zo 4. stor.²¹ Hoci je toto množstvo len malým objemom pôvodného obehu, tento horizont predstavuje najväčšie množstvo depotov, ktoré sa našlo na území Slovenska a stredného Podunajska z doby rímskej.²²

Analýza depotov

Depoty mincí predstavujú špecifický zdroj informácií. V prípade, že je možné identifikovať väčšinu mincí, depoty poskytujú veľmi presné údaje o dobe a intenzite kontaktov medzi barbarikom a Rímskou ríšou. Kompletný depot dokáže poskytnúť vedomosť o tom, kedy približne vznikol a kedy bol uložený do zeme. Žiaľ v mnohých prípadoch ide o neúplné depoty. Mince jednotlivých cisárov, ktoré majú najväčší podiel v depote spravidla súvisia s obdobím, kedy depot opustil obeh mincí, pretože v danom čase predstavovali najväčší podiel mincí v obehu.²³

Najväčší podiel v neskoroantických depotoch, ktoré sa vyskytujú v oblasti stredného Podunajska majú razby cisára Constantia II. (15 z 38 depotov). Na základe spomenutých informácií možno povedať, že vrchol kontaktov spadal do obdobia vlády Constantia II. To potvrdzuje aj diagram jednotlivých mincí z germánskej strany stredného Podunajska (graf 1) ako aj z okolia rímskych vojenských táborov ako Carnuntum a Iža (graf 2).

¹³ Švaňa 2010, 489.

¹⁴ Hajnalová-Varsik 2009, 216.

¹⁵ Kolníková-Pieta 2009, 121.

¹⁶ Kolníková 1972, 51.

¹⁷ Kolníková-Pieta 2009, 118.

¹⁸ Pozn. autora: (vrátane jedného depotu z Komárna, ktorý nie je doposiaľ publikovaný, za informáciu srdečne ďakujem B. Stoklasovi).

¹⁹ Pochotinov 1955, 289; Schiendlerová 2016, 152-155.

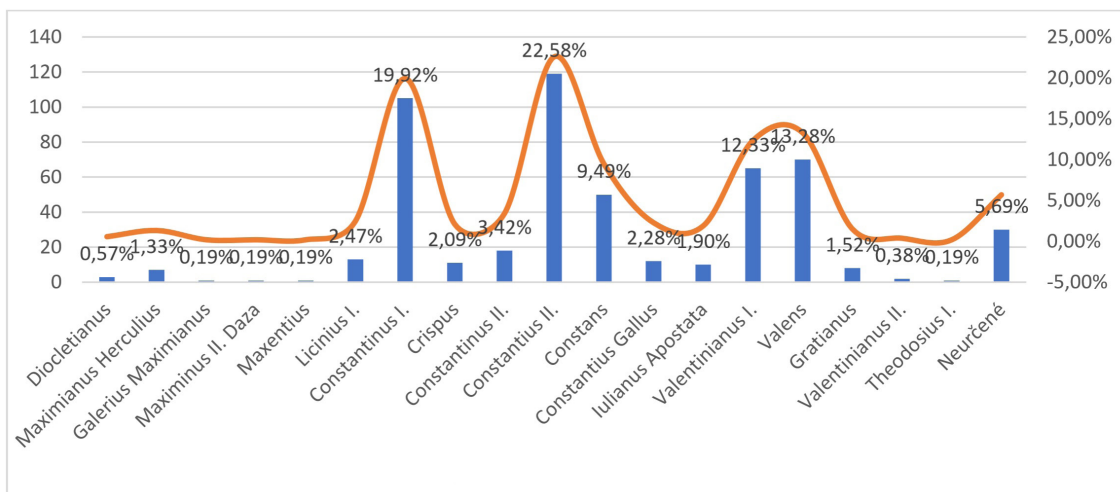
²⁰ Ondrouch, 1964, 157.

²¹ Schiendlerová 2016, 11.

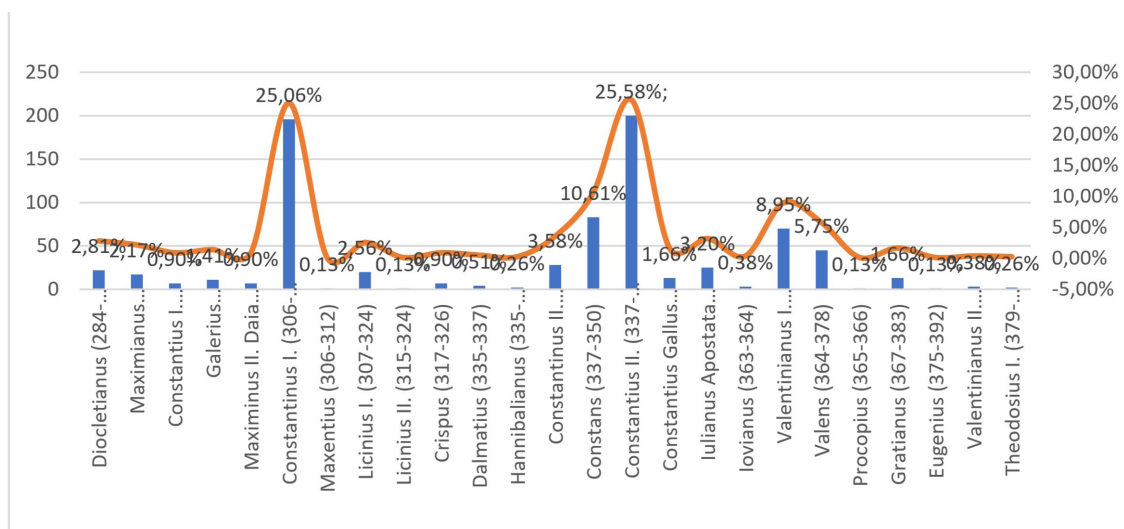
²² Kolníková-Pieta 2009, 119.

²³ Bursche 1996, 89.

Graf 1: Diagram neskorootantických mincí z priestoru dolného Považia (graf zostavil autor).

Graf 2: Diagram neskorootantických mincí z priestoru rímskeho vojenského tábora v Iži (graf zostavil autor).

Záverečné razby v mincových depotoch predstavujú ich hornú chronologickú hranicu a poskytujú pomerne presný *terminus post quem*, informáciu o tom, kedy mohol byť depot uložený do zeme. Najpočetnejšie záverečné razby sa objavujú v období vlády cisára Valentiniana I. a Valensa (13 z 38 depotov). Preto nie je vylúčené, že tieto depoty mohli byť uložené do zeme v súvislosti s výpravou tohto cisára. Vysoký výskyt týchto posledných razieb je možné vysvetliť aj tým, že obdobie vlády cisára Valentiniana I. predstavuje poslednú veľkú vlnu prílevu rímskych mincí do stredného Podunajska (Graf 2) a mince následne prestali prúdiť na územie Kvádov. Preto sa v depotoch vyskytujú najčastejšie posledné razby Valentiniánovcov.

Nálezy jednotlivých mincí

Pri hodnotení jednotlivých nálezov mincí je nutné vychádzať z faktu, že predstavujú len náhodné torzo pôvodnej peňažnej sumy, ktorá tu v danom období bola v obehu.²⁴

²⁴ Elschek-Kolníková 2016, 173.

Až donedávna hlavným zdrojom a predmetom záujmu analýz o rímske mince boli depoty. Avšak informačná hodnota týchto nálezov je do značnej miery skreslená a neposkytuje skutočnú proporciu mincí, ktoré cirkulovali v obehu. Vo všeobecnosti sú depoty výberom razieb z obehu a ich pomer neposkytuje skutočnú informáciu o obehu mincí. Nálezy jednotlivých mincí sú viac vhodné pre detailnejšie analýzy, ktoré sú založené na meniacich sa proporciách obeživa v danom regióne.²⁵

Prúd a vlna prílevu rímskych mincí

Jedným z hlavných problémov bádania o nálezoch rímskych mincí je využiteľnosť celého nálezového komplexu pre sociálno-ekonomickú interpretáciu a historickú rekonštrukciu.²⁶ Analýzou výskytu jednotlivých mincí v regióne je možné posúdiť silu prílevu rímskych mincí, vrchol a úpadok vzájomných kontaktov a určiť, či šlo o prúd, alebo o viaceré vlny prílevu mincí. Prúdom sa myslí štatisticky náhly nárast výskytu mincí v danom regióne, pričom spravidla mince prichádzajú v kratšom čase. Je to jednoduchý prílev najčastejšie zlatých, alebo strieborných mincí, ktoré sa v barbariku objavovali ako individuálny prostriedok platby pri politicky motivovaných transakciách.²⁷

Vlna je na druhej strane charakteristická dlhodobým súvislým stúpaním a klesaním frekvencie mincí. Vlna môže dosahovať viacero vrcholov. Dlhšie trvajúce vlny sú vo všeobecnosti spájané s ekonomickou povahou. Prúd je teda jedna epizóda, vlna je predĺžovaný opakujúci sa proces prílevu mincí, ktorý je možné spájať s obchodom. Najmä ak ide o menej cenné bronzové obeživo.²⁸

Analýza jednotlivých mincí

Vzhľadom k rozsiahlym ekonomickým reformám, snahám rozvíjať obchod, obnovovať vnútornú ekonomiku a zahranično-politické vzťahy za vlády cisára Diocletiana, je logické očakávať zvýšený výskyt mincí aj v podunajskom barbariku. Štatistické vyhodnotenie výskytu jednotlivých mincí v priestore stredného Podunajska tento predpoklad nepotvrdili. Napriek pomerne dlhej 30 ročnej vláde tohto cisára podiel jeho mincí v dolnom Považí predstavuje len 0,57% až 1,8 % (v závislosti od lokality) z celkového objemu mincí. O niečo vyšší výskyt je možné sledovať v Dolnom Rakúsku, kde objem mincí Diocletiana predstavuje len 5,17%. Tento „nezáujem“ o stredné Podunajsko je charakteristické pre celé obdobie prvých tetrarchov, teda približne pre obdobie medzi rokmi 280 až 310.²⁹

Až obdobie dynastie Constantina I. v 1. polovici 4. stor. predstavuje novú vlnu prílevu mincí do stredného Podunajska. To zrejme reflektuje obdobie sociálno-ekonomickej stability na oboch stranách *limitu*.³⁰ V tomto období je možné sledovať dve veľké vlny prílevu mincí v barbariku. Ide o obdobie vlády Constantina I. a Constantia II.

Prvá vlna prílevu rímskych mincí v 4. stor. na územie Kvádov prišla za vlády Constantina I. Obdobie jeho panovania predstavuje relatívne stabilnú politickú situáciu a ekonomický rozvoj rímskych provincií pomáhal zlepšovať obchodné vzťahy aj s odľahlejšími regiónmi.³¹ Prílev mincí za cisára Constantina I. je najzreteľnejší v oblasti Záhoria a dolného Rakúska. Štatistické výsledky objemu mincí sú porovnateľné v oboch regiónoch. Z oblasti Dolného Rakúska predstavujú mince cisára Constantina 27% a zo slovenského Záhoria 30% z celkového množstva neskorootantských mincí.³²

Na základe výsledkov štatistickej analýzy možno konštatovať, že obdobie dynastie Constantina I. a jeho synov medzi rokmi 310 až 360 predstavuje vrchol prílevu neskorootantských mincí a vzájomných rímsko-germánskych vzťahov. Intenzita rímskych mincí v priestore vojenských táborov v Carnunte a Iži sa v tomto období pozoruhodne podobá výskytu razieb v barbariku a k vrcholu prílevu mincí dochádza za Constantia II. (graf 1).³³

²⁵ Bursche 1996, 58.

²⁶ Kolníková 1986, 59.

²⁷ Bursche 2007, 35.

²⁸ Bursche 2002, 15.

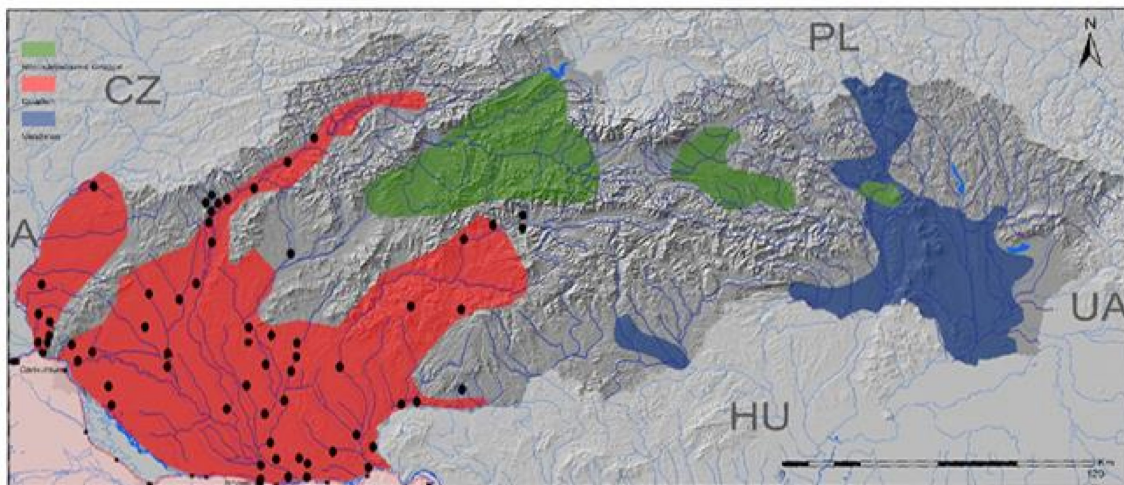
²⁹ Hrabkovský 2017, 43.

³⁰ Beljak 2006, 197.

³¹ Bursche 1996, 150.

³² Hrabkovský 2017, 43.

³³ Hrabkovský 2017, 43.

Graf 2: Výskyt jednotlivých rímskych mincí na území kvádskej ekumény (mapu zostavil autor).

Toto pokojné obdobie ukončila invázia Kvádov a Sarmatov do Panónie v r. 357.³⁴ Napriek tomu, že túto vojnu víťazne ukončil cisár Constantius II., ktorý pri uzatváraní mierovej zmluvy zvolil miernejšie podmienky pred represívnym riešením³⁵ je v príleve mincí do stredného Podunajska možné sledovať pozvoľný úpadok v porovnaní s predchádzajúcim obdobím.

Cisár Valentinianus I. bol posledným cisárom, ktorý úspešne čelil Kvádov v strednom Podunajsku.³⁶ Zároveň v tomto období je možné sledovať poslednú vlnu bronzových mincí v regióne. Podiel razieb cisára Valentiniana v priestore Dolného Rakúska a Záhoria sa vyskytuje v objeme 7%. Množstvo mincí na dolnom Považí je tiež podobné v objeme okolo 12%.³⁷

Výsledky štatistickej analýzy rímskych mincí z priestoru markomansko-kvádskej ekumény sa nápadne zhodujú s diagramom výskytu nominálov z rímskych vojenských táborov ako Carnuntum, alebo Iža (graf 2).

Zaujímavá je aj zhoda pôvodu jednotlivých mincí medzi Panóniou a stredodunajským barbarikom. Od vlády cisára Constantina I. sa v panónskej oblasti najčastejšie objavujú razby mincovní, ktoré majú pôvod v Sicii a Thessalonikách.³⁸ Podobný fenomén môžeme sledovať aj v oblasti severne od predpolia stredodunajského limitu. Možno predpokladať, že rímske mince prúdili pravidelne z Panónia cez rímske vojenské tábory do barbarika. V tomto smere určite hrali úlohu centrá ako Carnuntum a Vindobona pre oblasť dolného Pomoravia a z Brigetia cez Ižu do oblasti dolného Považia. Možno povedať, že germánska osada, ktorá sa nachádza v katastri obce Chotín asi 6 km od rímskeho tábora v Iži, hrala významnú rolu v sprostredkovaní rímskych mincí do barbarika. Z Chotína je doposiaľ evidovaných 518 neskoroantických mincí. V porovnaní s dosiaľ spracovanými nálezovými súbormi mincí z germánskeho osídlenia v predpolí severopanónskeho limitu tento počet reprezentuje ich najväčší výskyt. Mimoriadnu zásluhu na záchrane veľkého počtu rímskych mincí z tejto lokality má I. Žundálek, ktorý nálezisko v Chotíne dlhoročne sledoval a mince tu pravidelne zbieral.³⁹

Pre porovnanie F. Jedlička sa dlhoročne venoval prospekcii dolného Rakúska. Ten poskytuje rozsiahly súbor 1 164 rímskych mincí z celého regiónu. Z toho bolo určených len 232

³⁴ Amm. Marc. XVII.12. 1

³⁵ Amm. Marc. XVII.12. 21

³⁶ Amm. Marc. XXIX.6. 1

³⁷ Hrabkovský 2017, 44.

³⁸ Gázdac 2005, 502.

³⁹ Rajtár-Kolníková-Kuzmová 2017, 173-193.

neskoroantických mincí.⁴⁰ Napriek tomu, že dlhoročná prospekcia v Chotíne skresľuje proporciu mincí v porovnaní s inými sídliskami, tento neporovnateľný súbor mincí potvrdzuje osobitnú úlohu tejto germánskej osady a poukazuje na mimoriadne čulé obchodno-výmenné vzťahy tamojšieho obyvateľstva s rímsko-provinciálnym limitným prostredím. Zjavne to podmienila a ovplyvnila už samotná poloha tohto sídliska v nevelkej vzdialenosti (približne 6 km) od rímskych hraníc na Dunaji, kde v predmestí Brigetia ležal rímsky kastel v Iži.⁴¹

Záver

Na základe doterajších nálezov neskororímskych mincí v strednom Podunajsku je možné predpokladať, že Kvádi začali používať rímske mince ako prostriedok výmeny tovarov s Rimanmi a v obmedzenej miere aj medzi sebou navzájom. Svedčí o tom množstvo drobných, ojedinelých mincí, vyskytujúcich sa predovšetkým v blízkosti kvádskeho mocenského centier a v germánskych osadách, ktoré boli v priamom kontakte s rímskymi obchodníkmi a vojenskými posádkami ako Hurbanovo⁴² a Chotín⁴³. To potvrdzuje aj množstvo neskoroantických depotov, ktoré obsahujú vysoký podiel menej cenných bronzových mincí.⁴⁴

Obeh rímskych mincí v barbariku však nemožno stotožňovať s obehom mincí v Rímskej ríši. Mince sa mohli v barbarskom prostredí uplatniť ako platidlo, ale ich hodnota bola úplne závislá od politických vzťahov s Rímskou ríšou.⁴⁵

Na území Rímskej ríše mali mince plnohodnotnú obchodnú úlohu. Význam rímskych mincí sa zmenil potom ako opustili priestor ríše. Rímske mince v barbariku predstavovali osobné bohatstvo, ktorého hodnota sa menila z transakcie k transakcii.⁴⁶ Neexistovali žiadne štandardizované ceny tovarov, ktoré sú charakteristické pre rozvinuté štátne útvary. Kvádska nobilita nemohla ručiť za hodnotu mincí, pretože Germáni samotní nikdy nerazili vlastné mince. Napriek tomu, že kvádska spoločnosť bola silne hierarchizovaná ako to spomína Ammianus Marcellinus,⁴⁷ nedosiahli požadovanú sociálno-ekonomickú organizáciu, ktorá by mohla ručiť za hodnotu tovaru.

Je len málo pravdepodobné, že rímske nominály nižšej hodnoty slúžili ako zdroj suroviny na pretavenie. Rímske bronzové mince boli vstupenkou pre Germánov na rímske trhy a ich pretavením by ich znehodnotili. Obrovské množstvo menej cenného obeživa svedčí o komerčnej úlohe týchto mincí s Rimanmi. Slúžili ako prostriedok výmeny za rímsky tovar. Medzi samotnými Germánmi predstavovali hodnotu, ktorá ale nebola pevne stanovená. Ich približnú hodnotu museli poznať, ale tá sa líšila v rôznych obdobiach v závislosti od politickej situácie s ríšou. Negatívne politické vzťahy mohli obmedziť prílev mincí, čím by ovplyvnili hodnotu rímskych razieb. Preto sa rímske mince mohli používať ako obeživo medzi Kvádmi len v období stabilného a pravidelného prílevu mincí do barbarika. Takúto stabilitu je možné sledovať v období dynastie Constantina I. a za vlády Valentiniana I. V období po vláde cisára Valentiniana I. možno predpokladať úplný kolaps monetárnej výmeny tovarov.

Využívanie rímskych mincí ako formy obeživa v kvádskej spoločnosti bolo zrejme krátkou epizódou v pokojnom období dynastie Constantina I. a za vlády Valentiniana I. Tento proces využívania mincí Kvádmi bol zrejme prerušený prichádzajúcim obdobím sťahovania národov.

Kvádi sa vrátili k staršej jednoduchej výmennej forme ekonomiky a proces zavádzania mincí nikdy nedokončili a vlastné mince nikdy nerazili. Kvádi nedosiahli požadovanú sociálno-ekonomickú úroveň a tento fenomén je rozhodujúcim rozlišovacím faktorom medzi barbarskými kmeňovými spoločnosťami neskorej antiky a prvými germánskymi včasnostredovekými štátnymi útvarmi.

⁴⁰ Jedlička 2004, 72.

⁴¹ Rajtár-Kolníková-Kuzmová 2017, 173-193.

⁴² Kolníková 2002, 84-85.

⁴³ Rajtár-Kolníková-Kuzmová 2017, 173-193.

⁴⁴ Bursche 1996, 158.

⁴⁵ Bursche 1996, 156.

⁴⁶ Bursche 1996, 160.

⁴⁷ Amm. Marc. XVII.12.21

Bibliografia

Bouzek, J. - Ondřejová, I. (1990). „Treti Zóna“ mezi Římem a Barbarikem při Noricko-Pannonském Limitu. Praha: *Archeologické Rozhledy* vol. 42. pp. 22-35. ISSN: 0323-1267.

Bursche, A. (1996). Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic Evidence. Berlin: Gebr. Mann. ISBN 3-7861-1923-6.

Bursche, A. (2002). Circulation of roman coinage in northern Europe in late antiquity. *Histoire & mesure* vol. 18, pp. 2-16. ISSN: 0982-1783.

Bursche, A. (2007). Inflation and influx of Roman coins into barbaricum. Padova: I ritrovamenti monetali e i processi inflativi nel mondo antico e medievale. Atti del IV Congresso internazionale di numismatica e di storia monetaria, vol. 4, pp. 54-62. ISBN: 9788860580870.

Elschek, K. - Kolníková, E. (2016). Laténske a rímske mince zo Zohora na západnom Slovensku. Príspevok k problematike laténskeho a germánskeho osídlenia Pomoravia. Praha: *Numismatický sborník*, vol. 28-2, pp. 171-204. ISBN: 9788070074657.

Gäzdac, C. (2005). Monetary Circulation in Pannonia Superior — The Territories of Carnuntum and Vindobona — From Trajan to Constantine I (AD 98–337). Wien: „Eine ganz normale Inschrift“... und Ähnliches zum Geburtstag von Ekkehard Weber. vol. 16, pp. 489 – 506.

Genser, K. (1986). Der österreichische Donaulimes in der Römerzeit. Wien: *Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*. pp. 814 . ISBN: 3700107838.

Hajnalová M. - Varsik V. (2010). Kvádske roľníctvo na Slovensku z pohľadu archeológie a archeobotaniky. Nitra: J. Beljak - G. Březinová - V. Varsik (ed.) *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídľiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. pp. 181-224. ISBN: 978-80-89315-24-6.

Hrabkovský, M. (2017). Rímsko-germánske vzťahy v 4. stor. po Kr. vo svetle vybraných archeologických nálezov (diplomová práca). Trnava: Katedra klasickej archeológie TT FF.

Hrnčiarik, E.- Horňák, M. (2018). Neskoroantický dvorec v Podunajských Biskupiciach. Bratislava: *Dunajský limes a dokaz rímskej antiky na ľavom brehu Dunaja*, pp. 130-137. ISBN 978-80-99911-00-1.

Jedlička, F. – Allerbeuer, S. (2004). Ein Stück Bernsteinstraße im nordöstlichen Weinviertel: Ur- und frühgeschichtliche Streufunde als Beitrag zur Siedlungsgeschichte Niederösterreichs. Wien. ISBN: 9783896465436.

Kolník, T. (1957). Výskum rímskej stanice v Milanovciach pri Šuranoch v roku 1956. Praha: *Archeologické rozhledy*, vol. 9, pp. 816-827. ISSN: 0323-1267.

Kolník, T. (1959). Ausgrabungen auf der römischen Station in Milanovce in den Jahren 1956-1957. Bratislava: *Limes Romanus Konferenz Nitra*, pp. 27-48.

Kolník T. (1971). Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. Nitra: *Slovenská archeológia* vol. 19, pp. 499-458.

Kolník, T. (1986). Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonisches Limesvorlandes. Praha: *Archeologické rozhledy*, vol. 28, pp. 411-434. ISSN: 0323-1267.

Kolníková, E. (1972). K interpretácii nálezov rímskych mincí na Slovensku. Bratislava: *Slovenská numizmatika*, vol. 2, pp. 7–114.

Kolníková, E. (1986). Kritický rozbor a klasifikácia nálezov rímskych mincí na Slovensku. Bratislava: *Slovenská numizmatika* vol. 9, pp. 59-99.

Kolníková, E. (2002). Rímske olovené plomby a tovarová etiketa z Hurbanova. Nitra: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2001*. pp. 84-85. ISBN: 80-88709-59-8.

Kolníková, E. – Pieta, K. (2009). Spätromische und völkerwanderungszeitliche Münzhorte und andere Münzfunde im nördlichen Karpatenbecken. Kraków: *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th Century*, vol. 19, pp. 117-132. ISBN: 9788376760087.

Ondrouch, V. (1964). Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.

Pitts, L.F. (1989). Relations between Rome and the German „Kings“ in the Middle Danube in the first to Fourth Centuries A.D. *The Journal of Roman Studies*, vol. 79, pp. 45-58. ISBN 00754358.

Plachá, V. – Pieta, K. (1986). Römerzeitliche besiedlung von Bratislava-Devín. Praha: *Archeologické rozhledy* vol. 38, pp. 339-357. ISSN: 0323-1267.

Pochitonov, E. (1955). Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: E. Nohejlová-Prátová (ed): *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. pp. 87-206.

Rajtár, J. – Kolníková, E. –Kuzmová K. (2017). K osídlení Chotína v dobe rímskej. Nitra: *Studia Historica Nitriensia 2017/Supplementum – Sedem decénií Petra Romsauera*. pp.173–193. ISSN: 1338-7219.

Schiendlerová, P. (2016). Depoty doby rímskej z oblasti stredoeurópskeho barbarika (diplomová práca). Brno: Ústav archeologie a muzeologie Archeologie MU FF.

Švaňa, K. (2010). Germánska na kruhu točená keramika z kvádskeho pohrebiska juhozápadného Slovenska. Nitra: J. Beljak - G. Březinová - V. Varsik (ed.) *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliškové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. pp. 489-500. ISBN: 978-80-89315-24-6.

Turčan, V. (2012). Ein Baukomplex aus der Romischen Kaiserzeit in Stupava. Nitra: G. Březinová – V. Varsik (ed.): *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. pp. 419-427. ISBN: 978-80-89315-42-0.

Varsik, V. (2015). Neskoroantické panské sídlo v Cíferi-Páci. Rímske a germánske elementy v architektúre sídla. Łódź- Wieluń: L. Tyszler – E. Droberjar (ed.): *Archeológia barbarov 2014. Integration processes of the Central European Barbaricum Poland – Bohemia – Moravia – Slovakia*. pp. 139-151. ISBN: 978-83-944066-0-8.

Antické pramene

Ammianus Marcellinus: *Rerum Gestarum*, preložil Rolfe, J.C. London 1935. Originálny text dostupný na www.perseus.tufts.edu

---

Mgr. Milan Hrabkovský
Katedra klasickej archeológie,
FF TU v Trnave
Hornopotočná 23,
SK-918 43 Trnava
milanhrabkovsky@gmail.com

ŽIVOTNÁ SPOKOJNOSŤ A ZMYSEL ŽIVOTA VO VYBRANÝCH DEMOGRAFICKÝCH PREMENNÝCH

Veronika KOHÚTOVÁ

Abstrakt: Životná spokojnosť predstavuje kognitívne hodnotenie života z globálneho hľadiska. Zmysel života je hodnotenie účelu a smerovania života, ktorým sa začínajú po prvýkrát zaoberať mladí ľudia v období dospievania. Cieľom výskumu bolo identifikovať rozdiely v úrovni životnej spokojnosti a zmysluplnosti života podľa spôsobu bývania, študijných a pracovných povinností a partnerského stavu. Vo výskume sme využili dotazníky Škála spokojnosti so životom [SWLS, Satisfaction with life scale, Diener et al., 1985] a Dotazník zmyslu života [MLQ- Meaning in life questionnaire, Steger et al., 2007], obsahujúca škály prítomnosti a hľadanie zmyslu života. Výsledky naznačujú, že existuje rozdiel v úrovni životnej spokojnosti podľa spôsobu bývania. Rozdiel v úrovni prítomnosti zmyslu života existuje podľa spôsobu bývania a slabšie podľa typu romantického vzťahu. Zistené rozdiely v životnej spokojnosti a životnej zmysluplnosti sú len zanedbateľné.

Kľúčové slová: životná spokojnosť; životná zmysluplnosť; adolescenti; vynárajúci sa dospelí

Abstract: Satisfaction with life is considered as a cognitive evaluation of life in global point of view. Meaning in life is an evaluation of purpose and direction of life. Young people start to deal with these topics for the first time in adolescence. The aim of this study is to identify differences in the level of satisfaction in life and life meaningfulness according to the way of living, study and work responsibilities and partner relationship. Questionnaires used in this study: Satisfaction with life scale (Diener et al., 1985) and Meaning in life questionnaire (Steger et al., 2007), containing scales presence and search for meaning in life. Results suggest that there is a difference in level of satisfaction in life according to the way of living. The difference in level of presence of meaning in life exists according to the way of living and a weak difference exists according to the type of romantic relationship. The differences in satisfaction in life and life meaningfulness are only small in size and found differences in satisfaction with life and life meaningfulness are negligible.

Keywords: satisfaction with life; life meaningfulness; adolescents; emerging adults.

Teoretické vymedzenie

Zmysel života je podľa Frankla (1994) potreba, ktorá „tkvie v človeku najhlbšie, potreba nájsť vo svojom živote,..., alebo v každej situácii zmysel – oddať sa mu a naplniť ho.“ (s.166). Zmysel je možné naplniť prostredníctvom zážitkových, tvorivých a postojoyých hodnôt (ibid.). Reker a Wong (1998) chápu zmysel života ako poznanie životného smerovania, súvislosti a účelu existencie jednotlivca, dosiahnutie hodnotných cieľov a vnímanie ich naplnenia. Podľa Stegera a kolegov (2008) môžeme na zmysel života nazerať z 2-dimenzionálneho pohľadu – prítomnosti a hľadanie zmyslu života. Obe dimenzie sa navzájom nevyučujú, naopak predstavujú prepojené časti jednotného zmyslu života. Jednotlivec, u ktorého je zmysel života prítomný, môže vnímať dôvod žitia a určité smerovanie v živote. V jednotlivých oblastiach života môže napriek tomu hľadať niečo, prostredníctvom čoho úroveň svojho zmyslu života zvýši.

Oblasťami dôležitými pre zmysel života sa zaoberal Wong (1998). Na základe výskumu vymedzil deväť kategórií dôležitých pre nájdenie zmyslu života – úspech, náboženstvo, vzťahy, naplnenie, rešpekt, sebadôvera, integrácia seba, sebatranscendencia a sebaakceptácia. Zdrojmi zmyslu života sa zaoberali aj Westerhof, Bohmeier a Vatenkomp (2004), podľa ktorých nájdenie zmyslu života závisí od osobnosti, medziludských vzťahov, fyzickej integrity (zdravie, vzhľad), aktivít (práca, záujmové aktivity) a naplnenia materiálnych potrieb.

Prvá životná etapa, v ktorej prebieha zameranie sa na zmysel života je adolescencia, kedy sa prebúdzajú záujem o hľadanie vlastných presvedčení, názorov, účelu a smerovania života (Damon, Menon, Bronk, 2003). Najdôležitejšími oblasťami pre zmysel života sú počas strednej a vysokej školy najmä zaobchádzanie s druhými, náboženstvo a výkon, no ostatné oblasti Wongovho profilu zmyslu života sú, podľa výskumu Lajčiakovej (2012), podobne vysoko dôležité.

Well-being môže byť v psychológii chápaný z pohľadu hedonistickej koncepcie ako šťastie alebo potešenie a z pohľadu eudaimonickej koncepcie ako naplnenosť života (Ryan, Deci, 2001). Spokojnosť so životom predstavuje kognitívny komponent hedonistického-subjektívneho well-beingu. Spokojnosť so životom je túžba zmeniť život alebo naopak spokojnosť s aktuálnym životom, minulosťou, budúcnosťou či spokojnosť s pohľadom na život v rôznych oblastiach života, ako je práca, rodina, zdravie, financie, pomoc či sociálne okolie (Diener et al., 1999). Subjektívny well-being je považovaný za relatívne stály konštrukt. Úroveň well-beingu sa vplyvom udalostí môže zmeniť, no časom sa vráti na pôvodnú úroveň (Quvedo, Abella, 2011). Napriek relatívnej stálosti sa podľa výskumov zdá, že subjektívny well-being vekom stúpa (Ryan, Deci, 2001), čo môže súvisieť so získavaním nových skúseností, schopností a zručností dôležitých pre zvládnutie náročných životných situácií (Caprara et al., 2006).

Obdobie adolescencie je charakteristické potrebou naplniť mnohé vývinové úlohy, zvládnuť životné tranzície a postupne prijať dospelé sociálne role. Hoci v minulosti boli dospelé role prijímané a vývinové úlohy naplňané na konci daného obdobia alebo na začiatku mladej dospelosti, v súčasnosti sa prechod do dospelosti značne skomplikoval. Mladí ľudia prijímajú dospelé role až v neskoršom období (Piotrowski, Bzezinska, Lyuckx, 2018). Mnohé vývinové úlohy obdobia adolescencie pokračujú aj v období vynárajúcej sa dospelosti (18-25/29 rokov) (Arnett, 2000). Medzi oblasti vývinových úloh môžeme zaradiť naplnenie medziľudských vzťahov, osamostatnenie sa, získanie emocionálnej a názorovej autonómie, vytváranie kariéry, poznanie a prijatie seba či získanie schopnosti zodpovednosti a starostlivosti (napr. Millar, Patterson, Desille, 2010; Arnett, 2001; Shanahan et al., 2011). Úspešné naplnenie vývinových úloh môže súvisieť s úrovňou well-beingu a spokojnosťou so životom, pričom ako najdôležitejšie oblasti sa zdajú byť najmä úspešné zvládnutie kariéry a romantických vzťahov (Schulenberg, Sameroff, Cicchetti, 2004).

Cieľom nášho výskumu je zistiť, či naplnenie vybraných vývinových úloh môže ovplyvniť rozdiel v úrovni spokojnosti so životom a zmyslu života. Špecificky sme sa zamerali na oblasti bývania, romantických vzťahov a štúdia vs. kariéry, ktoré sme zisťovali prostredníctvom demografických charakteristik. Dané oblasti sme vybrali z dôvodu, že osamostatnenie sa od rodičov, vytvorenie romantického vzťahu a vytváranie kariéry sú dôležitými medzníkmi v období adolescencie a vynárajúcej sa dospelosti a zaujímalo nás, či na základe týchto demografických existujú rozdiely v spokojnosti so životom a zmysle života.

Metódy

Štúdia bola zameraná na adolescentov a vynárajúcich sa dospelých od 15 do 30 rokov. Výskum bol uskutočnený online dotazníkovou formou. Výskumný súbor pozostával z 418 respondentov, z toho 277 žien (66,3%) a 141 mužov (33,7%), s priemerným vekom 20,86 roka (SD=3,75). Respondenti pochádzali zo žilinského (29,9%), banskobystričského (20,1%), trnavského (15,3%), trencianskeho (9,6%), bratislavského (8,9%), prešovského (5,3%) a košického (2,2%) kraja. Zo všetkých respondentov býva 48,1% s rodičmi, 27% na internáte s víkendovými návratmi domov, 4,8% na internáte alebo podnájme s návratmi domov na sviatky alebo počas leta, 7,9% býva v podnájme a domov chodí len na návštevy a 12% respondentov býva vo vlastnej domácnosti. 50,7% respondentov je slobodných, 7,4% má krátkodobý nezáväzný vzťah, 33,3% má dlhodobý vzťah, 3,1% je zasnúbených a 5,5% žije v manželstve. Z respondentov má len školské povinnosti 27,78%, študuje a zároveň aj pracuje 59,18% a 13,04% respondentov je čisto pracujúcich.

Vo výskume boli využité metodiky na identifikovanie spokojnosti so životom a zmyslom života. Demografické otázky boli zamerané na zistenie veku, pohlavia, kraja, podmienok bývania a súčasny romantický stav.

Škála spokojnosti so životom [Satisfaction with Life Scale, SWLS, Diener et al., 1985] je krátky 5-položkový dotazník zachytávajúci celkové kognitívne hodnotenie spokojnosti so životom. Položky sú hodnotené na 7-bodovej Likertovej škále, pričom 1= veľmi nesúhlasím, po 7= veľmi súhlasím.

Dotazník zmyslu života [Meaning in life questionnaire, MLQ, Steger, Frazier, Oishi, Kaler, 2006] je 10-položkový dotazník zachytávajúci prítomnosť a hľadanie zmyslu života, každé na 5 položkách. Položky sú hodnotené na 7-bodovej Likertovej škále od rozhodne nepravda po rozhodne pravda.

Výsledky

S cieľom zistiť rozdiely v úrovni prítomnosti a hľadania zmyslu života a spokojnosti so životom podľa spôsobu/podmienok bývania, sme uskutočnili porovnanie medzi skupinami tých, ktorí bývajú s rodičmi; tých, ktorí bývajú na internáte a na víkend sa vracajú domov; tých, ktorí bývajú na internáte/v prenájme a občasne sa vracajú domov; a tých, ktorí bývajú vo vlastnej domácnosti. Využitím Kruskal-Wallisovho U-testu pre viaceré nezávislé premenné sme zistili významné rozdiely v prítomnosti zmyslu života ($K-W=13,22$; $p=0,004$) a spokojnosti so životom ($K-W=12,98$; $p=0,005$). Na určenie rozdielov medzi jednotlivými skupinami sme využili U-test pre 2 nezávislé premenné. Pri prítomnosti zmyslu života sme zistili významné malé rozdiely medzi skupinami tých, ktorí bývali s rodičmi a tých, ktorí bývali vo vlastnej domácnosti ($U=3409$; $Z=-3,52$; $p<0,01$; $r=-0,22$), a medzi skupinami tých, ktorí bývali na internáte a domov sa vracali na víkend a tými, ktorí bývali vo vlastnej domácnosti ($U=1999,5$; $Z=-2,98$; $p=0,003$; $r=-0,23$). Pri spokojnosti so životom sme zistili významné malé rozdiely medzi skupinou, ktorí bývali vo vlastnej domácnosti a tými, ktorí bývali s rodičmi ($U=3465,5$; $Z=-3,40$; $p=0,001$; $r=-0,21$); tými, ktorí bývali na internáte a na víkend sa vracali domov ($U=1932$; $Z=-3,22$; $p=0,001$; $r=0,25$); a tými, ktorí bývali na internáte/v prenájme s občasnými návštevami doma ($U=892,5$; $Z=-2,73$; $p=0,006$; $r=-0,27$). Konkrétne hodnoty uvádzame v Tabuľke 1.

Tabuľka 1 Deskriptívna štatistika Spokojnosti so životom a Zmyslu života podľa spôsobu bývania

	Bývanie s rodičmi (N=201)		Bývanie internát - víkend doma (N=113)		Bývanie internát/podnájom - občasné návštevy (N=53)		Vlastná domácnosť (N=50)	
	M (SD)	Medián (IQR)	M (SD)	Medián (IQR)	M (SD)	Medián (IQR)	M (SD)	Medián (IQR)
Spokojnosť so životom	22,34 (6,25)	24 (9)	22,27 (6,13)	23 (9)	22,27 (6,26)	24 (9)	25,36 (5,87)	26,5 (8)
Prítomnosť zmyslu života	23,49 (6,81)	24 (11)	23,73 (7,06)	25 (12)	24,81 (7,44)	26 (12)	26,88 (7,06)	29,5 (8)
Hľadanie zmyslu života	25,66 (6,06)	27 (9)	26,55 (5,10)	27 (7)	26,44 (4,65)	27 (7)	25,36 (6,24)	26 (10)

Poznámka. IQR - Medzikvartilové rozpätie

Cieľom bolo tiež zistiť rozdiely v úrovni prítomnosti a hľadania zmyslu života a spokojnosti so životom podľa typu romantického vzťahu. Vzhľadom na nedostatočný počet respondentov v niektorých skupinách, sme navzájom porovnávali len skupiny slobodných a tých v dlhodobom romantickom vzťahu. Zanedbateľné až malé rozdiely medzi skupinami sme zistili v prítomnosti zmyslu života ($U=12,87$; $Z=-2,85$; $p=0,004$; $r=-0,15$) a v spokojnosti so životom ($U=12544$; $Z=-2,26$; $p=0,024$; $r=-0,12$). Konkrétne hodnoty uvádzame v Tabuľke 2.

Tabuľka 2 Deskriptívna štatistika Spokojnosti so životom a Zmyslu života podľa typu romantického vzťahu

	Slobodní (N=212)		V dlhodobom romantickom vzťahu (N=139)	
	M (SD)	Medián (IQR)	M (SD)	Medián (IQR)
Spokojnosť so životom	21,89 (6,47)	23 (10)	23,63 (5,53)	24 (8)
Prítomnosť zmyslu života	22,99 (7,35)	23 (11)	25,24 (6,66)	26 (11)
Hľadanie zmyslu života	26,26 (5,78)	27 (7)	25,7 (5,33)	26 (8)

Poznámka. IQR - Medzikvartilové rozpätie

Rozdiely v úrovni zmyslu života a spokojnosti so životom boli zisťované aj podľa toho, či respondenti len študujú; študujú a popri tom majú krátkodobé brigády; študujú a popri tom majú dlhodobé brigády alebo prácu; alebo len pracujú. Použitím Kruskal-Wallisovho testu pre viaceré nezávislé premenné sme zistili významný rozdiel len v úrovni prítomnosti zmyslu života. Konkrétne rozdiely medzi jednotlivými skupinami sme zisťovali prostredníctvom U-testu pre 2 nezávislé premenné. Malé rozdiely sme zistili medzi tými, ktorí len pracujú a tými, v porovnaní s tými, ktorí len študujú ($U=2249$; $Z=-2,89$; $p=0,004$; $r=-0,222$) a tými, ktorí študujú a majú len príležitostné brigády ($U=2722,5$; $Z=-2,78$; $p=0,005$; $r=-0,202$). Zanedbateľný až malý rozdiel bol zistený medzi skupinami tých, ktorí len pracujú a tými, ktorí študujú a popri tom majú dlhodobú brigádu alebo prácu ($U=2358,5$; $Z=-2,06$; $p=0,039$; $r=-0,161$). Konkrétne hodnoty uvádzame v Tabuľke 3.

Tabuľka 3 Deskriptívna štatistika Spokojnosti so životom a Zmyslu života podľa zamerania sa na štúdium/prácu

	Len štúdium (N=115)		Štúdium a príležitostné brigády (N=136)		Štúdium a dlhodobá brigáda/práca (N=109)		Len práca (N=54)	
	M (SD)	Medián (Int.QR)	M (SD)	Medián (Int.QR)	M (SD)	Medián (Int.QR)	M (SD)	Medián (Int.QR)
Spokojnosť so životom	22,44 (6,13)	23 (8)	22,5 (5,69)	23 (7)	22,5 (6,86)	24 (12)	24,06 (6,33)	25 (10)
Prítomnosť zmyslu života	23,3 (7,12)	24(10)	23,71 (6,93)	25 (10)	24,48 (7,01)	26 (11)	26,63 (6,68)	29 (10)
Hľadanie zmyslu života	25,82 (5,51)	26,5 (9)	25,45 (5,53)	26 (8)	26,6 (5,89)	27 (5)	26,28 (5,76)	27 (7)

Poznámka. Int.QR - Medzikvartilové rozpätie

Diskusia

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť, či existujú rozdiely v úrovni zmyslu života a spokojnosti so životom v porovnaní podľa spôsobu bývania, romantického vzťahu a študijných verzus pracovných povinností.

Pri spokojnosti so životom sme zistili malé rozdiely podľa spôsobu bývania. Vyššiu úroveň zmyslu života sme identifikovali u jednotlivcov, ktorí bývali vo vlastnej domácnosti v porovnaní s tými, ktorí bývajú s rodičmi, alebo na internáte, či prenájme či už s častými, alebo občasnými návštevami doma. Získanie vlastného bývania súvisí so získaním určitej autonómie a nezávislosti od rodičov. Osamostatnenie sa od rodičov a vytvorenie si vlastného bývania, pri ktorom nie sú závislí od rodičov, predstavuje naplnenie jednej z vývinových úloh a presťahovanie sa do vlastnej domácnosti môže byť považované za dôležitú tranzíciu. Úspešné osamostatnenie tak môže podporiť zvýšenie úrovne spokojnosti so životom, čo podporuje tvrdenie (Pinquart, Selberstein, Weisner, 2004), že naplnenie vývinových úloh zvyšuje well-being. Zistené rozdiely boli síce významné, no len malé. Môžeme teda predpokladať, že rozdiely v spokojnosti so životom môžu byť spôsobené zároveň aj inými oblasťami.

Zanedbateľne až málo vyššiu úroveň zmyslu života sme zistili u jednotlivcov v dlhodobom vzťahu v porovnaní so slobodnými jednotlivcami. Romantické vzťahy sa v období adolescencie a vynárajúcej sa dospelosti stávajú dôležitejšie a najmä ku koncu obdobia vynárajúcej sa dospelosti snaha jednotlivcov smeruje k vytvoreniu dlhodobých stabilných romantických vzťahov (Mayselles, Keren, 2014) Naplnenie vývinovej úlohy v romantických vzťahoch sa zdá byť pre spokojnosť so životom dôležitou oblasťou (Schulenberg, Sameroff, Cicchetti, 2004). Zistené veľmi malé rozdiely však môžu naznačovať, že pri spokojnosti so životom nie je dôležitá len samotná prítomnosť a neprítomnosť vzťahu, ale tiež kvalita, či dĺžka tohto vzťahu.

Podobne, ako romantický vzťah, sa zdá byť pre spokojnosť so životom dôležité úspešné naplnenie vývinovej úlohy kariéra (Schulenberg, Sameroff, Cicchetti, 2004). V našom výskume sme však nezistili rozdiel medzi tými, ktorí študujú, študujú spolu s prácou alebo len pracujú. Predpokladáme, že nezistený rozdiel môže súvisieť s tým, že počas štúdia aj počas práce sa môžu vyskytnúť ťažkosti, ktoré môžu súvisieť so spokojnosťou so životom. Zároveň, samotná skutočnosť, že jednotliviec pracuje nezaručuje, že je s typom práce spokojný a neuvažuje nad zmenou. Samotné nájdenie práce preto nemusí byť dôvodom rozdielov v spokojnosti so životom.

V úrovni prítomnosti zmyslu života sme identifikovali rozdiel podľa spôsobu bývania, pričom jednotlivci, ktorí bývajú vo vlastnej domácnosti mali vyššiu úroveň prítomnosti zmyslu života v porovnaní s tými, ktorí bývajú s rodičmi, alebo na internáte, či prenájme. Zabezpečenie vlastného bývania môže pre jednotlivca predstavovať naplnenie určitej materiálnej potreby a istoty, čo podľa Westerhofa, Bohlmeiera a Vetenkompfa (2004) predstavuje dôležitú oblasť pre nájdenie zmyslu života. Nami zistené rozdiely sú však len malé, a tak predpokladáme, že rozdiel v prítomnosti zmyslu života nezávisí len v jednej oblasti, a jednotlivci svoj zmysel života nachádzajú v mnohých oblastiach, pričom jednotlivé oblasti môžu byť rôzne dôležité.

Hoci vzťahy sa rovnako zdajú byť dôležitou oblasťou pre zmysel života (Wong, 1998; Westerhof, Bohlmeier, Vetenkompf (2004), nami zistený rozdiel medzi jednotlivcami v dlhodobom vzťahu a slobodnými bol len zanedbateľný až malý. Hoci jednotlivci v dlhodobom vzťahu mali o niečo vyššiu úroveň prítomnosti zmyslu života, predpokladáme, že rozdiel nezávisí len od prítomnosti a neprítomnosti vzťahu, ale tiež od jeho kvality, podobne ako v prípade spokojnosti so životom.

Rozdiely v prítomnosti zmyslu života sme zistili aj v prípade študijných a pracovných povinností. Zistili sme, že významne vyššiu úroveň prítomnosti zmyslu života majú tí, ktorí len pracujú, v porovnaní s tými, ktorí len študujú, alebo popri štúdiu pracujú. Zdá sa, že pracovný život a s tým spojené povinnosti predstavujú dôležitú oblasť pre zmysel života (Westerhoff, Bohlmeier, Vetenkompf, 2004; Wong, 1998). Zároveň môžu byť jednotlivci v práci úspešní, podávať dobrý výkon a získať úspech, ktorí je podľa Lajčiakovej (2012) pre zmysel života mladých ľudí najdôležitejší. Zistené malé rozdiely môžu súvisieť s tým, že samotná prítomnosť práce nezaručuje úspech a konkrétna práca pre niektorých jednotlivcov nemusí byť naplňajúca a môže byť len spôsobom získania finančného zabezpečenia.

Pri hľadaní zmyslu života sa v našom výskume nepodarilo identifikovať rozdiely. Dôvodom môže byť, že hľadanie zmyslu života môže prebiehať v mnohých oblastiach, a zatiaľ čo pri naplnení niektorých oblastí, napríklad nami skúmané bývanie, romantický vzťah či práca, môžu nájsť zmysel života, automaticky to nemusí znamenať pokles v hľadaní zmyslu života (Steger, et al., 2008). Naopak, hľadanie zmyslu života môže naďalej prebiehať a zmysel života môže byť hľadaní a nachádzaní v mnohých iných oblastiach života.

Výsledky výskumu sú limitované nedostatočným počtom respondentov v niektorých kategóriách, kvôli ktorým sme nemohli urobiť detailnejšie porovnanie, napríklad pri romantických vzťahoch, kde by sme mohli porovnať tiež skupiny zasnúbených, či jednotlivcov v manželskom zväzku. Pre hlbšie pochopenie našich výsledkov by bolo potrebné uskutočniť následný detailnejší výskum.

Záver

V spokojnosti so životom sme zistili vyššiu úroveň u jednotlivcov, ktorí bývali vo vlastnej domácnosti a mali dlhodobý vzťah. Prítomnosť zmyslu života bola o niečo vyššia u tých, ktorí bývali vo vlastnej domácnosti, v dlhodobom vzťahu a mali len pracovné povinnosti, zatiaľ čo pri hľadaní zmyslu života sme nezistili žiadne rozdiely. Zdá sa, že naplnenie vývinových úloh môže mať čiastočný vplyv na rozdiel v prítomnosti zmyslu života a spokojnosti so životom.

Použitá literatúra

Arnett, J.J. (2000). Emerging Adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, vol.55, no. 5, pp. 469-480. ISSN 0003-066X.

Caprara, G.V. - Steca, P. - Gerbino, M. - Pacielloi, M. - Vecchio, G.M. (2006). Looking for adolescents' well-being: Self-efficacy beliefs as determinants of positive thinking and happiness. *Epidemiologia e psichiatria sociale*, vol. 15, no.1, pp. 30-43. ISSN 2059-6332.

Damon, W. – Menon, J. – Bronk, K.C. (2003). The development of purpose during adolescence. *Applied developmental science*, vol.7, no. 3, pp. 119-128, ISSN 1088-8691.

Diener, E.- Emmons, R.A.- Larsen, R.J. - Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, vol. 49, no.1, pp. 71-75. ISSN 1532-7752.

Diener, E. - Suh, E.M. - Lucas, R.E. - Smith, H.L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological bulletin*, vol. 125, no. 2, pp. 276-302. ISSN 0033-2909.

Frankl, V.E. (1994). *Vůle k zmyslu: Vybrané prednášky o logoterapii*. Brno: Cesta. 212s. ISBN 80-85139-29-2.

Lajčiaková, P. (2012). Analýza profilu osobného zmyslu života adolescentov. *Sociálne a politické analýzy*, roč. 6, č.1, str. 90-104, ISSN 1337-5555.

Mayseless, O. - Keren, E. (2014). Finding a meaningful life as a developmental task in emerging adulthood: The domains of love and work across cultures. *Emerging Adulthood*, vol. 2, no. 1, pp. 63-73. ISSN 2167-6984.

Millar, B. - Patterson, P. - Desille, N. (2010). Emerging adulthood and cancer: how unmet needs vary with time-since-treatment. *Palliative and support care*, vol. 8, no.2, pp.151-158. ISSN 1478-9523.

Piotrowski, K.- Bzezińska, A. I.- Luyckx, K. (2018). Adult roles as predictors of adult identity and identity commitment in Polish emerging adults: Psychosocial maturity as an intervening variable. *Current psychology*. doi.org/10.1007/s12144-018-9903-x. [online], [citované 25.3.2019]. Dostupné na internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-018-9903-x>.

Quevedo, R.J.M. - Abella, M.C. (2011). Well-being and personality. Facet-level analyses. *Personality and individual differences*, vol. 50, no 2, pp. 206-211. ISSN 0191-8869.

Pinquart, M. - Pfeiffer, J.P. (2015). Alcohol use among students with and without hearing loss. *Journal of deaf studies and deaf education*, vol. 20, no.1, pp. 82-90. ISSN 1081-4159.

Reker, G.T. – Wong, P.T.P. (1988). Agign as an individual process: Toward a theory of personal meaning. In: J.E. Birren, V.L. Bengston (Eds.) *Emergent theories of aging*. (214-246). New York: Springer. 530p. ISBN 0826-16250-9.

Ryan, R.M. - Deci, E.L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, vol. 52, pp. 141-166. ISSN 0066-4308.

Schulenberg, J.E.- Sameroff, A. J. - Cicchetti, D. (2004). The transition to adulthood as a critical juncture in the course of psychopathology and mental health. *Development and psychopathology*, vol. 16, no.4, pp. 799–806. ISSN 1469-2198.

Shanahan, M. J.- Porfeli, E. J.- Mortimer, J. T.- Erickson, L. D. (2005). Subjective age identity and the transition to adulthood: When do adolescents become adults? In R. A. Settersten, F. F. Furstenberg, R. G. Rumbaut (Eds.), *On the frontier of adulthood: Theory, research, and public policy* (pp. 225-255). Chicago, IL: University of Chicago Press. ISBN 978-0226-74890-0.

Steger, M.F. – Frazier, P. – Oishi, S. – Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, vol. 53, no.1, pp. 80-93, ISSN 1939-2168.

Steger, M.F. – Kashidan, T.B. – Sullivan, B.A. – Lorenz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of personality*, vol.76, no.2, pp. 199-228. ISBN 1497-6494.

Westerhof, G. J. - Bohlmeijer, E. - Valenkamp, M. W. (2004). In search of meaning: A reminiscence program for older persons. *Educational Gerontology*, vol. 30, no. 9, pp. 751-766. ISSN 1521-0472.

Wong, P.T.P. (1998). Implicit theories of meaningful life and the development of the personal meaning profile. In: P.T.P. Wong, P.S. Fry (Eds.) *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications* (pp. 111-140). NJ: Erlbaum. 462p. ISBN 0805825037.

INTERPRETATÍVNA FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA: AKO SA ODCHÁDZA Z DETSKÉHO DOMOVA A VSTUPUJE DO SKUTOČNÉHO ŽIVOTA

Mária ZELIK LEITNER

Abstrakt: Ľudia, ktorí strávili detstvo v Detskom domove často krát patria medzi sociálnu skupinu ohrozenú chudobou, problémami pri hľadaní zamestnania a bývania. Príčiny týchto ťažkostí sú predmetom rôznych interpretácií. Jedným z prístupov je teória vzťahovej väzby, v rámci ktorej sa interpretuje ako príčina problémov a zlyhávanií v rôznych životných oblastiach špecifické vnímanie a prežívanie vzťahov. Podľa tejto teórie sú rané skúsenosti vo vzťahu s rodičom kľúčové pre neskorší vývin vzťahov, vnímania seba samého a sebaregulácie. Cieľom nášho príspevku bolo zistiť, aké sú špecifiká dozrievania v Detskom domove a čo považuje odchovanec Detského domova za nápomocné pre neskoršie začlenenie sa do spoločnosti. Vzhľadom na subjektívne zameranie výskumu bola pre analýzu údajov zvolená metodika interpretatívna fenomenologická analýza. Prostredníctvom tejto metodiky boli zistené kľúčové témy participanta, jeho vnímanie dôležitých aspektov výchovy v Detskom domove, ale aj negatíva a prípadné problémy, ktorým musel čeliť.

Kľúčové slová: Odchovanci z Detských domovov, vzťahová väzba, interpretatívna fenomenologická analýza

Abstract: People who grew up in Foster home are social group endangered with poverty. They have problems with finding a job and accomodation. There are various interpretation what are the reasons of these difficulties. One approach of interpretation is the attachment theory, which interprets the main cause of problems and failures in various areas of life the specific percepetion of relationship and repletion of the relationship. According the theory, the early experiences in relationship with parent are crucial for the next development of other relationships, self-perception and self-regulation. The aim of our study was to find out what are the specifics of growing up in Foster home and what is helpful for integration in society from subjective point of view. Considering subjective orientation of our research we have chosen for method interpretative phenomenological analysis. Means this method was found out what are crucial topics for participant, how he is perceiving the substential aspect of education in Foster home and negative aspects and problems.

Key words: Fosterling, attachment theory, interpretative phenomenological analysis

1. Úvod

Slovenské detské domovy každoročne opúšťa približne 200 odchovancov (Vadkertiová, 2011). Patria medzi špecifickú skupinu, ktorá je ohrozená sociálnym vylúčením. Často majú problém v nájdení si zamestnania, stáleho bývania, či partnerského vzťahu. Mnohí z odchovancov sa následne dopúšťajú trestnej činnosti, pretože nedokážu splniť nároky kladené majoritnou spoločnosťou (Gjuričová in Běhounková, 2012).

Vzhľadom na závažnosť problému odchodu z Detského domova je táto téma často diskutovaná aj v odborných kruhoch. Výskum Nadácie pre deti Slovenska (in Kelčíková, 2009) identifikoval, že odchovanci Detských domovov majú najväčšie ťažkosti v nasledujúcich oblastiach: nájdenie bývania, zamestnania, získanie kvalifikácie/vzdelania, osobnostné predpoklady spracovať náhle zmeny a prípadné ťažkosti, miera slobody rozhodovania/pocit ohrozenia. Kelčíková (2009) uvádza, že hoci sú odchovanci z Detských domovov systematicky pripravovaní na odchod zo zariadenia, často krát im chýba väčšia ochota vzdelávať sa. Juhásová (2014) vo svojom výskume zistila, že aktuálna príprava na odchod z Detského domova je nedostatočná, pretože odchovanci po odchode z domova nedokážu riešiť bežné životné problémy ako napríklad hľadanie bývania, zamestnania, hospodárenie s financiami. Podobné závery priniesol aj výskum Jurovichovej (2015), ktorá odporúča väčší dôraz na samostatnosť pri príprave odchovanca.

Problémy odchovancov Detských domovov v naplňaní vývinových úloh mladšej dospelosti je možné hodnotiť z rôznych hľadísk. Zo sociálneho hľadiska môže byť problém odchovancov začleniť sa do spoločnosti spôsobený špecifickým výchovným systémom v Detskom domove. V Detských domovoch sa totiž najviac zdôrazňuje lojalita voči systému výchovy a nekladie sa požiadavka na samostatnosť (Běhounková, 2012). Na rozdiel od detí, ktoré vyrastajú vo fungujúcich rodinách a na osamostatnenie sa pripravujú priebežne a postupne, odchovanci Detských domovov musia opustiť inštitúciu po dovŕšení 18. roku života. Často krát absentuje dôkladnejšia príprava na osamostatnenie a vzhľadom na nedostatočné vzdelávanie odchovanci z Detských domovov nie sú adekvátne pripravení na vstup do zamestnania (Vágnerová in Juhásová, 2014).

Zo psychologického hľadiska môžu mať odchovanci z detských domovov ťažkosti v adaptácii vzhľadom na prežitú minulosť v inštitucionálnom zariadení, ktorá predstavuje zvýšené riziko psychickej deprivácie a subdeprivácie (Minarovičová, 2009). Nezriedka si so sebou prinášajú aj traumatizáciu z pôvodnej biologickej rodiny.

Vplyv ranej deprivácie a traumatizácie na neskorší vývin jednotlivca popisuje teória vzťahovej väzby. Podľa tejto teórie sa predpokladá, že deti, ktoré nemali možnosť vytvoriť si osobné a harmonické vzťahy s opatrovatelskými osobami, môžu mať problémy v oblasti sebaregulácie, či partnerských vzťahov. Tieto vplyvy môžu byť vzhľadom na rozsah deprivácie buď nezvratné, alebo reverzibilné, podľa toho, do akej miery boli v citlivej fáze vývinu dieťaťa saturované jeho potreby, najmä potreba vzťahu s opatrovatelskou osobou (Hašto, 2005).

Detstvo strávené v Detskom domove či inom rizikovom prostredí (napr. v rodine postihnutej alkoholizmom) nemusí nevyhnutne znamenať problémy v dospelosti. Významné zistenia v kontexte tohto problému priniesla longitudinálna štúdia Kauai (Werner, 2005), ktorá identifikovala viaceré protektívne faktory, prispievajúce k reziliencii detí z rizikového psychosociálneho prostredia. Medzi identifikované protektívne faktory patrili napríklad určité osobnostné vlastnosti jednotlivca (napríklad sebadôvera, vyššia miera inteligencie, vyššia ašpiračná úroveň), tzv. významní druhí v rámci širšej rodiny (napr. starí rodičia), či podpora zo strany komunity (napr. angažovaní učitelia).

Na základe uvedených poznatkov možno na záver dodať, že miera úspešnej adaptácie odchovanca po odchode z Detského domova závisí od viacerých vplyvov. Môžu to byť jeho osobnostné vlastnosti, ale aj vplyvy prostredia.

2. Výskum

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť, ako odchovanec z Detského domova interpretuje svoj životný príbeh odchodu z Detského domova, čo považuje za podporné vplyvy pri jeho osamostatnení sa a ako vysvetľuje svoj úspech.

Výber respondenta prebehol zámerným spôsobom. Za týmto účelom bola oslovená organizácia, ktorá zastrešuje odchovancov z Detského domova a prostredníctvom nej boli skontaktovaní potenciálni záujemci. Do výskumnej vzorky bol napokon zaradený jeden participant na základe nasledujúcich kritérií: stále zamestnanie, stále bývanie, stály partnerský vzťah. Tieto kritériá sme stanovili na základe predošlých výskumov typických ťažkostí, ktoré musia prekonať odchovanci z Detských domovov (Výskum nadácie pre deti Slovenska in Kelčíková, 2009).

Zber dát prebiehal v septembri 2018 formou pološtruktúrovaného rozhovoru, ktorého obsahom boli nasledujúce témy: popis detstva, vzťahy s vychovávateľmi, významné osoby v živote, proces osamostatnenia, zdroje zvládania ťažkostí, plány do budúcnosti.

Dáta boli následne analyzované formou interpretatívnej fenomenologickej analýzy.

3. Výsledky

3.1 Anamnéza

Pán X má 45 rokov. Je zamestnaný, zdá sa, že svoju profesiu si váži a má svoje zamestnanie rád. Je rozvedený, z prvého manželstva má 1 dieťa. Aktuálne žije v dlhodobom partnerskom vzťahu. Vo

voľnom čase sa angažuje a snaží sa zvyšovať povedomie o Ústavnej výchove a obhajovať spôsob výchovy, ktorý zažil Pochádza z rodiny 12 detí, on sám je najmladší. Keď mal pol roka, bol vyňatý spolu so svojimi 5 súrodencami z pôvodnej rodiny z dôvodu zanedbávania starostlivosti zo strany matky (alkoholizmus). Následne bol umiestnený do Dojčenského ústavu M. V 3 rokoch bol premiestnený do Detského domova Y, kde umiestnili taktiež jeho 5 súrodencov. V Detskom domove Y bol vychovávaný manželským párom v štýle výchovy „rodinného typu“. V 18 rokoch odišiel z Detského domova Y a nastúpil do zamestnania.

Pôsobí vyrovnané a pokojne, no zároveň energicky.

3.2 Analýza rozhovoru – významné témy

Pán X. popisuje svoj životný príbeh optimisticky, napriek tomu, že sa v jeho rozprávaní objavujú náročné situácie, interpretuje ich v pozitívnom svetle ako stimuly k rastu. Niektoré životné okolnosti interpretuje ako šťastné náhody (napr. vyrastanie v DD rodinného typu, šťastie na vychovávateľov, ...) Prekonané ťažkosti vníma ako svoje „trofeje“, ktoré mu dodávajú sebadôveru.

Vychovávateľa v Detskom domove ako obyčajný rodičia

Pán X vysvetľuje svoj „úspech“ v živote tým, že jeho vychovávateľa v Detskom domove Y sa podľa neho v ničom podstatnom neodlišovali od klasickej rodiny.

„Taký synovský vzťah som viac mal na uja. Viac som na ňom lipol. Predsa len viac aktivít som mal s ním. Kde som viac pracoval, tam človek nadobudne viac ten vzťah a nejakú takú väzbu.“
„(Vychovávateľka) ...bola jak naozajská mama. Akýkoľvek problém som mal, pomohla. Či to bolo vzdelanie, nejaké zábavy... či to bol problém môj, že som sa nevedel niekam rozhodnúť. A potom od 12 rokov už aj tie vzťahové (problémy).“

„Mne veľmi toto dalo, že... oni nemuseli nás brať ako vlastné deti. Ale práve že oni nemohli mať vlastné deti, tak celú tú energiu a tú lásku dávali nám. ... Ono, v podstate tento život, ktorý mám ... s odstupom času naozaj viem povedať, že je to tým smerovaním, ako nás smerovali, aj tou láskou, aj tou väzbou a vzťahom vštepili do nás.“

Systém výchovy podobný ako v klasickej rodine

Pán X veľmi oceňuje, že vyrastal v Detskom domove rodinného typu. Systém výchovy, ktorý zažil v DD, vníma ako veľmi podobný klasickej rodine. Považuje to za veľmi dôležité pre prípravu na svoj ďalší život.

„Rozdiel medzi rodinou v DDY a klasickej rodinou nie je žiaden. Len v DDY to bolo nejaké koordinované, riadené, usmerňované, aby sa rodina nerozpadla. Lebo nie sme vševedí, aby sme vedeli na každý vrtoch dieťaťa reagovať.“

„Deti z klasickej rodiny majú jedno veľké plus. Majú rodičov, majú dom, majú strechu nad hlavou a majú jak sa hovorí, tie zadné dvierka. My sme mali zákony, ideš a ži! A tie zadné dvierka tam neexistujú. V dnešných domovoch vôbec. My sme mali aspoň tú výhodu, že tých rodičov máme. Z DDY, čo ma vychovali. Čiže je to stále na báze – viem si prísť pre radu, vedľa ma niekde usmerniť. Ale nemôžem očakávať, že tuto u mňa bývajú.“

„Ja tomuto vďačím, že ma vychovávali v takomto prostredí. Lebo ja nemám problém v kolektívach, ja nemám problém s ľuďmi a v komunikácii. Veľa z kolegov ostane vyhákaní, lebo každý nás otituloval: to sú domováci. Ale ostali aj kolegovia prekvapení, že on vie lepšie vyjednať veci... ukludniť ... ako dieťa z normálnej rodiny.“

Vzájomná podpora súrodencov

Pán X. oceňuje, že mohol vyrastať v jednej bunke s vlastnými súrodencami, s ktorými sa doteraz vzájomne podporujú.

„My sme jak také vtáčence. Vychová nás niekto a potom nás z hniezda vykopnú a už sa do toho hniezda nevrátiš. Keď niekto ostane sám, že nie je ako my sme boli 6 súrodenci, určite mu prídu tieto stavy... teraz som sám, kam ísť.“

„My to berieme ako plus (vyrastane v DD). Možnože by sme mali iný pohľad, keby sme boli rozhádzaní po celom svete alebo Slovensku a nevieme o sebe. Vtedy by sme mali iný pohľad“

„Vždy je lepšie nájsť si kamarátov a zdôveriť sa, vyriešiť problém.“

Systém výchovy – zodpovednosť a všestranný rozvoj

Pán X. oceňuje spôsob výchovy v DD. Považuje za dôležité, že systém výchovy kládol dôraz na zodpovednosť a že deti mali k dispozícii množstvo aktivít, ktoré im pomáhali budovať sebavedomie.

„Keď do 12 rokov dieťa nevidí v tej rodine, kde vyrastá, prvky zodpovednosti, nemá sa to kde naučiť. Keď som tam bol, ja som to až takto nevnímal, tieto veci, ja som to začal vnímať až keď som odišiel. A zisťoval som to v aplikácii v mojej rodine. Alebo v mojom živote. Že naozaj to malo význam tieto prvky tam dávať.“

„Tam bolo toľko aktivít... keď som bol malinký, ja som chcel byť všade. V každom krúžku, všetko som chcel vyskúšať. A to mne prinieslo do života veľa. Lebo stále som taký, že neobsedím na jednom mieste a skúšam. Uvidím, čo to dá.“

„Keď sme prišli na súťaže, mali sme teplákové súpravy a tam bol znak DD Y. A všetci hovorili: No Jéžiš, zase je tu DD Y, zas nič nevyhráme“

Šťastný osud – „dobroprajné“ authority

Z jeho prejavu sa zdá, že vníma, že zodpovední profesionálni pracovníci chceli jeho „dobro“.

„Oni vyhľadávali takéto veľké skupiny detí – súrodencov, keď sú rozhádzaní. Tak oni sa to snažili dať dokopy, aby mohli vyrastať spolu. Presne pre toto vzniklo. S tým, že DD Y bol naplnený kapacitou, tak vymysleli ešte xx priestor, len kvôli tomu, aby nás mohli dať dokopy. No a vlastne od roku X sme boli 6 súrodenci v kope.“

„Ja som vďačný, že vznikol projekt, ako DD Y. Lebo mne to nahradilo rodinu. A do dnešného dňa to beriem ako rodinu.“

Sebalútosť, nálepkovanie „domováka“

Pán X uvádza, že neúspech detí z Domovov súvisí so sebalútosťou a predsudkami spoločnosti.

„Dieťa z DD môže upadnúť do sebalútosť. Lebo keď nemá lásku rodiča a nemá ani lásku alebo aspoň väzbu s vychovávateľom.“

„Toto nálepkovanie, to je s tým, že jak to štát prezentuje pred národom. A aj samotné deti. To bude dlho trvať, aby sa napravilo meno detí z Detských domovov.“

Priebojnosť, Iniciatíva, Samostatnosť, Optimizmus

Vlastný úspech pripisuje svojej cieľavedomosti a priebojnosti. Z jeho slov je badateľná zdravá sebadôvera a optimizmus.

„Ja tak fungujem, Musím si dať ciele. Mám nejaký cieľ a nejaké vízie a snažím sa dostať k nim.“

„Ja myslím, že túto priebojnosť som dostal od uja. My sme ich vnímali ako rodičov, keď som videl, ako dosahovali ciele. A druhá priebojnosť bola taká súťaživosť.“

„Keby som nebol pribojný, keby som nebol optimista... tak tie ciele asi nedosiahnem. Lebo pri prvom sklamaní... ja by som to bral ako obrovské sklamanie a možno to bolo také zakopnutie... Viem, že tie ciele som dosiahol.“

4. Diskusia

Hoci výsledky nášho výskumu nemožno zovšeobecňovať, vzhľadom na malú výskumnú vzorku, možno konštatovať, že neprotirečia doterajším výskumom reziliencie. Podobne ako vyššie spomínané štúdie (Werner, 2005) aj v našom výskume sa objavujú ako dôležité podporné vplyvy významní druhí (vychovávateľa v Detskom domove rodinného typu), osobnostné vlastnosti (pribojnosť) či úroveň ašpirácie. Prínosom nášho výskumu je zameranie sa na subjektívnu interpretáciu rôznych životných udalostí, v ktorej sa objavuje vysoká miera optimizmu a popis životných situácií ako „šťastných náhod“ (napr. šťastie na špecifický typ DD rodinného typu, na vychovávateľov a pod.), či stimulov rastu. Tieto zistenia môžu byť podnetom k ďalšiemu výskumu. Slabou stránkou výskumu je definícia úspešného prekonania problémov vyplývajúcich z detstva stráveného v Detskom domove, od ktorej závisí aj výber participantov a možno ju do istej miery spochybníť (napr. rozpad prvého manželstva možno považovať za neúspech a pod.).

Literatúra

VADKERTIOVÁ, A. (2011). *Problém odchodu mladých dospelých z Detského domova*. Získané z: <https://www.vssvalzbety.sk/userfiles/Konferencie/KOZOA.-HEJDIM.AKOL.Socilnaekonomickaintegraciaadezintegraciavbezpenostijedincaaspolnosti..pdf#page=440>

BĚHOUNKOVÁ, L. (2012). *Fenomén odchodu*. Získané z: http://www.nuv.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Fenomen_odchodu.pdf

KELČÍKOVÁ, Z. (2009). *Príprava mladých dospelých na odchod z Detského domova*. Získané z: <https://theses.cz/id/uxz78g/?lang=en;furl=%2Fid%2Fuxz78g%2F>

JUHÁSOVÁ, A. (2014). *Životné perspektívy mladých dospelých po ukončení pobytu v Detskom domove*. Získané z: <http://www.grantjournal.com/issue/0501/PDF/0501juhasova.pdf>

JUROVICHOVÁ, G. (2015). *Socializácia mladých dospelých po odchode z Detských domovov*. Získané z: https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/31826/jurovichov%C3%A1_2015_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y

MINAROVÍČOVÁ, K. (2009). *Emocionálna frustrácia u detí žijúcich v Detských domovoch*. Získané z: <http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/3-2009/psy3-2009-cla2.pdf>

HAŠTO, J. (2005). *Vzťahová väzba. Ku koreňom lásky a úzkosti*. Trenčín: Vydavateľstvo F.

WERNER, E. (2005). *Resilience and Recovery: Findings from Kauai Longitudinal Study*. Získané z: <https://www.pathwaysrtc.pdx.edu/pdf/fpS0504.pdf>

GEOGRAFICKÉ SÚVISLOSTI OSOBNOSTNÝCH ČŔT¹

Filip UHROVIČ

Abstrakt: Teoretický príspevok sa zaoberá skúmaním osobnostných čŕt a ich geografickými súvislosťami. Rozoberá spôsoby, akým na túto tému nazerali psychológovia v minulosti. Prehľad sa začína 19. storočím a vznikom tzv. Volkerpsychologie a pohľadom na prínos Wilhelma Wundta. Priestor je tiež venovaný prínosu psychológov v priebehu 20. storočia. Prehľad zahŕňa psychoanalyticky orientované náhľady aj prvé pokusy o prístup na základe osobnostných čŕt. Podrobnejšie sa príspevok zaoberá novodobými výskumami v tejto oblasti od roku 2000. Výskumy na obrovských vzorkách respondentov z viacerých štátov poskytujú dáta o osobnostných dimenziách päťfaktorového model osobnosti, vďaka ktorým je možné skúmať rozdiely medzi jednotlivými regiónmi. Záver príspevku je venovaný možnostiam takéhoto výskumu v podmienkach Slovenska.

Kľúčové slová: osobnosť; medzi-kultúrne rozdiely; päťfaktorový model osobnosti

Abstract: This theoretical contribution deals with the examination of personality traits and their geographical connections. It discusses the ways in which psychologists in the past have seen this topic. The overview begins with the 19th century and the emergence of the so-called. Volkerpsychologie and the contribution of Wilhelm Wundt. Also the contribution of psychologists during the 20th century is discussed. The review includes psychoanalytically oriented insights and first attempts at access based on personality traits. The paper deals with modern research in this field since 2000. Research on huge samples of respondents from several countries provides data on the personality dimensions of a five-factor personality model, which makes it possible to explore differences between regions. The conclusion of the paper is devoted to the possibilities of such research in the conditions of Slovakia.

Key words: personality; cross-cultural difference; big five model of personality

1. Historické náhľady na regionálne osobnostné rozdiely pred vznikom psychológie

Vo všeobecnom povedomí už odpradávná pretrvávajúca predstava o súvislosti osobnostných čŕt jedinca s krajinou či dokonca s regiónom, z ktorého pochádza. Pravdou však je, že tieto laické pozorovania zaujali aj vedeckú komunitu. Vedecké bádanie v tejto oblasti sa rozvinulo hlavne v priebehu 19. storočia. Jednou z prvých prác k tejto téme je Wellsov spis (1866). Tento účastník viacerých objaviteľských plavieb vo svojich zápiskoch venuje osobitnú kapitolu rozdielom medzi obyvateľmi rôznych kútov sveta – od Eskimákov až po domorodé kmene v Afrike. Ako dôležitý faktor pri formovaní ich fyzických aj duševných charakteristík si všimá klímu a počasie. Faktor počasia vo svojej teórii zohľadňoval aj Qutelet (1796 – 1874), ktorý si všimol rozdielnosť v kriminálnom správaní podľa klimatických podmienok – tzv. termický zákon zločinu. (in Heretik, 2004). Tieto rozdiely však vysvetľoval skôr sociologicky.

Hlavný prelom však nastal v druhej polovici 19. storočia. V Nemecku vzniká nový vedecký prúd tzv. Volkerpsychologie. Tento prúd vznikol jednak na základoch nemeckého osvietenstva, bol však inšpirovaný aj evolučnou teóriou a nadväzoval na otázky ohľadne druhových a kultúrnych znakov ľudskej psychiky. Hlavnými predstaviteľmi boli napr. M. Lazarus, H. Steinthal a A. Bastian. Tvrdili, že každý človek je nielen príslušníkom ľudskeho rodu, „ale aj príslušníkom určitého národa, a preto má znaky špecifické pre tú skupinu ľudí, ktorá národ tvorí.“ Ďalším dôležitým pojmom v tejto oblasti bol tzv. národný charakter. Tento pojem označoval stabilnejšie psychologické charakteristiky typické pre príslušníkov istého národa (Nakonečný, 2017). Lazarus a Steinthal dokonca vydávali v rokoch 1860- 1890 časopis venovaný tejto téme - Zeitschrift für

¹ Štúdiá bola podporená grantom VEGA č. 1/0363/18.

Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft. V ňom sa zameriavali sa hlavne na výskum mýtov a jazyka, umenia a práva „v ktorých videli objektivizáciu tzv. ducha národa.“ (Wong, 2009)

2. Prínos Wilhelma Wundta

Wilhelm Wundt (1832-1920) je známy hlavne ako otec psychológie vďaka založeniu prvého psychologického laboratória v roku 1879. Jeho záujem o tému psychológie národov však vychádzal z prác Lazara a Steinhala a hoci vniesol do problematiky psychologický náhľad, nevenoval sa exaktným meraniam v tejto oblasti.

V jeho desaťväzkom diele Psychológia národov (Völkerpsychologie, 1900-1920) vychádza z nasledujúcich myšlienok:

1. Individuálna psychológia neposkytuje celostné pochopenie ľudských psychologických procesov.
2. Existuje dôležitá vzájomná súvislosť medzi jedincom a spoločnosťou.
3. Duch národa (Volkgeist) zohráva dôležitú úlohu vo vývoji psychologických procesov jedinca.
4. Duch národa je taktiež zdrojom interpretácie zákonitostí psychických procesov.

Koncept ducha národa (Volkgeist) bol chápaný ako prejav kolektívnej osobitosti národa, ktorý sa prejavuje v istých kultúrnych produktoch.

Hoci témy, ktoré Wundt rozoberal sa vo veľkej miere zhodujú z témami Lazarusa a Steinhala, Wundt vniesol do problematiky empirickejší kontext a prepojil ju s psychológiou. Toto prepojenie však spadá skôr do oblasti dnešnej všeobecnej psychológie. Z tohto hľadiska rozoberal aj súdobé etnologické pozorovania, napr. pri rozboře reči a jazyka významne prispel svojou analýzou, kde prešiel od posunkov, využitia zvukov až po formovanie slov a viet.

Pre tému geografických atribútov sa ako najprínosnejšie zdá jeho štúdium zákonitostí toho, ako sa utvárajú spoločnosti. Opísal prechod od prirodzených komunít, ktoré vznikli migráciou či bojkovaním o územie, k moderným štátom a ich politickému pozadiu. Všimá si interakciu medzi vonkajšími podmienkami a ľudskými motívmi. (Wong 2009, Guski-Leinwed, 2009)

Wundt nemal aparát na empirické porovnávanie rozdielností jednotlivých skupín. Jeho psychologické poňatie zákonitostí, podľa ktorých sa vyvíjajú spoločnosti od úrovne rodín, komunít až po úroveň národov na dlhú dobu udali smer ďalšieho bádania v tejto oblasti. Hoci dnes už vychádzame z konkrétnych meraných dát, jeho myšlienky môžu byť prínosné pri snahe vysvetliť pôvod psychických rozdielností na geografickom podklade.

3. Súvislosti osobnosti s geografickými atribútmi v 20. storočí

V 20. storočí na Wundta aj na celý prúd Völkerpsychologie nadväzujú ďalší bádatelia, prevažne kultúrni asropológovia - F. Boase, M. Meadová, R. F. Benedictová, B. Malinowsky či K. Th. Preuss, ktorí pôsobili už v 20. a 30. rokoch.

V tomto období sa osobnosť začala považovať „za dôležité vyjadrenie kultúry, a tým aj za zdroj údajov pri štúdiu kultúry, zdroj rovnocenný umeniu, rituálom a ďalším tradičným objektom antropologického výskumu.“ (Nakonečný, 2017)

Títo autori sa zaoberali odlišnosťami rôznych spoločností. „Teoretické východiská ich prác boli zakorenené v psychoanalytickom pohľade, v ktorom bola osobnosť vnímaná ako produkt zážitkov raného detstva a nevedomých motívov“ (Rentfrow, 2008). Ako dôležitý prvok utvárania osobnosti sa teda bral spôsob výchovy, ktorá bola zasa utváraná pod vplyvom väčších spoločností. Z vtedajšej psychologickej obce boli najznámejšími predstaviteľmi hlavne Erikson a Fromm.

V druhej polovici 20. storočia sa výskum rozdielností medzi skupinami obyvateľstva, hlavne medzi národmi, postupne presunul z analytického bádania do oblastí merateľných dát. Allport si tento rozmach vysvetľuje jednak snahou poznať „psychológiu nepriateľa ale tiež kultúrno-psychologické špecifiká spojencov“ (in Výrost, 1997)

Objavujú sa ale aj prvé snahy o skúmanie osobnostných rozdielov medzi obyvateľmi rôznych regiónov jedného štátu. Goodstein (1954) porovnával regionálne rozdiely medzi študentami v klinickom dotazníku MMPI. Hoci sa nepreukázali významné rozdiely, bol jedným z prvých, ktorý otvoril túto tému. Dôležitým je aj počín Kruga a Kulhaveho (1973), ktorí sledovali rozloženie šestnástich Cattelových osobnostných dimenzií v rámci americkej populácie. Títo autori už došli k zaujímavejším výsledkom – identifikovali tri dôležité konštrukty, v ktorých sa líšili obyvatelia jednotlivých oblastí USA: kreatívna produktivita, vyhranená nezávislosť a interpersonálna izolácia. Napr. v oblasti kreatívnej produktivity boli na jednom konci škál severozápad krajiny, západné pobrežie a stredozápadné regióny a na druhom konci spektra juhovýchodné, juhozápadné a západné horské regióny. Zaujímavým zistením pritom bolo, že rozdiely medzi regiónmi sa nedajú celkom dobre pozorovať pri skúmaní jednej premennej, no kombinácia dvoch či viac premenných dokáže vystihnúť charakteristiku osobnosti v regióne špecifickejšie.

Ďalším míľnikom bol Hofstedeho výskum a jeho práca venovaná rozdielom medzi jednotlivými kultúrami. Analyzoval dotazníky 88 000 zamestnancov firmy IBM zo 72 krajín. Tieto dáta mu umožnili porovnávať populácie jednotlivých národov v štyroch dimenziách:

1. Odstup od moci – ako miera do akej spoločnosť akceptuje nerovnosť rozloženia moci v organizáciách.
2. Vyhybanie sa neistote – ako miera, do akej sa spoločnosť cíti ohrozená neistotou a nejasnými situáciami a snaží sa vyhybať takýmto situáciám.
3. Individualizmus a kolektivismus – miera, do akej obyvatelia preferujú konať ako jednotlivci než ako člen skupiny.
4. Maskulinita – feminita – ako miera do akej sú prevažujúce hodnoty v spoločnosti brané ako maskulínne, pričom ako maskulínne hodnoty sú hlavne asertivita, nadobúdanie peňazí a vecí a feminita ako náprotivok sa chápe ako preferencia priateľskej atmosféry a spolupráce (Hofstede, 1984).

4. Päťfaktorový model osobnosti a jeho využitie v medzikultúrnej psychológii 20. storočia

Súbežne so skúmaním psychiky národov a spoločenstiev sa v psychológii rozvíjal aparát na skúmanie osobnosti. Dôležitú rolu pritom zohral tzv. lexikálny či lexikálno-taxonomický prístup k skúmaniu vlastností osobnosti. Jeho podstatou je „odvodenie štruktúry vlastností na základe analýzy slov vhodných k popisu osobnosti“ (Hřebíčková, 2011) V praxi to znamenalo, že výskumníci vyberali zo slovníkov slová vhodné na popis osobnosti, redukovali ich (napr. synonymické výrazy) a usporiadali ich vďaka použitiu faktorovej analýzy. Jedným z najvýznamnejších psychológov v tejto oblasti bol Cattell. Na základe troch čiastkových štúdií zhrnul výsledky do troch veľkých oblastí a vytvoril dotazník 16 PF, kde definoval 16 osobnostných faktorov. (Hřebíčková, 2011) V súčasnosti je odborníkmi široko akceptovaný a vo výskume často používaný päťfaktorový model ako vzťahový rámec pre popis a výklad osobnosti (Goldberg, 1990; McCrae et al., 2000).

Tri z piatich veľkých faktorov osobnosti, tzv. Big five vznikli zhľukovou analýzou z dovtedy prevažujúceho Cattelovho 16-faktorového modelu – sú to neurotizmus, extravézia a otvorenosť skúsenosti. Ďalšie dva faktory – prívetivosť a svedomitosť, doplnili autori práve na základe lexikálnych štúdií. (Řičan, 2007).

- a) Otvorenosť voči skúsenosti (openness to experience) - Zisťuje aktívne vyhľadávanie nových skúseností, zážitkov, toleranciu neznámeho.
- b) Svedomitosť (conscientiousness) – zisťuje mieru motivácie a vytrvalosti na cieľ zameraného správania, odlišuje spoľahlivých ľudí náročných na seba od tých, ktorí sú ľahostajní a nedbalí.
- c) Extravézia (extraversion) – zisťuje kvantitu interpersonálnych interakcií, úroveň aktivizácie a stimulácie.
- d) Prívetivosť (agreeableness) – zisťuje kvalitu interpersonálnej orientácie na kontinuu od súcitu po priateľskosť v myšlienkách pocitoch a činoch.

e) Negatívna emocionalita - v minulosti skôr pod pojmom neurotizmus (neuroticism) – odlišuje jedincom náchylných k psychickému vyčerpaniu a ťažko zvládajúcich psychickú záťaž od jedincov vyrovnaných a odolných voči psychickému vyčerpaniu (Hřebíčková, 2011).

Veľký výskum, ktorý porovnával úroveň týchto piatich rysov medzi kultúrami, uskutočnil pomocou dotazníka NEO-PI-R v 27 rôznych kultúrach na vzorke 23 031 respondentov. Je nutné poznamenať, že hoci niektoré úvahy o národnom charaktere sa v tejto štúdií potvrdili – napr. melancholická povaha Španielov, či vysoká otvorenosť voči skúsenosti u Nemcov, ktorí sú braní ako národ filozofov a básnikov, no vyskytli sa aj zistenia, ktoré sú v rozpore so zaužívanými predstavami o , napr. vyššie skóre svedomitosti u Malajcov a Indov, než u Nórov a Japoncov. (McCrae, 2001)

Asi najvýznamnejšiu štúdiu v tomto smere uskutočnili Terracciano aj s kolektívom autorov z viacerých štátov (Terracciano et al., 2005). Porovnávali vnímanie národného charakteru s reálne nameranými dátami päťfaktorového modelu príslušníkov jednotlivých kultúr získaných sebakypovedou ale aj hodnotením pozorovateľa u 49 národov. Signifikantná pozitívna korelácia medzi predstavou o národnom charaktere a reálnymi dátami sa ukázala len v štyroch kultúrach (Poľsko, Nový Zéland, Austrália a Libanon) pri dátach získaných hodnotením pozorovateľa, len v dvoch kultúrach (Japonsko, Poľsko) pri dátach získaných sebakypovedou. Predstava o národnom charaktere teda nekorešpondovala s reálnymi osobnostnými charakteristikami príslušníkov národa.

5. Aktuálny výskum v oblasti geografických súvislosti osobnostných črt

Práve rozšírenie a všeobecná akceptácia päťfaktorového modelu spustilo renesanciu v oblasti skúmania črt v meradle, ktoré umožňuje porovnanie na úrovni štátov či regiónov. Od roku 1999 sa v USA, ako súčasť projektu na výskum osobnosti, cez internet, začali americkí autori Gossling a Potter (Rentfrow, Gossling, Potter a kol., 2013) zbierať údaje od veľkého množstva Američanov. V rámci tohto projektu sa zaoberali viacerými témami, ktoré priebežne publikovali. Vo svojom článku, v roku 2013, mohli narábať s celkovou vzorkou až 1,5 milióna respondentov. Na základe získaných údajov sa im podarilo veľmi podrobne zmapovať rozloženie obyvateľstva podľa jednotlivých dimenzií (obr. č. 1). Taktiež sa im podarilo identifikovať nielen tri robustné psychologické profily vychádzajúce zo špecifických kombinácií črt veľkej päťky, ale aj regióny, kde tento typ prevláda.

Priateľských a konvenčných obyvatelia žijú prevažne v strednej časti USA a vyznačujú sa vysokými hodnotami extravenzie, prívetivosti, mierne zníženým neurotizmom a veľmi nízkou otvorenosťou voči skúsenosti. Typ, ktorí výskumníci nazvali ako *uvolnený a kreatívny* má prevahu na západnom pobreží, v oblasti Skalistých hôr a v južanských štátoch. Vyznačuje sa nízkou extravenziou a prívetivosťou, veľmi nízkym neurotizmom a veľmi vysokou otvorenosťou. Napokon, *temperamentný a disinhibovaný* typ prevažoval na severovýchode USA a v tzv. Stredoatlantických štátoch. Psychologický profil tohto regiónu tvorí nízka extravenzia, veľmi nízka prívetivosť a svedomitosť, mierne vyššia otvorenosť skúsenosti a veľmi vysoký neurotizmus.

Vedci sa vďaka takýmto dátam môžu venovať nielen tomu, ako je obyvateľstvo rozložené, ale aj faktorom, ktoré majú súvis s týmto rozložením. Do úvahy pritom berú vskutku rôznorodé premenné jednotlivých štátov či regiónov. Jedným z najkomplexnejších pohľadov sa javí byť o tzv. PESH model, ktorý sa zameriava na – politické, ekonomické, sociálne a zdravotné atribúty a ich súvis s črtami osobnosti. Napr. pri súvis s politickými atribútmi uvádzajú (Rentfrow, Gossling, Potter a kol., 2013) zaujímavý fakt, že 10 z 11 štátov z tzv. individualistického politického regiónu zameraného na zdravú ekonomiku sa nachádza v regiónoch s pravahou temperamentného a disinhibovaného typu. Naproti tomu, v „priateľskom a konvenčnom“ regióne sa nachádza 7 z 10 tzv. tradičného politického smerovania.

Viacero výskumov sa venuje vyslovene historickému kontextu jednotlivých regiónov vo vzťahu s osobnosťou. Spomedzi mnohých spomeňme napr. Obschonkovo zistenie (Obschonka et al., 2018), že v regiónoch Veľkej Británie s vyššou zamestnanosťou v sfére ťažby uhlia v období priemyselnej revolúcie je ešte dnes prevaha črt ako napr. nižšia svedomitosť, vyšší neurotizmus a nižšia aktivita (ako súčasť faktoru extravenzie). Murray (2008) pre zmenu zistil, že v regiónoch s historicky zvýšeným výskytom infekčných ochorení je významne nižšia priemerná úroveň extravenzie a otvorenosti zážitkom. Ako je vidno, faktorov, ktoré môžu súvisieť s geografickým rozložením osobnostných črt v populácii je viacero. Okrem ich identifikácie tu však vyvstáva aj otázka, aký je mechanizmus, na základe ktorého tento súvis vzniká.

V tejto téme hovorí Rentfrow (2014) o troch hlavných mechanizmoch toho, ako súvisí prostredie s osobnosťou. Sú to:

- a) Selektívna migrácia – ľudia sa sťahujú a v minulosti sa sťahovali do oblastí, ktoré vyhovujú ich potrebám.
- b) Vplyv spoločnosti – myšlienky, pocity a správanie ľudí je ovplyvnené inými ľuďmi v ich okolí.
- c) Vplyv prostredia – klíma, terén či etnická diverzita regiónu má vplyv na aktivity ľudí, ich životný štýl a to, ako sa k sebe vzťahujú, čím môže vplývať na prevalenciu určitých črt.

6. Diskusia

Ako je vidno, súvislosť osobnostných črt ľudí s miestom, kde žijú je téma, ktorá vzbudzuje vedecký záujem už od 19. storočia. V priebehu vývinu tejto problematiky môžeme badať dve výrazné tendencie. Jednak je to smer k presnejšej diferenciacii – od výskumu tak veľkých spoločenstiev, ako je rasa, sa postupne cez skúmanie rozdielov medzi jednotlivými národmi dostávame až k rozdielom medzi jednotlivými regiónmi v rámci jedného štátu.

Druhou je tendencia k postupnému prechodu od produktov celého spoločenstva (napr. analýza umenia či právneho systému) až po mikroskopický pohľad až na úroveň jednotlivca, ktorý je súčasťou tejto skupiny, vo výskumoch 21. storočia.

Do budúca tu pre nás vznikajú dve dôležité výzvy. Jednou je podrobne sa venovať výskumu osobnostných črt na veľkých vzorkách populácie, kde bude možné rozlišovať až na úroveň regiónu. Pri tomto výskume sa dá inšpirovať hlavne veľkými výskumami z USA, Nemecka či Veľkej Británie. Významným nástrojom v tomto skúmaní bude práve možnosť zamerať sa na päťfaktorový model. V súčasnosti je rozšírená práve možnosť využitia najnovších nástrojov na meranie v tejto oblasti, a to verzia BFI II (Soto, John, 2017) a jej slovenská verzia (Halama, Kohút, 2015)

Inšpiráciou je taktiež sociologický výskum Šmídovej a Vojtíškovéj v susednej ČR (2016), ktorý ukazuje, že niektoré premenné (v tomto prípade napr. hodnotové štruktúry) má zmysel merať aj na úrovni regiónov. Preto je v záujme ďalšieho skúmania u nás potrebné sa zamerať na zber dát na takejto úrovni aj v rámci Slovenskej republiky.

Druhá výzva súvisí so snahou porozumieť súvislostiam osobnostných črt obyvateľov jednotlivých regiónov s inými charakteristikami, ktoré tento región utvárajú. Práve v tejto oblasti je nevyhnutná interdisciplinárna spolupráca. Odborníci z oblasti sociológie, histórie či dokonca etnológie môžu významne doplniť psychologický pohľad na takéto dáta.

7. Záver

Proces skúmania geografických súvislosti osobnostných črt od 19. do 21. storočia smeruje k presnejšej diferenciacii až na úroveň regiónov v jednotlivých štátoch. Od pôvodných výskumov zameraných na umenie, jazyk a tradície skúmanie prešlo k využívaniu merania osobnostných črt na úrovni jednotlivca. Dôležitým medzníkom v tomto skúmaní je vznik a hlavne široká akceptácia päťfaktorového modelu osobnosti.

Použitá literatúra

- GOLDBERG, L. (1990). An alternative description of personality: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216 – 1229. ISSN 1939-1315
- GOODSTEIN, L, D. (1954). Regional differences in MMPI responses among male college students. In. *Journal of Consulting Psychology*, 18 (6), 437-441. ISSN 1946-1887
- GUSKI-LEINWAND, S. (2009) Becoming a Science - The Loss of the Scientific Approach of Völkerpsychologie. *Zeitschrift für Psychologie / Journal of Psychology*; 217(2):79–84. ISSN: 2151-2604
- HALAMA, P., KOHÚT, M. (2015). The big five inventory 2 – BFI – Slovenská verzia. www.colby.edu/psych/wp-content/uploads/sites/50/2013/08/bfi-2-form-slovak.pdf
- HERETIK, A. (2004). Forezná psychológia -Doplnená prípadmi zo súdnej siene. 2. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo,s. 59. ISBN 8010003417.
- HOFSTEDE, G. (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values* (2nd ed.). Beverly Hills CA: SAGE Publications. ISBN 0-8039-1444-X
- HŘEBÍČKOVÁ, M. (2011) Pětifaktorový model v psychologii osobnosti, Přístupy, diagnostika, uplatnění. Praha: Grada publishing, a.s. 161-163, ISBN 978-80-247-3380-7
- KRUG, S. E., KULHAVY, R. W. (1973). Personality differences across regions of the United States. *Journal of Social Psychology*, 91,73–79. ISSN 1940-1183
- NAKONEČNÝ, M. (2017). Völkerpsychologie. Sociologická encyklopedie, <https://encyklopede.soc.cas.cz/w/Völkerpsychologie>
- McCRAE, R. COSTA, P.T. a kol. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and lifespan development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 173 -186. ISSN 1939-1315
- McCRAE, R. (2001). Trait psychology and culture: Exploring intercultural comparisons. *Journal of Personality*, 69, 819–846. ISSN 0022-3506
- OBSCHONKA, M. (2018) In the Shadow of Coal: How Large-Scale Industries Contributed to Present-Day Regional Differences in Personality and Well-Being, *Journal of Personality and Social Psychology*. 115, 5, 903–927. ISSN 1939-1315
- RENTFROW, P. J., GOSLING, S. D., & POTTER, J. (2008). A theory of the emergence, persistence, and expression of regional variation in basic traits. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 339–369. ISSN 1745-6924
- PRUDKÝ,L. ŠMÍDOVÁ, M. VOJTIŠKOVÁ, K. (2016). Periferie, kraje hodnoty. Možnosti periferních krajů na cestě za dobrými hodnotami. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 108 s. ISBN 978-80-7325-414-8
- RENTFROW, P.J., GOSSLING, S.D., POTTER, J. Et al. (2013) Divided We Stand: Three Psychological Regions of the United States and Their Political, Economic, Social, and Health Correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2013, 105, 6, 996–1012. ISSN 1939-1315
- RENTFROW, P. (2014) *Geographical Differences in Personality. Geographical Psychology: Exploring the Interaction of Environment and Behavior*, New York: American Psychological Association. ISBN 978-1-4338-1539-3
- ŘÍČAN, P. (2007) *Psychologie osobnosti, Obor v pohybu*. Praha: Grada publishing a.s., 116 s. ISBN 978-80-247_1174-4
- SCHALLER, M., MURRAY, D. (2008) Pathogens, Personality, and Culture: Disease Prevalence Predicts Worldwide Variability in Sociosexuality, Extraversion, and Openness to Experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1, 212–221. ISSN 1939-1315

TERRACCIANO, A. ET AL. (2005) National Character Does Not Reflect Mean Personality Trait Levels in 49 Cultures. *Science*, October 7; 310(5745): 96–100. ISSN 1095-9203

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (1997). *Sociální psychologie*. Praha: Vydavatelství ISV. 397 s. ISBN 80-85866-20-X

WELLS, S. (1866) *New physiognomy, or, Signs of character, as manifested through temperament and external forms, and especially in ,the human face divine*. New York: Fowler and Wells Co Publishers, 768 s. ISBN-10 0656591617

WONG, W. (2009) Retracing the footsteps of Wilhelm Wundt: Explorations in the Disciplinary Frontiers of Psychology and in Völkerpsychologie. *History of Psychology*, 12, 4, 229–265. ISSN 1093-4510

Mária Dėdov - Ingrid Halszov - Zuzana Lopatkov (zost.)
DOCTORANDORUM DIES 2019
Vydanie prv

Recenzenti: prof. PhDr. Marta Dobrotkov, CSc.
                              prof. Peter Halama, PhD.
                              prof. PhDr. Vladimír Rbik, PhD.
                              doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik
                              doc. Mgr. Miloš Marek, PhD
                              doc. PhDr. Eva Orbanová, PhD.
                              doc. PhDr. Marinpajdel, PhD.
Vydavateľ:    Filozofick fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Sadzba:  Filozofick fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

 Filozofick fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019

ISBN 978-80-568-0389-9